

TC
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PROGRAMI

BOŞANMIŞ ANNELERİN VE ÇOCUKLARININ
BOŞANMA SÜRECİNE İLİŞKİN YAŞANTILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERYA SANCAKLI

121149101

Danışman Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Alper ÇUHADAROĞLU

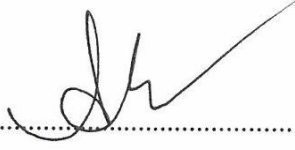
İstanbul, Temmuz 2014

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

09.07.2014 tarihinde tezinin savunmasını yapan Derya SANCAKLI'ya ait "Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak ~~Oy Birliği/Oy Çetvnlüğüyle~~ Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Ali TEMEL
(Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Alper ÇUHADAROĞLU
(Üye)
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Makbule SOYER
(Üye)

ETİK SÖZLEŞME

Bu çalışmadaki bütün bilgileri akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak elde edip sunduğumu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri ve sonuçların kaynağını kurallarına uygun Şekilde gösterdiğimi beyan ederim.

Derya SANCAKLI

ÖNSÖZ

Bu araştırma, boşanma sürecini yaşayan çocuklarla yaptığım bir grup çalışması sonrası onların süreçlerini daha iyi anlayarak hem danışmanlarıma hem de ailelerine daha etkin bir psikolojik danışmanlık ve rehberlik süreci sağlama isteğimin ve 2 yıl süren bir çabanın ürünüdür.

Maltepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı'nda öğrenimin süresince bilgi ve birikimlerini bizlerle paylaşan tüm öğretmenlerime ve tez jürimde yapıcı ve olumlu eleştirileriyle tezime destek sağlayan sayın öğretmenlerim Yrd. Doç. Dr. Makbule SOYER ve Yrd. Doç. Dr. Ali TEMEL'e teşekkür ederim. Bu yoğun süreci benim için kolaylaştıran ve yapıcı eleştirileri ile beni yönlendiren ve desteğini esirgemeyen değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Alper ÇUHADAROĞLU'na sonsuz şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans süresince bana destek sağlayan ve bilim insanına yapılan desteğin, topluma yapılmış bir katkı olduğu bilincinin en güzel örneğini sunan TÜBİTAK-Bilim ve İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'na şükranlarımı sunarım.

Boğaziçi Üniversitesi'ndeki lisans hayatımın bana kattığı en büyük değer olan canım dostum Gökçem'e teşekkürü bir borç bilirim. Her şeyin mümkün olduğu hissi veren canım dostum olmasaydı, hem bir yarım eksik olurdu hem de bu çalışmayı bu keyif ve özenle yapamazdım.

Yüksek lisansım boyunca benden desteklerini esirgemeyen Sadettin ÖZEL ve Tülay ÖKTEM DURAN başta olmak üzere tüm Emine İbrahim Pekin Ortaokulu ailesine teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin biçimi ile ilgili zorlandığım tüm konuları bana sabırla ve içtenlikle cevaplayan Gizem GÜNÇAVDI'ya ve Adem BAY'a çok teşekkür ederim.

Her sabah uyandığımda bana kendimi aynı anda hem sevgileri ile şımarttıkları küçük bir çocuk hem de sonuna kadar güvendikleri bir yetişkin olarak hissettiren ve içten gülümsemeleri ile en yorgun olduğum anları bana unutturan; komik, eğlenceli ve dünyadaki en sevdiğim varlıklar olan canım annem ve babama

tez çalışmamda bana destek olan ve eğitim hayatım boyunca bana güvenleri sonsuz biçimde hissettiren ve “abla” olmanın tüm güzelliklerini yaşatan kardeşlerim, Samet, Filiz ve Canan SANCAKLI’ya çok teşekkür ederim. Onlar olmasaydı, severek ve gelişme isteği duyacağım bu mesleğim ve bu tez olmazdı. İyi ki varsınız.

Son olarak, bu tez süresince samimiyetleri, dürüstlükleri ve paylaşımları ile bana destek olan tüm anne ve çocuklara çok teşekkür ederim. Sizlerin katkısı olmasaydı, bu çalışma mümkün olmazdı.

Derya SANCAKLI

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını incelemektir.

Bu amaçla, en az 1 yıl önce boşanmış ve çocuklarının velayetine sahip olan 10 anne ve onların yaşları 10 ile 13 arasında değişen ortaokul öğrencisi 10 çocuğu ile yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma grubu, kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu analizler sonucu elde edilen bulgular, annelerden elde edilen bulgular ve çocuklardan elde edilen bulgular olarak iki grup altında, temalara ve alt temalara ayrılarak ortaya konmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, boşanmış anneler boşanmayı son çare olarak görmekte ve yıllar süren bir çaba sonrasında boşanma kararı almaktadır. Boşanma sürecinde anneler en çok ekonomik, duygusal, düzen değişikliğine ilişkin güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir. Boşanma sürecinin olumlu katkıları ise, rahatlama/özgürlük hissi, kişisel anlamda gelişme ve olumsuzluklardan kaçınma şeklinde belirtmiştir. Boşanmış annelerin çoğunluğu, boşanma kararını çocukları ile paylaşmadıklarını söylemiştir. Boşanma süreci ile başetmede, kendi ailelerinden ve çocuklarından destek aldıklarını belirten anneler, çalışma hayatının da bu süreci başarılı aşmalarında etkili olduğunu söylemişlerdir. Boşanma sonrasında annelerin yeniden evliliğe çocuklarının istememelerinden ve kendilerini hazır hissetmemelerinden dolayı sıcak bakmadıkları görülmüştür. Boşanma sürecinde çocukların çoğunluğu, boşanma sürecine ilişkin sorularının anne ve babaları tarafından yeterince yanıtlanmadığını belirtmişlerdir. Bu eksik paylaşımların, çocuklarda öfke, üzüntü, utanç ve kopuk anılara neden olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, çocukların boşanma ile birlikte babaları ile olan ilişkilerinin koptuğu ve çocukların sadece boşanma ile değil, babalarının yokluğu ile başetmek zorunda kaldıkları ortaya konmuştur. Boşanmanın anneler için olan olumlu katkıları, çocuklarda görülmemektedir. Çocukların çoğunluğu, anne ve babasının

tekrar bir araya gelmesini istemektedir. Ayrıca, hem boşanmış anneler hem çocukları boşanma sürecine ilişkin birbirlerinin bazı yaşantılarını bilmemekte ve bu durum sıkıntılara yol açabilmektedir. Boşanmış annelerin çocuklarının bazı ihtiyaçlarının farkında olmaması ve çocuğuna nasıl yaklaşması gerektiğini bilmemesi bu sıkıntılardan başlıcalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma Süreci, Boşanmış anneler, Boşanma Annelerin Çocukları, Boşanma Yaşantıları

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the experiences of divorced mothers and their children.

Semi-structured, face-to-face interviews were implemented to 10 mothers who have been divorced for at least 1 year and have their children's custody and their 10 10-to13-year-old children who are secondary school students. The research group has been selected by the means of convenience sampling technique. Content analysis was used to analyze the data. The findings of the analyses were grouped into themes and sub-themes under the headings of mother findings and children findings.

Findings demonstrated that divorced mothers consider divorce as the last solution and decided on divorce after years of struggle not to divorce. Mothers expressed that they had experienced mostly financial, psychological difficulties and difficulties in terms of order change such as moving. Despite the challenges, they also explained the positive aspects of divorce such as the feelings of relief/freedom and avoiding from the adverse impact of conflict before the divorce. They stated they received support from their own parents and children and working life in order to cope with divorce process. Mother did not see remarriage favorably due to their children's reluctance and not feeling ready for a new relationship. 60 % of the mothers told that they didn't share the divorce decision with their children. They stated they received support from their own parents and children and working life in order to cope with divorce process. Mothers did not see remarriage favorably due to their children's reluctance and not feeling ready for a new relationship. Children indicated that their questions about divorce process were not answered sufficiently by their parents. These inadequate explanations led to anger, grief, shame and fragmentary memories. Furthermore, the children's relationship with their fathers worsened and children had to cope not only with divorce process but also with loss of their fathers. The positive aspects of divorce process did not apply to children's experiences. most of the children wish for their parents' reconciliation. In addition,

divorced mothers and their children did not know some aspects of the divorce process in each others' lives and it led to some problems. The divorced mothers' lack of knowledge about their childrens' needs and not knowing how to approach their children were found to be main problems.

Keywords: Divorce Process, Divorced Mothers, Divorced Mothers' Children, Divorce Experiences.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK SÖZLEŞME	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ	xii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
Problem	1
Boşanma	2
Boşanma Nedenleri	6
Boşanma Sürecine Etki Eden Etkenler	7
Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri	9
Boşanma Sürecinde Kadınların Yaşadıkları Güçlükler	14
Ekonomik Güçlükler	14
Benlik Algısına İlişkin Güçlükler	15
Destek Kaynakları ve Sosyal Çevreye İlişkin Güçlükler	17
Velayet ve Tek Ebeveynliğe İlişkin Güçlükler	19
Yasal Sisteme İlişkin Güçlükler	22
Boşanma Sürecinin Kadınlar Üzerindeki Olumlu Etkileri	22
Amaç	23
Önem	25
Varsayımlar	27
Sınırlılıklar	27
Tanımlar	27
Kısaltmalar	27
BÖLÜM II: YÖNTEM	28
Araştırma Modeli	28
Araştırma Grubu	29
Veriler ve Toplanması	34
Katılımcı Bilgi ve Onay Formu	34
Kişisel Bilgi Formu	34
Görüşme Soruları (Anne ve Çocuk Formu)	34
Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	35
BÖLÜM III: BULGULAR VE YORUM	38

1. Boşanmış Annelerin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarına Ait Bulgular ve Yorum	38
1.1. Annelerin Boşanmaya Karar Verme Nedenleri	39
1.1.1. Sorumsuzluk.....	39
1.1.2. Şiddet	40
1.1.3. Ekonomik Nedenlerle “Anlaşmalı” Boşanma.....	41
1.2. Boşanmaya Karar Veren Kişi.....	41
1.3. Annelerin Boşanmaya Karar Vermelerini Geciktiren Etkenler	42
1.4. Yasal Süreç.....	43
1.5. Boşanma Kararının Çocuklarla Paylaşılması.....	44
1.6. Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşadığı Güçlükler.....	45
1.7. Boşanmanın Annelere Olumlu Katkıları.....	48
1.7.1. Çocuk Üstünden Olumlu Etkiler	49
1.7.2. Rahatlama/Özgürlük Hissi	50
1.7.3. Kendini Geliştirme	51
1.8. Annelerin Boşanma Sürecinde Aldığı Destek.....	51
1.9. Annelerin Boşanma ile Başetme Stratejileri	53
1.9.1. Boşanmanın Gerekliliğine Dair Kabullenici Algı.....	54
1.9.2. Çalışma ve Aktif Hayat.....	55
1.9.3. İnanç	56
1.10. Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları 56	
1.10.1. Olumlu Yaşantılar	57
1.10.2. Hem Olumlu Hem Olumsuz Yaşantılar	58
1.10.3. Olumsuz Yaşantılar	58
1.11. Annelerin Boşanma Sonrası Çocukları İle İlişkileri	59
1.12. Annelere Göre Boşanma Sonrası Çocuklarının Babaları İle İlişkileri.....	61
1.13. Boşanma Sonrası Ebeveynlik.....	63
1.13.1. Tek Ebeveynlik	64
1.13.2. Sosyal Destekli Ebeveynlik.....	64
1.14. Annelerin Boşanma Sonrası Yeniden Evliliğe Bakış Açısı	65
1.14.1. Olumlu Bakış Açısı	66
1.14.2. Hem Olumlu Hem Olumsuz Bakış Açısı.....	66
1.14.3. Olumsuz Bakış Açısı.....	66
1.15. Boşanmış Diğer Annelere Mesajlar	67
2. Boşanmış Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarına Ait Bulgular ve Yorum.....	69

2.1. Çocukların Boşanma Sonrası Yaşadıkları Güçlükler.....	70
2.2. Boşanmanın Çocuklara Olumlu Katkıları.....	73
2.2.1. Olumsuzluklardan Kurtulmak.....	74
2.2.2. Olumlu Değişimler.....	74
2.2.3. Hiç Olumlu Katkısının Olması.....	75
2.3. Çocukların Boşanma Sonrası Aldığı Destek.....	75
2.4. Çocukların Boşanma Sonrası Arkadaşlarıyla Paylaşımı.....	77
2.4.1. Arkadaşlarla Paylaşmama.....	78
2.4.2. Arkadaşlarla Paylaşmak İstememe Ama Paylaşınca Rahatlama.....	78
2.4.3. Arkadaşlarla Paylaşma.....	79
2.5. Çocukların Boşanma İle Başetmeleri.....	80
2.5.1. Boşanma İle Başedebilme.....	80
2.5.2. Boşanma İle Başedememe.....	81
2.6. Çocukların Boşanma Sonrası Anneleri İle İlişkileri.....	81
2.6.1. Olumlu Değişimler.....	82
2.6.2. Olumsuz Değişimler.....	83
2.7. Çocukların Boşanma Sonrası Babaları İle İlişkileri.....	83
2.7.1. Olumlu Değişimler.....	84
2.7.2. Olumsuz Değişimler.....	84
2.8. Çocukların Annelerinin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları.....	86
2.8.1. Hem Olumlu Hem Olumsuz Yaşantılar.....	87
2.8.2. Sadece Olumsuz Yaşantılar.....	88
2.9. Çocukların Boşanmaya İlişkin İstekleri.....	89
BÖLÜM IV: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
Tartışma.....	92
Sonuç.....	103
Öneriler.....	105
Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	105
Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	106
KAYNAKÇA.....	107
EKLER.....	112
EK 1. KATILIMCI BİLGİ VE ONAY FORMU.....	112
EK 2. KİŞİSEL BİLGİ FORMU.....	113
EK 3. GÖRÜŞME SORULARI (ANNE FORMU).....	114
EK 4. GÖRÜŞME SORULARI (ÇOCUK FORMU).....	115

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. Türkiye’de Evlenme ve Boşanma Oranları (2001-2012)	3
Çizelge 2.1. Katılımcı Annelere İlişkin Demografik Bilgiler	29
Çizelge 2.2. Katılımcı Çocuklara İlişkin Demografik Bilgiler	32
Çizelge 3.1. Annelerin Boşanmaya Karar Verme Nedenleri Temasının Alt Temaları.....	39
Çizelge 3.2. Boşanmanın Annelere Olumlu Katkısı Temasının Alt Temaları.....	49
Çizelge 3.3. Annelerin Boşanma İle Başetme Stratejileri Temasının Alt Temaları ..	54
Çizelge 3.4. Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları Temasının Alt Temaları	57
Çizelge 3.5. Boşanma Sonrası Ebeveynlik Temasının Alt Temaları	63
Çizelge 3.6. Annelerin Boşanma Sonrası Yeniden Evliliğe Bakış Açısı Temasının Alt Temaları	65
Çizelge 3.7. Boşanmanın Çocuklara Olumlu Katkısı Temasının Alt Temaları.....	73
Çizelge 3.8. Çocukların Boşanma Sonrası Arkadaşlarla Paylaşım Temasının Alt Temaları	77
Çizelge 3.9. Çocukların Boşanma İle Başetmeleri Temasının Alt Temaları	80
Çizelge 3.10. Çocukların Boşanma Sonrası Anneleri İle İlişkileri Temasının Alt Temaları	81
Çizelge 3.11. Çocukların Boşanma Sonrası Babaları İle İlişkileri Temasının Alt Temaları	84
Çizelge 3.12. Çocukların Annelerinin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları Temasının Alt Temaları	86

BÖLÜM I: GİRİŞ

Problem

Toplum yapısındaki değişmelere bağlı olarak aile yapısında da yıllar içinde birçok değişim meydana gelmiştir. Sanayileşme ve kentleşmedeki artış, teknolojik gelişmeler; ailenin çekirdek aileye dönüşmesi, aile planlaması, çocuk yetiştirme kuralları, ailedeki otoritenin sadece babaya ait bir özellik olmaktansa eşler arası paylaşılr hale gelmesi ve aile yapısı gibi konularda önemli değişikliklere neden olmuştur (Özgüven, 2001). Aile yapısında meydana gelen değişimlerden biri de boşanmanın son yıllarda artış göstermesidir (Arıkan, 1996).

Aile üyelerinin ihtiyaçlarının doğal biçimde sağlandığı, rol ve sorumluluklarını yerine getirdikleri, karşılıklı destek, uyum gösterdikleri ve o ailenin bir üyesi olmaktan mutlu oldukları aile ortamları “sağlıklı aile” olarak tanımlanabilir (Özgüven, 2001). Ancak, zamanla çeşitli sebeplerle, bu rol paylaşımları, uyum ve etkileşimde olumsuz yönde değişimler olabilmekte ve bunlar başedilemeyecek seviyeye geldiğinde boşanma bir çözüm olabilmektedir. Bireyleri boşanmaya götüren çoğu zaman, karşılaşılan sorunların niteliği değil, bu sorunları aşmaya yardımcı olacak destek sistemlerinin olmaması ve çatışmaların sağlıklı olarak aşılamamasıdır (ASAGEM, 2009). Dolayısıyla, aile içinde sorunların aşılamayacak bir seviyeye gelerek çözülememesi, boşanma yoluyla ailelerin parçalanmasına yol açmaktadır (Yörükoğlu, 2000). Boşanma, eşleri, çocukların yaşantılarını ve akıl sağlığını çoğu zaman olumsuz etkilemektedir. Ancak boşanma sadece olumsuz etkileri ile sınırlanırılmayacak bir olgudur. Her boşanmanın kendine özgü, karmaşık, çok yönlü bir yapısı söz konusudur (Özgüven, 2001). Dolayısıyla her bireyin boşanmayı deneyimlemesi de farklı olmaktadır. Boşanmayı genel olarak kadınlar, erkekler ve çocuklar farklı biçimde algılayabileceği gibi, aynı ailenin farklı üyelerinin hayatına, boşanmanın yansımaları da farklı olabilecektir. Bu çalışmada, özellikle boşanmış

annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, bu araştırmada boşanmış anne ve çocukların yaşadıkları güçlükler, sürecin olumlu yanları, bu süreçteki destek kaynakları, başetme stratejileri, ebeveyn-çocuk ilişkileri, anne ve çocukların birbirlerinin deneyimleri hakkındaki algılayışları, boşanmaya ilişkin beklenti ve önerileri incelenmiştir.

Boşanma

Boşanma, yasal olarak başlayan evlilik birliğinin yine yasal olarak sona ermesidir (Özgüven, 2001). Boşanma, her bireyin hayatında değişimlere yol açan; geçiş ve kriz süreci özelliklerini taşıyan bir yaşantıdır (Sayan-Karahan, 2012). Bazı bireyler bu süreci daha kolay atlatabilse de, bazı bireyler için bu sürecin etkileri daha uzun bir zaman dilimine yayılabilmektedir. Boşanma sürecinde, boşanmış bireyler ekonomik sorunlar, aile ve çevrenin baskısı, çocukların sorumluluğu ve yalnızlık gibi sıkıntılar yaşayabildiği gibi, boşanma, bazıları için yeni bir yaşam için fırsatı olarak da algılanabilmektedir (Demircioğlu, 2000; Thomas ve Ryan, 2008).

Boşanma sürecini, her birey farklı ve kendine özgü biçimde yaşamaktadır. Ancak, çoğu zaman boşanma sonrası yaşam, belirsiz bir süreç olarak algılanmaktadır (Gregson ve Ceynar, 2009). Boşanma sonrası bu belirsizlik, bireyde korku, kaygı, sıkıntı, umutsuzluk, eski eşe karşı öfke, bağlılık duyguları, başarısız, güçsüz veya cesaretsiz hissetme gibi çok çeşitli duygulara neden olabilir. (Arıkan, 1996).

Boşanma; boşanmış kadınlar için yalnızca eşin değil, bir düzenin, yaşam tarzının kaybı anlamına da gelmektedir (Thomas ve Ryan, 2008). Dolayısıyla, boşanma gerçekleştiğinde tarafların bundan belli ölçüde zarar görmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Genel olarak boşanmanın kadınlar için olumsuz yanları maddi ve manevi olmak üzere iki ana grupta toplanabilir: Maddi zararlar; ekonomik, konut bulma, nafaka hatta evde tamirat işleri gibi pratik sıkıntıları kapsarken, manevi zararlar; duygusal sıkıntıları ve çocuklara özlem duymayı içerir. Ancak çoğu zaman bu sıkıntılar iç içe geçmiş biçimde ortaya çıkar. Aile baskısı, çevre baskısı ve erkeklerin tacizi de buna örnektir (Arıkan, 1996).

Türkiye’de boşanma sorunu en önemli gündem maddelerinden biri olmamakla birlikte, gelecekte daha önemli bir sorun olacağına ve artacağına dair bir

endişe söz konusudur (Arıkan, 1996). Boşanma Türkiye’de Avrupa ülkelerindeki kadar hızlı bir artış göstermemekle birlikte, 2000’li yıllardan sonra önemli bir artış göstermiştir (Arıkan, 1996).

Çizelge 1. Türkiye’deki Evlenme ve Boşanma Oranları (2001-2012)

Yıllar	Evlenme Sayısı	Boşanma Sayısı	Kaba Evlenme Hızı (Binde)	Kaba Boşanma Hızı (Binde)
2001	544.322	91.994	7,96	1,35
2002	510.155	95.323	7,36	1,38
2003	565.468	92.637	8,05	1,32
2004	615.357	91.022	8,65	1,28
2005	641.241	95.895	8,90	1,33
2006	636.121	93.489	8,72	1,28
2007	638.311	94.219	9,09	1,34
2008	641.973	99.663	9,03	1,40
2009	591.742	114.162	8,21	1,58
2010	582.715	118.568	7,98	1,62
2011	592.775	120.110	8,02	1,62
2012	603.751	123.325	8,03	1,64

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2012). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2012.

Çizelge 1’de belirtilen boşanma göstergelerine bakıldığında, 2000’li yıllarda evlenme ve boşanmaların arttığı görülmektedir. 2001 yılında 91.994 kişi boşanırken (Boşanma hızı binde 1,35), 2012 yılında bu sayınının 123.325’e (Boşanma hızı binde 1,64) yükseldiği görülmektedir. Bu sonuç, boşanma konusunun yıllar içinde daha çok insanı, aileyi etkilediğini ve daha fazla incelenmesi gerekliliğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

2000’li yılların başından 2011’in son çeyreğine kadar olan dönem ele alındığında hem kaba boşanma hızında hem de boşanan çift sayısında artışın olduğu görülmektedir. 2012 yılında 123.325’i bulan boşanmış kişi sayısı, bu yıla kadar olan boşanmış çiftlerin toplamı ele alındığında milyonu bulan sayılar ortaya çıkmaktadır (TUİK, 2012). Avrupa ve Amerika ile kıyaslandığında, oransal anlamda %16 çok ciddi olarak görünmese de, yıllar içinde artan ve biriken sayıya odaklanıldığında, anlamlı bir popülasyonu etkilediği görülmektedir. Son yıllarda belirgin bir biçimde artış gösteren boşanma nedenlerine genel anlamda bakıldığında, 2001 yılında

ekonomik krize, 2004-2005 yıllarında geçimsizlik nedenlerine bağlı boşanmalar çoğunlukta olup, boşanmalar özellikle evliliklerinin ilk beş yılında olan çiftler arasında gerçekleşmiştir (TUİK, 2012).

Artan boşanma oranı beraberinde ekonomik, sosyal, psikolojik birçok güçlüğü de getirmektedir (Aktaş, 2011). Tıpkı evlilik gibi çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olması dolayısıyla, boşanmanın her insanın yaşantısına yansımaları da farklı olmaktadır. Bununla birlikte, boşanmanın boşanmış kadınlar ve erkekler üzerinde bazı ortak sonuçları söz konusudur. Artan ekonomik sorunlar ve çocuğun velayeti konuları, boşanma sonrası en çok değinilen stres kaynaklarıdır. Sosyal çevredeki değişimler ve taşınma zorunluluğu bunu izleyen diğer stres kaynaklarıdır (Wang ve Amato, 2000).

Boşanma sonrası yaşanan güçlükler cinsiyete göre farklılaşmaktadır (Sayan-Karahan, 2012). Bir başka deyişle, boşanmanın kadın ve erkekler üzerindeki etkileri farklıdır. Boşanmadan sonra erkeklerin yaşadıkları güçlükler, çocuklara özlem duyma, ev ve kendi işlerini yapmakla ilgili sıkıntılar ve duygusal sıkıntılar olarak belirlenmiştir. Boşanmış erkeklerin sosyal rolleri dolayısıyla, cinsiyete dayalı iş bölümünün de etkisiyle kendi işlerini yapma ile ilgili sıkıntı yaşamaları dikkat çekicidir (Arıkan, 1996). Boşandıktan sonra kadınların karşılaştığı güçlükler ise, çocuklarının bakımı ve geleceği, aile baskısı; velayet babadaysa çocuğa özlem duyma, yalnızlık, çevrenin baskısı, erkeklerin tacizi ve ekonomik sıkıntılardır (Tor, 1993; Arıkan, 1996). Boşanmış kadınlar, yeni bir yaşam kurmak, eski eşi ve çocuklarıyla yeni bir ilişki geliştirmek, aynı zamanda ekonomik zorluklar ve sosyal ilişkilerdeki değişimlerle başetmek durumunda kalmaktadır (Öngider, 2013). Boşanmanın ayrılık, düzenin bozulması gibi olumsuz yanları, kadınlarda mutsuzluk, acı, kızgınlık, yalnızlık gibi duygulara yol açabilmektedir (Thomas ve Ryan, 2008).

Boşanma sürecinin kadın ve erkekleri, nasıl ve ne ölçüde etkilediğine dair cinsiyetlerin karşılaştırılmasına ilişkin alanyazında bazı çelişkili bulgular da bulunmaktadır (Gregson ve Ceynar, 2009; Aktaş, 2011, Arıkan, 1996; Kaya, 2009). Diedrick (1991), erkeklerin kadınlara göre boşanma öncesinde daha az, ancak boşanma sonrası süreçte daha fazla olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. (Akt. Gregson ve Ceynar, 2009). Ancak cinsiyet rolleri kuramları kapsamında ele alan başka araştırmalar, boşanmanın kadınların annelik, eş olma gibi kimliğini belirleyen rollerinde değişimlere neden olması bakımında, boşanmış kadınları daha olumsuz

etkilediğini söylemiştir. Buna ek olarak, boşanma sonrasında kadınların, toplumsal yargı ve baskılara daha çok maruz kalmaları onların boşanmadan daha olumsuz etkilendiği bir başka konudur (Baum, 2005; Arıkan, 1996).

Boşanmanın kadınları daha olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşan bir başka araştırmada, erkeklerin kadınlara göre boşanma sonrası daha az güçlük yaşadığı, kadınların ekonomik, konut bulma, çevre ve aile baskısı yaşama gibi konularda daha çok sıkıntı yaşadığı bulunmuştur (Aktaş, 2011). Kadınların yaşam kalitesinde erkeklere oranla daha fazla bir azalmaya neden olmanın yanı sıra, erkeklerin yaşam kalitesinde artış bile söz konusu olabilmektedir. Bunun en temel sebeplerinden biri, ekonomik sebeplerdir. Boşanmadan sonra çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verilmesi ve nafaka alınsa bile yetersiz kalması, bazı kadınların boşanma öncesine kadar hiç çalışmazken, bazılarının ise daha düşük kazançlı işlerde çalışarak ayrımcılığa uğraması da bu duruma sebep olan etkenlerdendir (Aktaş, 2011). Dolayısıyla hem kadınlar hem erkekler boşanma sürecinde ekonomik sorunları, ilişkinin bozulmasının getirdiği rol değişimlerini deneyimlese de, çoğu zaman kadınlar boşanma sonrasında değişimlerden daha çok etkilenmektedir (Thomas ve Ryan, 2008). Boşanma sonrası velayet çoğunlukla anneye verilmektedir (Arıkan, 1996; Tor, 1993). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne (2011) yapılan Tek Ebeveynlik Araştırmasının bulgularına göre de, Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi çocuğun velayeti mahkeme tarafından çoğunlukla anneye vermektedir. Çocuğun özellikle yaşının küçük olduğu durumlarda çocuk annede kalmaktadır. Bu hem ebeveynlerin tercihidir hem de mahkemenin eğilimi bu yöndedir.

Kadınların boşanmadan daha olumsuz etkilenmeleri, çoğunlukla velayeti alma bulgusu ile birleştirilince, boşanmış annelerin boşanma sonrası uyum süreçlerinin, onlarla birlikte yaşayan çocuklarını da daha çok etkilediği söylenebilir. Amato ve Keith (1991), araştırmalarında ebeveynin uyum sorunlarının çocuğun uyumunu da olumsuz yönde etkileyeceğini, her iki ebeveynin davranışlarının ve uyumunun çocuk üzerinde etkisi olmasına karşın, velayeti alan ebeveyn, çocuk yetiştirmeyi daha çok üstlendiğinden, bu ebeveynlerin psikolojik uyumunun, çocuk yetiştirme tutumunun ve psikolojik uyumunun çocukların iyi olma halinin üzerinde daha çok etkisi olduğunu bulmuştur (Akt. Öngider, 2013).

Boşanmış annelerin, boşanma sonrası süreci nasıl deneyimledikleri yalnızca kendileri için değil, yetiştirdikleri çocukların uyum süreci için de önemlidir.

Boşanmış annelerin, yaşadıkları durumların niteliğinin öğrenilmesi ve onlara bu alanda yardım edilmesinin hem onlara hem de dolaylı olarak boşanmış ailede yetişen çocuklara sunulabilecek hizmetlere dair katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, hem boşanmış annelerin hem boşanmış annelerin çocuklarının bakış açısı ile boşanma yaşantılarının incelenmesinin, daha çok boyutlu bir biçimde bu yaşantıları anlaşılmasına ve bu yönde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini şekillendirmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Boşanma Nedenleri

Boşanma; evlilik yaşamında meydana gelen sıkıntıların ve çiftlerin yaşadıkları çatışmaların etkili biçimde aşılabilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Bu anlaşmazlıkların çatışma noktasına gelmeden önlenmesi önemli olduğu gibi, aşılamadığı durumlarda boşanma sağlıklı bir çözüm yolu olabilmektedir (Arıkan, 1996).

Boşanma tek bir etkenle açıklanmaya indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olgudur. Boşanmanın gerçekleşmesine sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel bir çok etken neden olabilmektedir (ASAGEM, 2009). En temel etkenlere bakıldığında, evlilikleri boşanma tehlikesine sokan nedenlerin başında, eşlerin farklı yetiştirme tarzları, çocuk denecek küçük yaşta evlenmeleri, dini inançların farklılığının yanı sıra, şiddetli geçimsizlik, içki ve kumar gelmektedir (Arıkan, 1996).

Özellikle aldatma, çiftler arası anlaşmazlık, ilişkinin dışındaki etkenler oldukça yaygın boşanma sebeplerinden bazılarıdır. Zayıf iletişim, mutsuzluk, aşkın bitmesi, sadakatsizlik, geçimsizlik ya da duygusal problemlerin olması, kadın erkek rollerinin çatışması ve eşin sorumsuzluğu temel boşanma sebeplerini oluşturmaktadır (Cohen ve Finzi-Dottan, 2012). Madde bağımlılığı da önemli boşanma nedenlerinden biridir (Thomas ve Ryan, 2008).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), yürütülen Boşanma Nedenleri Araştırmasında, en yaygın boşanma nedeni olarak belirtilen şiddetli geçimsizliğin altında yatan asıl nedenler araştırılmıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre, boşanma tek bir etkenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir süreçtir. Evliliğin daha kuruluş aşamasında, evlenecek kişilerin ailelerinin onaylamaması, bireylerin ailelerinde boşanma öyküsünün olması, evlenen çiftlerin ailelerinin olumlu ilişki

kuramaması, eşte fark edilen olumsuz özelliklerin değişeceğine inanılması, ailelerin baskısı boşanmaya neden olan etkenlerdir. Evlilik sonrası etkileyen nedenler ise, eşler arası iletişimsizlik, ekonomik sorunlar, eşlerin farklı karakter özellikleri taşımaları, ailede anne veya çocuğa şiddettir.

İstanbul'da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerine yönelik antropolojik bakış açısıyla yapılan bir araştırmada kadın ve erkekler için ortak boşanma nedenleri, ekonomik sorunlar, ailelerden kaynaklanan sorunlar ve cinsel sorunlardır. Ancak toplumsal rollerden kaynaklı, kadınlara ve erkeklere özgü nedenler de söz konusudur. Kadınlara özgü nedenlere bakıldığında, aldatılma ve sorumsuzluk ön plana çıkarken, erkeklerde değiştirilmeye çalışılmak, kıskançlık ve heyecanın bitmesi nedenleri ortaya çıkmıştır (Kaya, 2009).

Boşanma Sürecine Etki Eden Etkenler

Boşanma sonrasında etki eden birçok etken vardır. Cinsiyet boşanmanın anlamlı yordayıcılarından biridir (Sayan-Karahan, 2012). Hem kadın hem de erkekler boşandıktan sonra yüksek oranda duygusal sıkıntı yaşamaktadır. Evlilik süresi uzadıkça, boşanma sonrası ekonomik sıkıntı yaşama oranı artmaktadır. Çocuk sahibi olup olmaması, ekonomik ve duygusal sıkıntı yaşama da anlamlı bir farka neden olmaktadır. Çocuğu olmayanların çocuğu olanlara göre, daha yüksek oranda duygusal sıkıntı yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Çocukların velayetini alan ebeveynlerin ekonomik sıkıntı, aile ve çevre baskısı yaşama oranının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Boşanma sonrasında uzman desteği alan bireylerin almayanlara göre daha yüksek oranda ekonomik, duygusal sıkıntı yaşadığı ortaya çıkmıştır (Aktaş, 2011).

Ekonomik durumda boşanma sonrası sürece etki eden etkenlerden biridir. Boşanma sonrası karşılaşılan sorunların, ekonomik durumu kötü olan bireylerde daha fazla güçlük yarattığı görülmüştür (Symoens, Bastaits, Mortelmans ve Bracke, 2013). Boşanma fikrini ortaya atan ilk kişi olmak ile boşanma sonrası maddi ve manevi olarak adil davranılmış olma algısına sahip olmak; boşanma sonrasında daha iyi bir akıl sağlığı sahip olmak ile ilişkilidir. Boşanma sonrası yeni bir duygusal ilişkinin olması, boşanma sonrası iyi olma hali üzerinde oldukça etkilidir. Ancak ne çatışmanın seviyesi ne de sürecin uzunluğu boşanma sonrası depresif duygularla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bu da, boşanma sonrası sürecin kişinin kendi ihtiyacına

göre uzatabileceği ve olumlu çatışmanın yararlı olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Symoens ve ark., 2013).

Boşanma sonrasında, daha az eğitilmiş, daha yaşlı, daha çok kaygılı ya da kaçınan bağlanma gösteren, yakınlıktan korkan ve yeni ilişkiyi tehdit olarak algılayan bireylerin akıl sağlığı da daha olumsuz etkilenmektedir (Cohen ve Finzi-Dottan, 2012). Çocuk sahibi olmak ise, tüm kadın ve erkeklerin boşanmayı ertelemelerine neden olmaktadır (Kaya, 2009).

Boşanma sonrası halkın tutumları üzerine yapılan araştırmada, halkın bakış açısı, sosyo-ekonomik düzey, yaş, eğitim, medeni durum gibi değişkenlerle ilişkili olduğu saptanmıştır. Kentsel kesimde yaşayanlar boşanmaya ve boşanmış bireylere daha hoşgörü ile bakarken, alt ekonomik düzey, ileri yaş ve düşük eğitim düzeyinde daha olumsuz tutumlar söz konusudur (Arıkan, 1996).

Wang ve Amato'nun (2004) boşanma sonrası uyumla ilgili yaptıkları araştırmalarda bu araştırmaların aksine gelirdeki yüksek düşüşün, arkadaş kaybının veya taşınma gibi stres yaratan etkenlerin boşanma sonrası uyuma etki etmediği görülürken, işsizliğin etki eden tek stres etkeni olduğu saptanmıştır. Fakat boşanma sonrası uyumun gelir, düzenli bir ilişkiye sahip olma, yeniden evlilik, boşanma öncesinde ayrılığa karşı olumlu tutum ve boşanma kararını alan birey olma ile olumlu ilişkisi olduğu görülmüştür. Aynı zamanda yaşlı bireyler genç bireylere oranla daha çok uyum problemi yaşamıştır.

Boşanma sürecinde olumsuz koşullarla başetmede en önemli etkenlerden biri sosyal destektir (ASAGEM, 1996; Thomas ve Ryan, 2008; Amato, 2000; Booth ve Amato, 2004; Sayan-Karahan, 2012). Boşanma sürecine etkileyen etkenler üzerine yapılan bir başka araştırmada, ebeveynlik ve ekonomik konular üzerinde algılanan güç/kontrolün ve algılanan sosyal desteğin yüksekliği, boşanma sonrası duygusal/sosyal uyum düzeyinin yüksekliğini ve psikolojik sıkıntı düzeyinin düşüklüğünü yordadığı görülmüştür. Ayrıca yaşın ve eğitim düzeyi yüksekliğinin, boşanma fikrini ilk ortaya atan kişi olmanın, profesyonel yardım almıyor olmanın ve boşanma sonrasında yeni biriyle duygusal ilişki kurmuş olmanın da Türkiye'deki anne-babalarının boşanmaya daha yüksek düzeyde duygusal/sosyal uyum sağlamalarında ve boşanma sonrası daha az psikolojik sıkıntı yaşamalarında, yordayıcı değişkenler oldukları saptanmıştır (Yılmaz, 2002).

Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Aile üyelerinden herhangi birinin yaşadığı bir olay, sürekli bir etkileşime sahip aile ortamında her bireyi farklı ölçülerde etkilemektedir (Özgüven, 2001). Boşanma sonrasında, boşanmış bir aileye sahip olmak bu çocukların başkaları tarafından algılanış biçimlerini de değiştirmektedir. Özdemir (2001), boşanma kadın ve erkeğin evli olma bireysel statülerini kaldırarak onları “boşanmış” olarak adlandırılan yeni bir statüye sokmaktadır. Bu tamamlanmış, bitirilmiş, sonlanmış evlilikten olan çocuk da artık “boşanmış aile çocuğu” olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2011).

Boşanmış aile çocukları genel olarak şu 5 aşamadan geçmektedir (Özgüven, 2001):

1. İnkâr etme aşaması
2. Boşanma nedenlerine kızma aşaması
3. Anne babayı birleştirmeye çalışma aşaması
4. Depresyon aşaması
5. Boşanmayı kabullenme aşaması

Boşanmayı kabullenme aşamasına kadar boşanma sürecinin çocukların hayatlarında çok boyutlu ancak çoğu zaman olumsuz birçok etkisi olmaktadır. Ebeveynler açısından psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça ciddi değişikliklere neden olan boşanma genel olarak, çocuklarda; boşanma sonrasında akademik, sosyal ve psikolojik açılardan olumsuz sonuçlar olarak kendini göstermektedir (Taylor ve Andrews, 2009; Öngider, 2013). Boşanma sonrası, ebeveynleri ile ilişkilerinde bozulma, ebeveynlerinden aldıkları duygusal desteği kaybetme, ekonomik zorluklar çocukların yaşadıkları stresli yaşam olaylarından bazılarıdır (Öngider, 2013). Boşanmış ailede yetişen çocuklar, daha fazla davranış problemi göstermekte, okul başarıları daha düşük olmakta, daha depresif olmaktadır (Öngider, 2013). Boşanmış çiftlerin çocuklarının uyumlu evlilikleri olan çiftlerin çocuklarına göre benlik algıları daha düşük, kaygı düzeyleri daha yüksektir (Yılmaz, 2011).

Boşanma sonrası çocukların yaşayabileceği sorunlar çeşitlidir. Anne ya da babanın yanında kalma, bir ebeveynin eksik olduğu düzene alışma, ayrı olduğu ebeveyn ile ilişkileri düzenleme, arkadaş ortamı içinde kendini eksik ya da farklı

hissetme, üvey anne, baba ve kardeşlerle ilişkileri kurma çocukların karşılaştıkları sorunlardan bazılarıdır (Özgüven, 2001).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi dolaylı olarak ebeveynlerin koşullarından da kaynaklanabilir. Klinik olarak depresyon tanısı almış boşanmış anne-babaların iyi ebeveyn olma ve çocuklarına ihtiyaç duydukları desteği verme yetileri de çoğunlukla zarar görür. Dolayısıyla çocuk hem boşanmanın kendisinden hem de ebeveynin depresyonundan dolaylı olarak olumsuz etkilenir. Yine çocuklarda depresyon görülme olasılığı da yüksektir. Kötü fiziksel sağlık, akademik yetersizlikler, zayıf sosyal iletişim, karşı çıkma davranışı, fobiler, kaygı bozuklukları da diğer olası rahatsız edici sonuçları olabilmektedir (Taylor ve Andrews, 2009).

Boşanmış aile çocuklarının, boşanmamış aile çocuklarına göre daha kötü akıl sağlığına sahip olmaları, daha çok ebeveyn çatışmasına maruz kalmaları, sosyoekonomik zorluklar yaşamaları ve ebeveynlik tutumlarındaki eksiklikler, özellikle de annelerin ebeveynlik tutumundaki tutarlılıkla açıklanmaktadır (Lucas, Nicholson ve Erbaş, 2013).

Bernard (1984), boşanmanın olumsuz etkilerini 4 nedene bağlamaktadır: Boşanma öncesi koşullar, işlevsel olmayan bir boşanma süreci; boşanmadan önce, boşanma sürecinde ve sonrasında zayıf ya da yetersiz ebeveyn olma ve ebeveynlerin çocuklara ihtiyaç duydukları desteği sunmamaları. Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinde, ebeveynlerin rolü çok büyüktür. Ancak boşanma ile, depresyonda olan bir ebeveyne sahip olma birleşince, psikolojik olarak uyum süreci daha da güçleşmektedir (Akt. Taylor and Andrews, 2009). Boşanmış annelerin annelik rolü gereği yaşadığı sıkıntıların hem bireysel hem de çocuğu etkileme çerçevesinde ele alınması önemlidir. Boşanmanın babalar aracılığıyla çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalara göre, çocuğun babası ile olan ilişkinin kalitesi, babanın yaşadığı yer, annenin evli olup olmaması, çocuğu ile iletişimi, ne sıklıkta görüştüğü gibi etkenlerden etkilenmektedir (Sano, Smith ve Lanigan, 2011; Nielsen, 2011).

Çocukların boşanmaya uyum sağlamasında en önemli etkenlerden biri, boşanma sonrasında hem annenin hem babanın çocuklarıyla kurdukları ilişkinin kalitesidir. Boşanmanın getireceği belirsizlikler, güvensizlik, kaygı ve endişe duygularını yaşayan çocuklar için anne-babalarının tutarlı biçimde sergileyeceği tavır çok önemlidir (Öngider, 2013).

5 yaş grubu boşanmış aileye sahip çocuklarla yapılan bir araştırmada, çocukların boşanmayı algılayabildikleri, anne-babalarının yeniden bir araya gelmesini istemelerine karşın, gerçekliğin farkında oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca boşanma sonrasında, yalnızlık, kızgınlık, üzüntü gibi duyguların yanı sıra mutluluk duygusunu da yaşamaları, boşanmanın tek boyutlu olmadığını göstermiştir. Çocukların 5 yaş grubunda dahi boşanma sonrası ebeveynlerinin yas sürecinin farkında oldukları, ebeveynlerinin iyi olma halleri konusunda endişe taşıyabildikleri görülmüştür (Strksen, Thorsen, Verland ve Brown, 2012).

Boşanmış aileye sahip çocuklarda özellikle en büyük çocuğun boşanma sürecinde ebeveyn rolü üstlendiği görülmüştür. Bu rol dolayısıyla boşanmış aileye sahip en büyük çocukların, boşanma sonrasında daha etkin karar veren ve otorite sahibi, olgun çocuklar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. (La Mung Ming, 1997).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri yetişkinlikte de devam etmektedir. Amato ve Sobolewsky'nin (2001) yaptıkları araştırmanın bulgularına göre, çocukluk döneminde yaşanan boşanmanın yetişkinlikte düşük iyi olma halini yordadığı saptanmıştır. Evlilikteki anlaşmazlıkların çocukların anneleriyle olan duygusal bağlarını zedelediği ama hem boşanmanın hem evlilikte yaşanan anlaşmazlığın çocukların babalarıyla olan duygusal bağlarını etkilediği görülmüştür. Ebeveynleri ile dengeli ilişkiye sahip olmayan bireylerin psikolojik strese meyilli olduğu ve değişken ve sağlıksız ev ortamında yetişen çocukların yetişkinlikte de devamlı ilişkiler kuramadığı düşünüldüğünde, ebeveynlerin anlaşmazlık ve ayrılıklarının, çocukların iyi olma hallerine etkisinden dolayı incelenmesi gerekmektedir. Boşanmış ebeveyni olan yetişkinlerin, boşanmamış ebeveyni olan yetişkinlere oranla psikolojik olarak daha kötü olması bu konuyu önemli kılmaktadır. Ebeveynlerin evlilikle ilgili sorunları, çocuk ve ebeveyn arasındaki duygusal bağı zedeleyebilmekte, bu da düşük özgüven, stres ve genel anlamda mutsuzluğa etki etmektedir.

Boşanmış aileden gelen kız çocuklar, daha çok psikolojik ve ilişkisel sorun yaşarken, her kız hem erkek çocuklar arasında, eğitimine devam etmeme, işsizlik, olumsuz hayat olayları, riskli davranışlar boşanmamış aile çocuklarına göre daha çok görülmektedir. Çocuklukta yaşanan stres yetişkinlikte de kendini göstermektedir (Huurre, Junkkari ve Aro, 2006).

Boşanmanın çocukların ilişkilerini etkileyen bir araştırmaya göre, boşanmış aileye sahip kızların, boşanmamış aileden gelen kızlarla kıyaslandığında, evlilikle

ilgili daha olumsuz tutumları olmakla birlikte, ilişkilerinde daha çok kararsızlık ve memnuniyetsizlik yaşadıklarını görülmüştür (Kılınç, 2004).

Boşanmanın nesiller arası uzun süreli etkisini inceleyen bir araştırmada, büyükanne ve büyükbabaların boşanma kararlarının torunların iyi olma halini etkilediği saptanmıştır. Torunlarda daha az eğitim alma, daha çok evlilikle ilgili sorun yaşama ve ebeveynleriyle daha zayıf bağlara sahip olma gibi etkileri olduğu belirtilmiştir. Çok sık kavga eden ya da boşanan ebeveynlerin sadece kendi çocuklarında değil, çocuklarının çocuklarına da yansımaları olduğu görülmüştür (Amato ve Cheadle, 2005).

Türkiye’de boşanmanın ileri yaşlarda çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği bir başka araştırmada, yetişkin çocukların sabırlı ve fedakar bir tutumdansa, boşanmayı daha kolay bir çözüm olarak gördükleri sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma katılımcıları, boşanmayı ilk seçenek olarak gördüklerini ya da boşanmaya eşlik eden sorunlarla başedemeyip, öfke ve hayal kırıklıklarını çocuklarına yansıttıklarını belirtmiştir. Bu araştırmanın en temel bulgusu ise, katılımcıların evliliğe düşük düzeyde bağlılık hissetmeleri olmuştur (Kavas ve Hoşgör, 2011).

Boşanma öncesinde evlilik de düşük çatışma yaşayan ailelerde çocuklar boşanmadan daha çok etkilenmektedir. Yüksek çatışma olmasının ise daha olumlu etkileri olmaktadır. Bu ilişki çocukların yakın ilişkisinin kalitesi, arkadaş ve akrabalarından aldığı sosyal destek ve genel, psikolojik iyi olma hali ile alakalıdır. Daha az çatışma yaşayarak boşanan ebeveynler topluma daha zor entegre olup, boşanmaya daha olumlu tutum beslemekte, riskli davranışa daha eğilimli olmakta, boşanma ile ilgili daha az engelle karşılaşmaktadır. Bir anlamda, çocuğun çatışmalı ve işlevsel olmayan bir ev ortamından ayrılması yarar sağlayabilmektedir (Booth ve Amato, 2001)

Boşanmış bireyler evlilerden çok farklı algılanmazken, boşanmış aile çocuklarının, toplumda olumsuz anlamda farklılaşacağı düşünülmektedir. Boşanmış aile çocuklarının daha mutsuz, yaramaz alingan ve kavgacı olacağına dair bir algı söz konusudur (Arıkan, 1996).

Küçük çocuklar boşanmanın ne olduğunu sanılandan daha iyi anlayabilmektedir. Boşanmanın basit ve doğru tanımlarını yapabilmekte, oyunlarında ise, anne-babalarının bir araya gelmesi, güvenlik konusundaki endişelerini ve iki eve

sahip olmanın karmaşasını yansıtmaktadırlar (Maes, De Mol ve Buysse, 2012). Boşanmış aile çocukları, anne-babalarının ilişkisini ve kendilerine etkisini, boşanmamış aile çocuklarına göre daha olumsuz olarak değerlendirmektedir (Gatins, Kinlaw ve Dunlap, 2013).

Çocuklar mutsuz ve çatışmalı bir evliliğin sürmesindense, boşanmayı tercih etmektedir. Velayeti almayan ebeveynle görüşebilme özgürlüğü çocuklar için oldukça önemli görülmektedir (Rosen, 1977).

Velayeti alan ebeveynlerin yani genellikle annelerin ise, psikolojik, ekonomik, sosyal vb. birçok alanda zorluklar yaşaması nedeniyle çocuklarına kısıtlı zaman ve enerji harcayabildikleri belirtilmektedir. Velayeti almış olan, yani çocukla aynı evde yaşayan ebeveynin, çocuğuna destek ve kontrolünün çocuğun iyi olma hali ve gelişimi için önemlidir. Ancak boşanmanın neden olduğu stres de, ebeveynin çocuk yetiştirme kalitesini etkileyip, çocuk için olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Lengua ve ark., 1999).

Annelerin, annelik konusundaki görüşlerinin boşanmanın neden olduğu stres ve uyum problemleriyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Annelerin kabul edici ve tutarlı disiplin anlayışına sahip olmaması çocukların boşanmaya yönelik daha çok stres ve problem yaşamasıyla ilişkilidir. Yüksek kabul ve disiplin konusunda yüksek tutarlılık gösteren annelerin çocukları en düşük seviyede uyum problemi yaşamaktadır (Wolchik ve ark., 2000).

Ebeveyn ve çocukların bakış açıları aileye dair birçok konuda olduğu gibi birbiriyle ilişkili saptanmıştır. Ebeveynlerin bakış açısı, çocukların boşanmaya yaklaşımına ve uyumuna etkisi söz konusudur. Özellikle çocukların boşanmaya ilişkin olumlu yaklaşımlarının şunlarla ilişkili olduğu görülmektedir: a) boşanmanın ebeveynler arasında psikolojik bir ayrılma olarak tanımlanması, b) boşanma ile ilgili endişelerin arkadaşlar ile paylaşılabilmesi, c) iki ebeveyn hakkında da olumlu düşüncelere sahip olunması d) boşanma deneyimi sonucunda bazı güçlü yanlar ve sorumluluklara sahip olunması (Kurdek ve Siesky, 1981). Yine boşanma sonrasında çocukların boşanmayı anlamlandırması ve duygularına boşanma sonrası geçiş sürecinde değer verilmesi önemlidir. Çocuklar ebeveynlerinin neden boşandıklarını öğrenmeye ve boşanma sonrası düzenlemelerde kendi fikirlerinin de sorulmasına ihtiyaç duymaktadır (Maes ve ark., 2012).

Boşanma Sürecinde Kadınların Yaşadıkları Güçlükler

Boşanma hem kadınlar hem erkekler için yıpratıcı olsa da, kadınlar için sorunlar hem farklılaşmakta hem de daha yoğun yaşanabilmektedir. Boşanmanın ilk sonuçları eşinin kaybı ve ailenin bozulmasıdır. Ancak kadınların toplumsal rollerinin eş ve anne üzerinden tanımlanması dolayısıyla boşanma aynı zamanda başarısızlık, birtakım rollerin kaybı, sosyal ilişkilerin ve toplumdaki statülerin değişmesi gibi dolaylı değişimlere de neden olmaktadır (La Mung Ming, 1997). Genel olarak kadınlar, boşanma sonrasında kadınlar ne yapacaklarını bilememektedir. Boşanma sonrasında neler olacağına dair belirsizlik yaşamakta ve bu süreçte desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Gregson ve Ceynar, 2009).

Boşanma aşamasında, kadınları en çok düşündüren belli başlı konular; ekonomik sıkıntılar, çevredeki insanların düşünceleri, geleceğin belirsizliği, çocuklarının durumu ve erkeklerin tacizidir (Tor, 1993). Boşandıktan sonra karşılaşılan en önemli problemleri ise; çocuklarının bakımı ve geleceği, aile baskısı, velayet babadaysa çocuğa özlem duyma, yalnızlık, çevrenin baskısı, erkeklerin tacizi ve ekonomik sıkıntılardır (Tor, 1993; Arıkan, 1996). Boşanmış kadınlar, yeni bir yaşam kurmak, eski eşi ve çocuklarıyla yeni bir ilişki geliştirmek, aynı zamanda ekonomik zorluklar ve sosyal ilişkilerdeki değişimlerle başetmek durumunda kalmaktadır (Öngider, 2013).

Ekonomik Güçlükler

Boşanma sonrası kadınların en çok güçlük yaşadığı alan ekonomik sıkıntılardır (Tor, 1993; Arıkan, 1996; Gregson ve Ceynar, 2009; Öngider, 2013; Thomas ve Ryan, 2008). Boşanma, kadınların ekonomik durumunda, hayat doyumu ve mutluluklarından daha uzun vadeli sonuçlara neden olmaktadır (Hilton ve Anderson, 2009).

Özellikle “çalışan kadın” değil de “ev kadını” olarak yetiştirilen kadınlar, boşandıktan sonra ağır bir ekonomik bunalıma girebilmektedir. Evlenmeden ya da evlendikten sonra hiç çalışmamış bu kadınların, zaten sınırlı olan şansı yaş ilerledikçe daha da düşmektedir. Dolayısıyla boşanmış kadınların en sıklıkla belirttikleri sıkıntı ekonomik sıkıntılardır (Arıkan, 1996).

Toplumda kadın erkek eşitliğine dair genel bir yargı olsa da, ailedeki geleneksel işbölümünün gerekliliğine inananların sayısı çoğunluktadır. Dolayısıyla kamusal alandaki eşitlikçi yaklaşım, özel alandaki yaklaşımla tam anlamıyla desteklenmemektedir. Dolayısıyla boşanma sonrası çalışan kadın için kamusal alanda bir eşitlik sağlansa da ev hayatında bunun desteklenmemesinin de bir eşitsizlik yarattığı söylenebilir (Arıkan, 1996).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu (2011) tarafından yapılan araştırmaya göre, tek ebeveynli ailelerin en büyük sorunu ekonomik konulardır. Boşanmış annelerin, kendi kök aileleri tarafından desteklenmeleri ve “baba evi”ne dönmeleri ekonomik yüklerini azaltan etkenlerden birisidir. Bu durum sadece işsiz anneler için değil, çalışan anneler için de geçerlidir.

Toplumda boşanmış bir kadının yaşayacağı en büyük sıkıntının, ekonomik sıkıntı olma algısı da bu bulgularla desteklenmektedir (Arıkan, 1996).

Benlik Algısına İlişkin Güçlükler

Boşanmanın sonucunda meydana gelen güçlüklerden biri de, benlik algısındaki değişikliklerdir. Burke (2006), tıpkı ilişki başladığında ve evlilikte kişinin kimliğinde oluşan değişimlerin, boşanma sonrası süreç için de geçerli olacağını söylemiştir. (Akt. Gregson ve Ceynar, 2009). Haffey ve Cohen (1992), terapide boşanmış kadınların sanki bir daha hiç bütün olamayacakmış gibi hissettiklerini, boşanma değil de bir ölüm ya da engelli olma deneyimi gibi yaşadıklarını ve kim olduklarını bilemediklerini söylediklerini belirtmiştir. (Akt. Gregson ve Ceynar, 2009).

Boşanmış kadınların benlik algılarına ilişkin değişimler, boşanma sonrası kapsadığı gibi boşanma öncesi süreci de içerir. Örneğin, boşanmış kadınların evlenmeden önce tanışma sürecinde evlilik kararı ile hata yaptıklarına dair algıları söz konusudur. Evliliğin daha itibarlı bir statü olmasına yönelik algılarının, kişisel özellikler ve sorgulanabilir alışkanlıklardan ağır geldiğini belirtmişlerdir. Evlilik öncesinde evlilik algısı ve hazırlığı zayıftır. Evlilik yaşamı hem duygusal hem ekonomik bir güven ve destek hissi vermektedir. Fakat boşanma sonrası kadınlar kendilerini eş ve anne olma rolleri dışında tanımlamakta güçlük çekerler. Kendileri hakkında daha olumsuz bir algıya sahip olurlar (Thomas ve Ryan, 2008).

Ancak boşanma sonrası olumlu algı kazanan kadınlar da vardır. Gregson ve Ceynar'ın (2009) boşanmış kadınların kimlik değişimleri üzerine yaptıkları bir araştırmada, boşanmış kadınlar boşanma sonrasında bambaşka biri olarak değil, tekrar evlenmeden önceki kendileri gibi olabildiklerini belirtmişlerdir.

İsrail'de boşanmış kadınların benlik algılarındaki değişiklikleri araştıran çalışma da kadınların kendilerini değişmiş ve gelişmiş olarak gördükleri bulgusuna ulaşılmıştır. Boşanma öncesi durumla kıyasladıklarında kendilerini daha bağımsız, hayatları üzerinde daha kontrollü ve kendilerine yönelik daha sorumlu olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda daha özgüvenli, yetenekli hissettiklerini ve yaşadıkları zorlukları daha başedilebilir gördüklerini söylemişlerdir. Yaşadıkları değişimi çok önemli ve tatmin edici algılamışlardır. Ancak çalışmaya katılan kadınların dörtte biri kendilerini hiç değişmemiş ya da istenmedik yönde değişmiş olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla boşanma yalnızca kayıp anlamına gelmeyip bireyin kişisel gelişimi için bir fırsat da olabilmektedir (Baum, Rahav ve Sharon, 2005).

Kadınların boşanma sonrasında yaşadıkları kimlik değişimleri üstüne yapılan bir araştırmada, 3 konuda kimlik değişimi sürecinin yansıdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bunlar, fiziksel görünüm, fiziksel çevre ve evliliğe dair eşyalardır. (Gregson ve Ceynar, 2009). Boşanma sonrasında kadınlar kendilerinde fiziksel olarak değişiklikler yapmayı tercih etmektedir. Zayıflamak, saç kesimini ve rengini değiştirmek ve böylece sembolik olarak, evlilik sürecindeki bedenleri ile ilişkilendirdikleri, kendilerine kontrol ve mutluluk vermeyen yönlerini değiştirerek, kişiliklerini de değiştirebileceklerini düşünmektedir. Dövme, manikür gibi kendileri için yaptıkları fiziksel değişimlerle, daha güçlü, özgür ve farklı bir insan gibi hissetmektedirler. Bunun yanı sıra, onlara boşanmayı hatırlatan fiziksel çevreyi de değiştirme eğilimindedirler (Gregson ve Ceynar, 2009). Kendilerine ait bağımsız bir alan yaratmak için özellikle yataklarını, çarşafalarını ve eğer imkanları varsa evlerini değiştirmektedirler. Ayrıca hayatlarında yaptıkları değişimleri, eski eşlerinin tercihlerine inat yaptıklarını da söylemişlerdir. Yaptıkları bir diğer değişiklik ise, onlara evliliği hatırlatan yüzük, gelinlik, fotoğraf gibi nesnelere kurtulmak olmuştur. Ama anneler özellikle çocukları için değerli olabilecek bazı nesnelere, bazen onlara üzüntü verse de onlar için saklayabilmektedir. Bu da yine anne rolünün boşanmış kadınlara verdiği bazı sorumluluklara örnektir (Gregson ve Ceynar, 2009). Bu amaçla anneler, çocukları bir gün ister diye bu anı nesnelere kutularda fakat

görmeyecekleri bir yerde sakladıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kadınların yaşadıkları kimlik değişimleri, maddi ve manevi boyutlar iç içe biçimde kendini göstermektedir. “Ben kimim?” sorusunun cevabını aramalarının yanı sıra, fiziksel olarak da bu cevabı vermektedirler (Gregson ve Ceynar, 2009).

Määttä ve Uusiautti (2012), Finlandiyalı kadınların boşanma sonrası kimlik değişimlerini inceledikleri araştırmada, kadınların boşanma sonrası 5 tür tutum sergiledikleri bulgusunu ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki, “durgun” tutumdur. Boşanmayı oldukça acılı, insanı sersemleten bir süreç olarak algılayan, hiçbir şeye çaba harcamayıp, problem çözmekten kaçınan, depresif, çaresiz, her günü birbirinin aynı ve yasta yaşayan kadınları kapsamaktadır. İkinci grup, “reddedenler” dir. Evliliklerinin ve boşanmalarının hayatlarındaki önemini reddederler. İlişkilerini ciddiye almıyor izlenimi yaratırken, aynı zamanda yaşadıkları durumu tekrar tekrar düşünürler ya da nefret, yas, pişmanlık, hayalkırıklığı duygularını inkar ederler. Üçüncü grup ise, “uyumlular”dır. Var olan durumla tatmin olup, boşanmanın getirdiği yararları odaklanıp değişime uyum sağlamaya çalışırlar. Dördüncü grup ise, “yerine koyanlar”dır. Boşanma sonrası tüm yaşamlarını çocuklarına, kariyerlerine ya da yardım işlerine adanarak kendilerine bir düzen kurarlar. beşinci ve son grup ise, “hayatta kalanlar”dır. Yeni hayatlarını daha aydınlık, bağımsız olarak görür ve yeni bir hayat düzeni için mücadele ederler. Kendileri için yeni fırsatlar, koşullar ararlar ve fırsatları iyi değerlendirirler. Bu gruptakiler, hem iyi olma için gerekli cesarete, hem de yeni bir kimlik oluşturmak için kaynaklara ve güce sahiptirler. Öz-saygı ve sağlıklı özgüven sorunları aşabilmede anahtar roledir. Boşanma sonrası sürece, en iyi uyum sağlayan grup da, “hayatta kalanlar”dır.

Boşanma sonrası kadınlar, hem eş olma hem de velayeti alamazlarsa anne rollerini yitirdiklerini düşünüp, bu statü kayıplarını iş yaşamlarına daha fazla tutunarak telafi etmeye çalışabilmektedir. Profesyonel olarak çalışan kadın olarak bir statü kazanma eğilimleri olabilmektedir (Kavas, 2010).

Destek Kaynakları ve Sosyal Çevreye İlişkin Güçlükler

Boşanma sonrasındaki belirsizlik ve boşanma sonrası uyum ve değişim gerektiren durumlara hazırlıksız olmak kadınlar için bu süreci zorlaştırabilmektedir. (Thomas ve Ryan, 2008). Boşanma bireylerin yaşamında bir dönüm noktası niteliği taşıyabilmektedir. Birçok alanda olduğu gibi boşanmış annelerin sosyal çevresinde

de dalgalanmalara ve değişikliklere de sebep olabilmektedir. Genel olarak bakıldığında boşanma sonrası arkadaşlıkların arttığı görülmektedir. Fakat alt gruplara bakıldığında evlilik sürecinde kurulan arkadaşlıkların azaldığı ve sonlandığı görülmektedir. Eşin arkadaş grubu ve evli çiftlerle olan arkadaşlıklar azalırken, yeni ve bekâr (hiç evlenmemiş/boşanmış/dul) arkadaşlarla olan ilişkilerin daha yakın ve yoğun olduğu görülmektedir. Boşanma sonrası arkadaş çevresinin erkeklerden çok kadınlardan oluştuğu ve kadınlarla olan arkadaşlık bağı ve yakınlığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Arkadaşlıkların iş yeri, çalışma ortamı, paylaşılan bir olay, kulüp vb yerlerde başladığı fark edilmiştir (Albeck ve Kaydar, 2002).

Sosyal destek, boşanma sonrası süreci özgüvenli biçimde aşabilmek için çok önemli bir etkidir. Kişisel gelişime sosyal desteğin katkısı büyüktür. Ancak desteğe sahip olamama, kadınların içe dönmesine ve kendilerine güvenlerini kaybetmelerine neden olabilmektedir (Thomas ve Ryan, 2008).

Thomas ve Ryan (2008) boşanma sonrası sosyal desteği, çalışmalarında, duygusal, fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak gruplamıştır. Evlilik eş, arkadaş ve aile anlamında sürekli bir destek sistemi sağlarken, boşanma ile birlikte bu destek sistemi de değişir. Ancak desteğe duyulan ihtiyaç devam eder.

Boşanma sonrası, destek sisteminin kaybına, duygusal ve fiziksel problemlere eşlik eden bir takım duygular da söz konusudur. Fiziksel olarak, baş ağrısı, yeme bozuklukları gibi etkiler söz konusu olabilmektedir. Depresyon, başarısızlık, korku, yalnızlık, izolasyon, baskı, savunmasızlık, kırık kalp, reddedilme, ihanete uğramışlık, acı bu duyguların başlıcalarıdır. Boşanmış kadınların, sanki evli kalmaya devam etmeleri için bir sebep ararmışçasına, tüm bu olumsuz duygularına karşın olumlu cümleler kurdukları görülmüştür (Thomas ve Ryan, 2008).

Boşanma Türkiye’de tamamen yadırganan bir durum olarak algılanmamaktadır. Ancak bir tercihten çok bir zorunluluk olup, bir takım geçerli nedenlere dayandırıldığında olumsuz karşılanmamaktadır (Arıkan, 1996).

Pratikte boşanmış bireylere karşı önyargı devam etmekte, özellikle bu önyargı kadınlara yöneliktir (Arıkan, 1996). Boşanma sonrası, toplumsal soyutlanma ve damgalanma tehlikesiyle de, erkeklerden daha çok kadınlar karşı karşıya kalmaktadır (Arıkan, 1996). Boşanmada en zararlı çıkacak taraf da kadın olarak algılanmaktadır (Arıkan, 1996). Kadınlar toplumun olumsuz tutumları ile mücadele etmek için, kadın

erkek karışık yemeklere gitmeme, kıyafetlerine dikkat etme, eve geçme gitmemeye özen gösterme gibi stratejilerden yararlanmaktadırlar (Kavas, 2010).

Çevre ve aile baskısı ise, boşanma, evlenme kadar doğal olarak karşılanmadığından ortaya çıkabilmektedir. Özellikle toplumun düşük eğitimli kesimlerinde, kadınların çeşitli sıfatlarla damgalanması dahi söz konusudur. Ancak büyük kentlerde boşanmış bireyler arasında etkileşim olanağının daha fazla olması, daha olumlu algıya katkı sağlamaktadır (Arıkan, 1996).

Boşanma sonrasında sosyal ilişkileri zayıflayan ve sosyal çevresi daralan kadınların çoğunluğu, daha çok ailesi ile ikamet eden kadınlardır (Demircioğlu, 2000).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu (2011) tarafından yapılan Tek ebeveynliğe ilişkin araştırmanın bulgularına göre, yalnız annelere karşı toplum tarafından uygulanan ayrımcılık ve olumsuz yaklaşımlar Türkiye’de boşanmış annelerin yaşadığı bir sorundur. Tek ebeveyn olma nedenine bağlı olarak, bireylerin sosyal çevrelerinden gelen tepkiler farklılaşmakta, buna bağlı olarak kişiler sosyal yaşam içerisindeki davranışlarını değiştirmek zorunda hissedebilmektedir. Boşanma yaşayan annelerin daha çok çocukları için psikolojik destek veren uzmanlara başvurmaktadır.

Çocuklar boşanmaya neden olan çatışmaların sebebi olabilmekle birlikte, boşanma sürecinde ve sonrasında, destek kaynağı, yaşamaya ve mücadele etmeye devam etme motivasyonu ve yaşama ilhamı haline gelebilir (Thomas ve Ryan, 2008).

Boşanma sonrası yaşama uyumunda sosyal destek sistemi ve boşanmaya yüklenen anlam önemlidir (Sayan-Karahan, 2012). Boşanmış bireyler için, bir kriz olarak yaşadıkları boşanma durumuna uyum sağlayabilmeleri amacıyla özellikle arkadaşlık ilişkilerine sahip olmaları, yakın ilişki desteğine sahip olmaları ve sosyal etkinliklerde bulunmaları yoluyla sosyal bağlantılarını sürdürmeleri, ayrıca boşanmayı kendileriyle ilgili kişisel bir olumsuzluk olarak görmemeleri, boşanma sonrası yaşamın felaket olacağını düşünmemek yoluyla boşanmaya olumsuz ve gerçekçi olmayan bir anlam yüklememeleri önemlidir (Sayan-Karahan, 2012).

Velayet ve Tek Ebeveynliğe İlişkin Güçlükler

Boşanma, çocuk sahibi olan ailelerde gerçekleştiği takdirde, bu etkilenecek kişileri ve oluşan değişimleri de farklılaştırmaktadır (Thomas ve Ryan, 2008).

Boşanma sonrası velayet çoğunlukla anneye verilmektedir (Arıkan, 1996, Tor, 1993). Çocukların bakımından sorumlu olan anneler ekonomik sıkıntıya düşmektedir (Arıkan, 1996). Çocuklarının velayetine sahip olmayan anneler de, genellikle ekonomik zorluklar yaşamaktadır. Velayete sahip olmamanın getirdiği güç ve destek eksikliği, anne olma algılarını olumsuz etkilemektedir (Bemiller, 2010).

Boşanma sonrası kadınları en çok kaygılandıran konulardan biri tek ebeveynliktir (Kavas, 2010). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne (2011) yapılan Tek Ebeveynlik Araştırmasının bulgularına göre, Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi çocuğun mahkeme tarafından çoğunlukla anneye veriliyor olmasıdır. Çocuğun özellikle yaşının küçük olduğu durumlarda çocuk annede kalmaktadır. Bu hem ebeveynlerin tercihidir hem de mahkemenin eğilimi bu yöndedir. Babalar da genel olarak çocuğun annenin yanında olmasını desteklemektedir; bu nedenle çoğunlukla velayet konusunda önceden kendi aralarında anlaşmaktadırlar. Çalışmadaki hukuksal süreçlere dair sonuçlar ise, nafaka, mal rejimi ve velayet kapsamında ele alınmıştır. Velayet ile ilgili süreçlerde çoğunlukla ebeveynlerin sıkıntı yaşamadıkları görülmüştür. Ancak mal rejimi ve özellikle nafaka ile ilgili konularda tek ebeveynli anneler sorunlarla karşılaşabilmektedir. Annelerin özellikle düşük SES grubundan veya kırdaki yaşayanların eski eşin ekonomik gücünün olmaması dışında bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları da nafaka alımlarının önünde bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte babanın anneye nafaka ödemek zorunda olmasına karşın ödememesine de sıkça rastlanmaktadır. Çalışmada görüşülen anneler arasında, yukarıdaki nedenlerden herhangi birinden ötürü eşinden nafaka almayan annelerin toplam sayısı eşinden nafaka alanların yaklaşık olarak 2 katıdır. Çalışmada görüldüğü üzere ekonomik sıkıntılar tek ebeveynli aile olduktan sonra daha fazla hissedilmektedir. Tek ebeveyn olarak anneler bu sıkıntıyı daha fazla taşımaktadır. Bu Türkiye’de kadının iş gücüne katılımının hala sınırlı olması ve ekonomik özgürlüğe sahip olmaması ile yakından ilişkilidir. Ayrıca çocuğunun bakımından da sorumlu olduğu göz önüne alındığında ücretsiz kreş gibi imkânların olmaması ya da annenin evliliğin ilk gününden itibaren vasıflı bir işte çalışmamış olması annenin tek ebeveyn olduktan sonra çalışması önündeki en büyük engellerdir. Bu nedenle özellikle genç yaşta anneler arasında baba evine dönmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber tek ebeveynli olduktan sonra dershaneye devam

edememe, ek kitap satın alamama, iş gücüne katılmak zorunda olma ya da ev işlerine yardımcı olmak amacıyla okulu bırakma gibi ekonomik kaynaklı sıkıntılar çocukların okul başarısı konusunda da engel oluşturabilmektedir. Kısacası tek ebeveynli olduktan sonra sadece aile bütçesinde bir düşüş olmamakta aynı zamanda ailenin sosyal düzeyi aşağıya doğru bir düşüş gösterebilmektedir.

Kavas (2010)'ın çalışan ve eğitimli kadınlarla yaptığı araştırmanın bulgularına göre, boşanmış anneler boşanma sonrasında ebeveynleri ile yaşamayı tercih etmeyip, bunun yerine ayrı ev tutup çocukları ile yaşamayı tercih etmiştir. Bu kadınlar, profesyonel yardım da dahil olmak üzere bir çok strateji geliştirmişlerdir. Babalarının yokluğunu çocuklarına hissettirmemek ve bir baba figürü sağlamak için, kendi anne babalarını daha sık ziyaret etmiş ya da eski eşlerinin çocukları ile daha sık görüşmesini sağlamaya çalışmışlardır (Kavas, 2010). Özellikle annenin eşiyle olan durumu ebeveynlik durumu ile ayrıştırması ve bu konuları çocuklarıyla konuşması yine çocukların boşanma sonrası uyumuna etkisi büyüktür. Yine annelerin yaşadıkları süreç ile başetmeleri çocuklarıyla ilgilenmeleriyle ilişkilidir. Annelerin boşanmayı algılayışları da çocukların uyumuna etki etmektedir. Kayıp, başarısızlık, engellenmişlik yerine; kurtulma, rahatlama olarak algılayan bir biliş yapısı çocukların duygularını daha rahat anlatmalarına ve daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. (La Mung Ming, 1997).

Boşanma sonrası çocukların varlığı annelerin boşanma şartlarını etkilemektedir; ancak çocukların sayısı, yaşı ve cinsiyeti annelerin kararında etkili bulunmamıştır (Malia, 2005).

Çalışan kadınların ortak sorunlarından biri de, çocuklarının eğitim sorumlulukları ve çocuklarının bakımı ile ilişkili sorunlardır. Özellikle küçük çocukların bakımında kurumların yetersizliği, sorunun aileden yardım alma veya "bakıcı kadın" gibi geleneksel yollar ile çözülmesini gerektirmektedir. Evlilik sürecinde ileri derecede geçimsizliğe ve şiddete şahit olan çocuklar, ayrılığı olumlu karşılayarak, anne ile birlikte evin geçimini sağlamaya yönelmekte ve aileyi sahiplenmektedir. Bu süreçte aile içinde karar alma sürecine de ortak olmaktadır (Kavas, 2010).

Yasal Sisteme İlişkin Güçlükler

Bilinmeyen ve ürkütücü yasal sistemin boşanma ile ilişkili stresi arttıran bir başka neden olduğu görülmektedir. Belirsizlik ve çaresizlik birçok kadının yaşadığı duygulardan yalnızca bazılarıdır. Boşanmış kadınların, yasal sisteme ilişkin görüşlerinin incelendiği bir araştırmada, annelerin boşanma sonrası amaçlarına ne ölçüde ulaşabildikleri ve kontrol sahibi olma hisleri ile sistemi olumlu değerlendirmeleri ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu araştırmanın annelerin yasal sisteme ilişkin görüşlerine dair bulgularından bazıları şöyledir: anneler yasal boşanma sürecinde kontrol aramaktadır. Annelerin yasal ya da kişisel boşanmaya yaklaşımları onların daha tatmin edici boşanma sonuçları almalarında etkilidir. Annelerin aile desteğine sahip olması yasal sürecin kolaylaşmasıyla ilişkilidir (Malia, 2005). Özellikle alt sosyo-ekonomik düzeyde olan kadınlar boşanma sürecinde hukuki olarak ne yapmaları gerektiğini ve haklarını bilmemektedir (Arıkan, 1996).

Türkiye’de toplumun algısı da, boşanmaya ilişkin yasaların kadınları korumamasına yöneliktir (Arıkan, 1996).

Boşanma Sürecinin Kadınlar Üzerindeki Olumlu Etkileri

Boşanma pek çok kadın için ekonomik, sosyal ve psikolojik yıpranmaya neden olabildiği gibi, evlilikte yaşanan sıkıntıların sona ermesi ve rahatlamayı da sağlayabilmektedir (Kavas, 2010). Boşanma sonrası kadınlar kendilerini bağımsızlığı pekişmiş aktif özneler olarak değerlendirmişlerdir. Boşanma sonrası ekonomik anlamda kendi kazançları üstünde daha kontrol sahibi olduklarını ve boşanma ile özsayıgılarını ve özgüven kazandıklarını söylemişlerdir (Kavas, 2010).

Boşanma her çiftin farklı olarak deneyimlediği sıklıkla olumsuz olarak algılanan kişisel bir yaşantı olmasına karşın, kişisel gelişim için fırsatlar da sunabilmektedir. Thomas ve Ryan’ın (2008) kadınların boşanma deneyimi algılarına yönelik yaptıkları araştırma da şu bulgular ortaya çıkmıştır: Boşanma ile birlikte hayatlarının her alanında deneyimledikleri bekar hayatını, tatmin edici, mutluluk verici, eğlenceli ve heyecanlı olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Başarısız olma, yenilme algısı, başarılma algısı ile değişmiştir. Bunların yanı sıra, daha özgüvenli olma, karar verirken daha iyi problem çözme becerilerine sahip olabilme, geleceğe

dair umuda sahip olma gibi olumlu özelliklerden de bahsetmişlerdir (Thomas ve Ryan, 2008).

Özellikle eş ya da ebeveyn rolü olmaksızın kendini tanımlayabilen bireyler, boşanma süreci ile daha etkin başedebilir. Boşanma sürecini adım adım geçmek, kişinin özgüvenine olumlu katkı sağlayabilmektedir (Määttä ve Uusiautti, 2012). Boşanmayı daha iyi atlatmada, bireylerin yeteneklerinin, eğitimlerinin, mesleklerinin, çekiciliklerinin ve sosyal becerilerinin de yeri büyüktür. Boşanma sonrasında bireyler sevmeye ve tekrar yakın ilişki kurma yetilerini kaybetmemektedir. Aksine, boşanma kişilerin kendilerine aynada bakma, kendini daha iyi anlama ve ilişkiler hakkında birçok şey öğrenme fırsatı da sunmaktadır (Määttä ve Uusiautti, 2012). Özel hayatta bir denge kurmak ve iyileşme, iş hayatı da dahil olmak üzere birçok alana da yansiyabilmektedir (Määttä ve Uusiautti, 2012).

Boşanmanın olumlu olarak değerlendirilebilecek yanlarından biri de, geleceğe dair beklentilerdir. Boşanma sonrası kadınlar, geleceğe hem temkinle hem heyecanla yaklaşmaktadır. Gelecek hem yeni bir hayat başlangıcı hem de yeni zorluklarla mücadeleyi kapsayabilmektedir. Belirsizliğin gölgesi, kaygı, korku, pişmanlık, mutsuzluk ve hayal kırıklığı gibi duygulara neden olabilmekle birlikte, geçmişten ayrışıp, özgüven ve affedicilikle daha olumlu gelecek algısı da söz konusu olabilmektedir (Thomas ve Ryan, 2008).

Amaç

Evlilik birlikteliğinin sonlanması anlamına gelen boşanma, kuramsal anlamda yasal olarak kurulan evlilik birliğinin yine yasal olarak sona ermesidir (Özgüven 2001). Son yıllarda, boşanma oranlarında ve sayılarında meydana gelen artışlar, boşanmanın hem çiftler hem de onların çocukları üzerindeki etkileri hakkındaki araştırmaların da paralel biçimde artmasına neden olmuştur. Farklı sosyal bilim alanları, farklı kuram ve bakış açıları ile boşanmayı neden ve sonuçları kapsamında ele almıştır.

Bu araştırmada, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını incelemek amaçlanmıştır. Bu nedenle, en az 1 yıl önce boşanmış 10 anne ve onların 10-13 yaşındaki çocuklarının katıldığı bu araştırmada boşanmış anne ve çocukların yaşadıkları güçlükler, sürecin olumlu yanları, bu süreçteki destek

kaynakları, başetme stratejileri, ebeveyn-çocuk ilişkileri, anne ve çocukların birbirlerinin yaşantıları hakkındaki algılayışları, boşanmaya ilişkin beklenti ve önerileri incelenmiştir.

Bu çalışmada, boşanma sadece bir sonuç olarak değil, çocukların ve ebeveynlerin yaşayacak oldukları bir süreç ve geçiş evresi olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan, boşanmanın yasal olarak gerçekleşmesi kadar, o sürece götüren sebepleri kapsayan ön süreç ve etkilerinin yaşandığı sonraki süreç ile birlikte ele alınmanın, bu süreç hakkında daha geniş bir değerlendirmeye olanak sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmanın temel amacı, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Boşanmış annelerin boşanma sürecine ilişkin yaşantıları nelerdir?

1.1. Annelerin boşanmaya karar verme nedenleri nelerdir?

1.2. Boşanmaya karar veren kişi kimdir?

1.3. Annelerin boşanmaya karar vermelerini geciktiren etkenler nelerdir?

1.4. Yasal süreç nasıldır?

1.5. Boşanma kararı çocuklarla nasıl paylaşılmıştır?

1.6. Annelerin boşanma sürecinde yaşadığı güçlükler nelerdir?

1.7. Boşanmanın annelere olumlu katkıları nelerdir?

1.8. Anneler boşanma sürecinde kimlerden destek almıştır?

1.9. Annelerin boşanma ile başetme stratejileri nelerdir?

1.10. Annelerin çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını algılayışları nasıldır?

1.11. Anneler boşanma sonrası çocukları ile ilişkilerini nasıl değerlendirmektedir?

1.12. Anneler boşanma sonrası çocukları ile babalarının ilişkilerini nasıl değerlendirmektedir?

1.13. Anneler boşanma sonrası ebeveynliği nasıl değerlendirmektedir?

1.14. Annelerin boşanma sonrası yeniden evliliğe bakış açısı nasıldır?

1.15. Annelerin boşanmış diğer annelere mesajları nelerdir?

2. Boşanmış annelerin çocuklarının, boşanma sürecine ilişkin yaşantıları nelerdir?

2.1. Çocukların boşanma sonrası yaşadıkları güçlükler nelerdir?

- 2.2. Boşanmanın çocuklara olumlu katkıları nelerdir?
 - 2.3. Çocuklar boşanma sonrasında kimlerden destek almıştır?
 - 2.4. Çocukların boşanma sonrası arkadaşlarıyla paylaşımları nasıldır?
 - 2.5. Çocuklar boşanma ile başetmelerini nasıl değerlendirmektedir?
 - 2.6. Çocuklar boşanma sonrası anneleri ile ilişkilerini nasıl değerlendirmektedir?
 - 2.7. Çocuklar boşanma sonrası babaları ile ilişkilerini nasıl değerlendirmektedir?
 - 2.8. Çocukların annelerinin boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını algılayışları nasıldır?
 - 2.9. Çocukların boşanmaya ilişkin istekleri nelerdir?
3. Boşanmış anne ve çocuklarının boşanma sürecindeki yaşantıları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Önem

Toplumda yaşanan hızlı değişimler, sanayileşme, kentleşme, göç hareketleri, toplumun en küçük birimi olan aileye de yansımakta ve yaşanan değişimler aile kurumunda son yıllarda zayıflama eğilimine neden olmaktadır (ASAGEM, 2009). Boşanma da, aile yapısında parçalanma olarak kendini gösteren ve son yıllarda artış gösteren önemli bir toplumsal olgudur (ASAGEM, 2009, Yörükoğlu, 2000, Özgüven, 2001). 2000'li yıllardan sonra artış gösteren boşanma sayıları toplamda milyonları bulmuştur (TUİK, 2012). Dolayısıyla yükselen boşanma sayılarına bakıldığında, boşanma konusunun yıllar içinde daha çok insanı, aileyi etkilediği ve daha fazla incelenmesi gerekliliğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Yurtdışında ve yurtiçinde yapılan araştırmalarda da nicel araştırmaların ağırlıkta olduğu ve boşanmanın nedenleri, boşanmaya etki eden etkenler, çocuklar ve ebeveynler üzerindeki etkilerine odaklanıldığı görülmüştür. Nitel yöntemlerle yapılan araştırmalar ise, yasal sistem, şiddet gören kadınlar, çocukların uyumu gibi belli bir boyutu ele alan araştırmalardır (Eldar-Avidan ve Haj-Yahia, 2000; Malia, 2005; La Mung Ming, 1997). Dolayısıyla, boşanmış annelerin ve çocuklarının yaşantılarının çok boyutlu ve nitel yöntemlerle yaşantılarının ayrıntılı incelendiği araştırmaların yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Alanyazın taraması sonucunda psikolojik danışmanlık bakış açısıyla boşanma sonrası boşanmış annelerin ve çocukların deneyimlerine yönelik çok az sayıda çalışma gerçekleştirildiği görülmüştür. Boşanmış anne ve çocukların boşanma süreci ve sonrasında yaşadıklarını yine onların gözünden inceleyen nitel araştırmalar nadir ve sınırlıdır. Ayrıca çocukların boşanma sonrası annelerinin yaşantılarıyla ilgili görüşleri incelenmemiştir. Bu durum, daha fazla ve derinlemesine araştırma yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, boşanmanın kadınlar üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalar da sınırlı olmakla birlikte, Türkiye’de boşanmış kadınların deneyimleri üzerine yapılan nadir çalışmalarda, sosyoloji, antropoloji gibi farklı sosyal bilim alanlarına özgü çalışmalardır (Kavas, 2010; Aktaş, 2011; Kaya, 2009). Boşanmış annelerin ve çocuklarının deneyimlerinin, psikolojik danışmanlık bakış açısıyla, Türk kültüründe farklı demografik özelliklere sahip boşanmış annelerin yaşadıkları özgün zorluk ve kazanımların çalışılmasının alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Boşanma, bireylerin yaşama uyumunu gerektiren kimi zaman bir kriz kimi zaman bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Ancak boşanmadan sonra yaşanan değişimlere uyum sağlamak, bu sürecin nasıl algılandığından bağımsız olarak, destek gerektiren bir yaşantıdır. Psikolojik ve sosyal hizmet uzmanları olarak, psikolojik danışmanlar, psikologlar ve psikiyatrların ve benzer meslek alanlarının bu süreçleri iyi anlayıp kişilerin başetmelerine yardımcı olabilmeleri beklenmektedir. Bu uzmanların daha etkin ve yeterlilik içerisinde çalışabilmeleri boşanma sonrasında yaşanan tüm sürecin çok boyutlu biçimde anlaşılması ile mümkündür. Boşanmış annelerin ve çocukların içinde buldukları durumun niteliğinin öğrenilmesi ve onlara bu alanda yardım edilmesi ise ancak bu tür çalışmalardan alınabilecek sonuçların değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu araştırmanın, boşanmış anne ve çocuklarının yaşantıları konusunda bir farkındalık yaratması ve bu kişilere yönelik bireysel ve grupla psikolojik danışmanlık hizmetleri sunacak uzmanlara, eğitimcilere ve bu alanda yapılacak farklı araştırmalara katkı sağlaması umulmuştur.

Varsayımlar

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilecektir:

1. Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının kendi bakış açılarıyla belirlenmesi önemlidir.

2. Araştırmanın çalışma grubunda olan katılımcılar kendilerine yöneltilen sorulara samimiyetle cevap vermişlerdir.

Sınırlılıklar

1. Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul ilinin Maltepe ilçesinden seçilen boşanmış anneler ve onların çocukları ile sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırma, katılımcıların sınırlı sayıda olması ve onların yaş, sosyo-ekonomik durum, boşanma üzerinden geçen süre gibi farklı demografik özellikler taşımalarına ilişkin bulgularda oluşabilecek tüm sınırlılıkları taşımaktadır.
2. Araştırma, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen cevaplarla sınırlıdır.
3. Araştırma, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin tüm sınırlılıklarını içermektedir.

Tanımlar

Boşanma: Evlilik birlikteliğinin sonlanması anlamına gelen boşanma, kuramsal anlamda yasal olarak kurulan evlilik birliğinin yine yasal olarak sona ermesidir (Özgüven 2001).

Boşanmış anneler: Aile mahkemelerinde eşlerden en az birinin boşanma davası açıp, boşanmalarına karar verilip, nüfus müdürlüğüne bildirilmiş olan, en az bir çocuğu olan ve çocuklarının velayetini alan kadınlardır.

Kaba boşanma oranı: Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır.

Kaba evlenme oranı: Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen evlenme sayısıdır.

Kısaltmalar

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ASAGEM: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

A1: Anne 1

Ç1: Çocuk 1

BÖLÜM II: YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Boşanmış annelerin ve çocuklarının, boşanma sürecine ilişkin yaşantıları var olduğu şekilde betimlenmeye çalışılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Konu olan olay, birey ya da nesnelere herhangi bir şekilde değiştirilmez ya da etkilenmez (Karasar, 2009). Bu çok yönlü ve karmaşık sosyal konuyu bütüncül bir bakış açısıyla ve yorumlayıcı bir yaklaşımla ele almak amacıyla bu model uygun görülmüştür.

Bu çalışmada boşanmış annelerinin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını incelemek amacıyla, nitel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Nitel araştırma (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.39);

Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır.

Tanımda da belirtildiği gibi, bütüncül ve gerçekçi bir durum analizi ortaya koyma amacıyla, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme, insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygu, değer ve algılarını ortaya koyan oldukça güçlü bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Boşanmış anne ve çocukların sürecine ilişkin yaşantılarını incelemeyi amaçlayan bu çalışma için görüşme tekniği kullanılırken, görüşme süreci gözlemlerden elde edilen verilerle desteklenmiştir. Bu yöntemle, araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğini arttırmak amaçlanmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Bu örnekleme yöntemi olasılığa dayanmayan bir yöntemdir. Böyle bir yöntemin tercih edilmesinin gerekçesi araştırmacının hali hazırda kolaylıkla ulaşabileceği gruptan katılımcıları seçebilmesidir. Bu olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinde, kesin sonuçlara varma ya da sonuçların genellenmesi amacı güdülmez ancak araştırma konusu kendi bağlamında daha derinlemesine çalışma sağlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırma grubu, İstanbul Maltepe ilçesinde yaşayan yasal olarak boşanmış anneleri ve onların çocuklarını kapsamaktadır. Araştırma grubu, en az 1 yıl önce boşanmış ve çocuklarının velayetine sahip olan 10 anneyi ve onların yaşları 10 ile 13 arasında değişen ortaokul öğrencisi 10 çocuğunu kapsamaktadır.

Çizelge 2.1. Katılımcı Annelere İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı Anne	Yaş	Öğrenim Durumu	Şu Anki Çalışma Durumu	Meslek	Aylık Geliri	Evlilik Süresi (yıl)	Çocuk Sayısı	Boşanma Üstünden Geçen Süre (yıl)
A1	32	Lise	Evet	Satış Paz.	> 2000	5-16	1	5
A2	38	Lise	Evet	Muhasebe	< 1000	5-16	1	5
A3	30	İlkokul	Hayır	Tekstil	< 1000	0-5	1	4
A4	33	İlkokul	Hayır	Serbest	< 1000	5-16	2	3
A5	31	İlkokul	Hayır	Yok	< 1000	5-16	2	4
A6	48	Önlisans	Evet	Bankacı	> 2000	> 16	1	6
A7	33	Lise	Evet	Muhasebe	< 1000	5-16	1	5
A8	37	Üniversite	Evet	Satış Müdürü	1000-2000	5-16	1	7
A9	37	Ortaokul	Evet	Bakıcı	< 1000	5-16	2	9
A10	38	Ortaokul	Evet	Serbest	1000-2000	> 16	2	2

Çizelge 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan 10 anneye ilişkin demografik bilgilerden, yaş, öğrenim durumu, şu anki çalışma durumu, meslek, aylık gelir, evlilik süresi, evlilik biçimi, çocuk sayısı ve boşanma üstünden geçen süreye ilişkin bilgiler görülmektedir. Annelerin yaş ortalaması, 35.7'dir. Annelerden 3 tanesi ilkokul, 2 tanesi ortaokul, 3 tanesi lise, 1 tanesi ön lisans ve 1 tanesi üniversite mezunudur. Annelerden yedisi şu an çalışırken, üçü çalışmamaktadır. Annelerin

aylık gelirlerine bakıldığında, 6 annenin 1000 lira ve altı, 2 annenin 2000 lira ve üstü, 2 annenin ise 1000-2000 lira arası aylık geliri olduğu görülmektedir. 6 annenin tek, 4 annenin ise iki çocuğu vardır. Boşanmanın üstünden geçen süre ortalaması, 5 yıldır.

A1, 32 yaşında, lise mezunu, çalışan, aylık geliri 2000 TL'nin üzerinde, genç, bakımlı bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 5 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Daha yeni ameliyat olmasına karşın kızının isteğini yerine getirmek için, evden dikişlerini aldirmek için çıktığı esnada okula da gelerek görüşmeye katılmıştır. Ailesinin desteğini gören, tanışıp görüşerek evlenmiş ve boşanma sonrası eşi ile ilişkisini kızı için devam ettiren bir annedir. Diksiyonun, kendini ifade edişi oldukça iyi olduğu gözlemlenmiştir.

A2, 32 yaşında, lise mezunu, çalışan, aylık geliri 1000tl'nin altında, bakımlı, genç bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 5 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Boşanma sürecini daha çok bir yaşantı olarak betimlediği gözlenmiştir. İkilemler içinde oluşu, eski eşine öfkesinin devam ettiği, boşanma sonrası çocuğu için yeterli olduğunu hissetmeyişi görüşme sürecine yansımıştır.

A3, 30 yaşında, ilkokul mezunu, çalışmayan, aylık geliri 1000 tl'nin altında, genç, bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 4 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Yorgun, tükenmiş ve yıpranmış hissettiği, enerjisinin ve hayattan beklentilerinin olmadığı gözlemlenmiştir.

A4, 33 yaşında, ilkokul mezunu, çalışmayan, aylık geliri 1000 tl'nin altında, genç bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 3 yıldır. İki çocuk sahibidir. Yorgun, iki çocuğunu sorumluluğunu tek başına almak, birçok ekonomik ve duygusal sıkıntı yaşamak zorunda bırakılmış bir annedir. Kendi hatalarından dolayı kendini suçlayan, hayata ve eşine öfkeli ancak çocuğunu bırakacak kimsesi olmamasına karşın, kızı için bu görüşmeye gelmiş bir annedir.

A5, 31 yaşında, ilkokul mezunu, çalışmayan, aylık geliri 1000tl'nin altında, genç, ancak bakımsız bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 4 yıldır. İki çocuk sahibidir. Yarısı çıkmış yeşil ojeleri, terlikleri, eski kıyafetleri ve hayattan bunalmış, yıpranmış olduğu gözlemlenmiştir. Konuşmaya ve birine anlatmaya ihtiyaç duyan, kimsenin yardım etmediği bir kadındır. Özellikle hayatına dair, çevresindeki insanlarla paylaşmadığı kısımları tekrar tekrar anlatma eğiliminde olduğu görüşme sürecine yansımıştır.

A6, 48 yaşında, ön lisans mezunu, çalışan, aylık geliri 2000 tl'nin üzerinde bilinçli bir o kadar kaygılı bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 6 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Heyecanlı bir yapıya sahip olduğu, yardım etmeye istekli, samimi, kendini yetiştirmiş, çocuğu için yaşayan annedir. Yaşadığı olayların yıpranmışlığı yüzüne yansımış bir kadın olduğu gözlemlenmiştir.

A7, 33 yaşında, lise mezunu, çalışan, aylık geliri 1000tl'nin altında, genç bir annedir. Boşanmasının üstünde geçen süre 5 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Muhafazakar bir kadındır. Çalışma ile hayata bağlandığı, çocuğu olmasa daha farklı bir hayat çizmeye dair isteği gözlemlenmiştir.

A8, 37 yaşında, ortaokul mezunu, çalışan, aylık geliri 1000-2000tl arasında olan, genç, bakımlı, kendine güvenen bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 7 yıldır. Tek çocuk sahibidir. Çok bilinçli, iyimser bir kadındır. Yoğun çalışma temposuna karşın işten izin alarak görüşmeye katılmıştır. Anne babasından büyük destek görmektedir.

A9, 37 yaşında, ortaokul mezunu, çalışan, aylık geliri 1000tl'nin altında, genç, bakımlı bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 9 yıldır. İki çocuk sahibidir. Oldukça zeki, duygusal ve yaşantısını tekrar kurmaya başlamış ancak duygusal anlamda halen desteğe ihtiyaç duyan, suçluluk duygusu hisseden bir kadındır. Eşinin boşanma sonrası devam eden zarar verici davranışlarına karşın mücadele eden, güçlü olmaya çalışan bir anne olduğu gözlemlenmiştir.

A10, 38 yaşında, ortaokul mezunu, çalışan, aylık geliri 1000-2000 tl arasında olan, halen boşanma sürecini tam kabullenemeyen bir kadındır. Boşanmasının üstünde geçen süre 2 yıldır. İki çocuk sahibidir. Eşinin ailesi ile yaşamaktadır, kendi ailesi ile ilişkileri devam etmemektedir. Kendi ailesi çocuklarını bırakması ve tekrar evlenmesini istemesi sonrasında böyle bir seçim yapmak zorunda kalmıştır.

Çizelge 2.2. Katılımcı Çocuklara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı Çocuk	Yaş	Cinsiyet	Kaçıncı Çocuk	Anne-baba Boşandığında Yaşı	Birlikte Yaşadığı Kişiler
Ç1	11	K	1.	6	H.i. Anne H.s. Baba
Ç2	10	E	1.	5	Anne, dede, anane
Ç3	12	E	1.	8	Anne, anane, teyze, dede
Ç4	11	K	1.	8	Anne, anane, kardeş
Ç5	12	K	1.	8	Anne, anane, kardeş, dede
Ç6	11	E	1.	5	H.i. Anne H.s. Baba
Ç7	11	K	1.	6	H.i. Anne H.s. Baba
Ç8	13	K	1.	6	H.i. Anne H.s. Baba
Ç9	12	K	2.	3	Anne, anane, dayı, kardeş
Ç10	12	E	2.	10	Anne, babaanne, dede, kardeş

*H.i. Hafta içi - H.s. Hafta sonu anlamına gelmektedir.

Çizelge 3'te katılımcı çocuklara ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir. Bu tabloya göre, çocukların yaş ortalaması, 11,5'tir. Katılımcıların 6'sı kız, 4'ü erkektir. 8'i ailede tek çocuk, 2'si ise ailenin ikinci çocuğudur. Anne babaları boşandığında çocukların ortalama yaşı, 6,5'tir.

Ç1, 11 yaşında, 6. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne-babası boşandığında 6 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Hafta içi annesinde hafta sonu babasında kalmaktadır. Boşanma üstüne duygularını en iyi anlatabilen, arkadaşlarına destek olan, başatme anlamında oldukça başarılı olan bir öğrenci. Her daim gülümseyeni sevilen, minnettarlığını göstermeye çok özen gösteren, bardağın dolu tarafına bakmaya çalışan bir karakteri olduğu, sorumluluk algısının yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Ç2, 10 yaşında, 5. Sınıfa giden bir erkek çocuğudur. Anne babası boşandığında 5 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Ananesi, dedesi ve annesi ile yaşamaktadır. Babası ile yazları görüşmektedir. Özel öğrenme güçlüğü tanısı vardır. Öfkeli, konuşmaya istekli ancak konuşurken oldukça güvensizdi, güven sağlanana kadar rahat konuşamamıştır. Düşünce akışı kopuktur ve bu durum cümlelerine de yansımıştır.

Ç3, 12 yaşında, 7. Sınıfa giden bir erkek çocuğudur. Anne babası boşandığında 8 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Hafta içi annesinde hafta sonu

babasında kalmaktadır. Dürüst, samimi ama çok konuşkan olmayan, içe kapanık bir öğrencidir.

Ç4, 11 yaşında, 6. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne babası boşandığında 8 yaşındadır. 1 erkek kardeşi vardır. Annesi, ananesi ve dedesi ile yaşamaktadır. Babasına çok düşkün, ancak babasında ilgi göremeyen bir çocuktur. Yaşadıklarını başkalarına yansıtmayan, ailesinin bazı yönlerinden utanan bir çocuk olduğu için çoğu arkadaşı ve öğretmeni boşanmış bir aileye sahip olduğunun ve zor ekonomik koşullara sahip olduğunun bilincinde değildir. Yaşadıklarını filtreleyerek daha çok iyi yanlara vurgu yaparak anlatma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Ç5, 12 yaşında, 7. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne babası boşandığında 8 yaşındadır. 1 erkek kardeşi vardır. Annesi, ananesi ve dedesi ile yaşamaktadır. Söylemlerinde içten, arkadaş canlısı bir çocuktur. Derslerinde çok başarılı olmayan bir öğrencidir. Oldukça şeyi görmüş olduğu, farkında ama bazı yaşantılarını anlamlandıramadığı gözlemlenmiştir.

Ç6, 11 yaşında, 6. Sınıfa giden bir erkek çocuğudur. Anne babası boşandığında 5 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Hafta içi annesinde hafta sonu babasında kalmaktadır. Minyon, gözlüklü, annesine bağlı, akıllı ve çok başarılı bir öğrencidir. Boşanmaya dair soruları samimiyetle cevaplamıştır ve boşanmadan, dışa vurduğundan daha çok etkilenen bir tarafı olduğu gözlemlenmiştir.

Ç7, 11 yaşında, 6. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne babası boşandığında 6 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Hafta içi annesinde hafta sonu babasında kalmaktadır. Annesi ile babasının boşanmasını hala kabullenmemiş, boşanma sürecinin travmatik anlarına tanık olmuş bir çocuktur. Görüşme boyunca ağlamadan ancak ağlamaklı bir ses tonu ile konuşmuştur. Özellikle ebeveynlerinin onunla ilgilenmemesi konusunda tekrarların sıkça olduğu ve anlamlandıramadığı kopuk anılarının olduğu bir görüşme olmuştur.

Ç8, 13 yaşında, 8. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne babası boşandığında 6 yaşındadır. Ailenin tek çocuğudur. Hafta içi annesinde hafta sonu babasında kalmaktadır. Şeker hastası, içe kapanık, konuşkan olmayan ve unutkan biraz da aldırılmaz bir çocuktur. Sorulara kısa cevaplar verme eğiliminde olmasına karşın, annesinin görüşmeye gelmesi için özen göstermiş öğrencidir.

Ç9, 12 yaşında, 7. Sınıfa giden bir kız çocuğudur. Anne babası boşandığında 3 yaşındadır. Bir erkek kardeşi vardır. Ananesi ve annesi ile yaşamaktadır. Annesinin

yaşadıklarının farkında olan, babasının boşanma sonrası tehditleri konusunda yardım almak için Rehberlik Servisi'ne gelecek kadar bilinçli ve mücadeleci bir öğrencidir. Babasına duyduğu sevgi ve acıma hisleri ile babasının zarar verici davranışları arasında denge kurmakta zorluk yaşayan bir hayatı olduğu gözlemlenmiştir.

Ç10, 12 yaşında, 7. Sınıfa giden bir erkek çocuğudur. Anne babası boşandığında 10 yaşındadır. Bir kız kardeşi vardır. Babaannesi, dedesi ve annesi ile yaşamaktadır. Baba tarafı ile yaşayan tek öğrencidir. Ancak babasına karşı oldukça öfkeli olduğu ve bunun davranışlarına yansıdığı gözlemlenmiştir.

Veriler ve Toplanması

Katılımcı Bilgi ve Onay Formu (Ek 1): Katılımcılara araştırmanın amacını, araştırmacının kimliğini kısaca açıklayan, gizlilik ve gönüllülük esaslarını belirtmek ve katılımcıyı araştırma süreci hakkında bilgilendirmek amacıyla “Katılımcı Bilgi ve Onay Formu” araştırmacı tarafından hazırlanmış ve katılımcılara doldurtulup imzalatılmıştır. Bu form ile ayrıca, gönüllü katılımcılardan ses kaydı ve görüşlerinin kullanılmasına ilişkin onay alınmıştır.

Kişisel Bilgi Formu (EK 2): Kişisel Bilgi Formunda boşanmış annenin, ad-soyadı, yaşı eğitim düzeyi, çalışma durumu, mesleği, evlilik süresi, boşanma süresi, çocuk sayısı, geliri ile boşanmış annelerin çocuklarının ad-soyadı, yaşı gibi sorular bulunmaktadır. Ancak katılımcıların gerçek isimleri gizliliği korumak amacıyla çalışmada verilmemiş, yerine kısaltmalar kullanılmıştır.

Görüşme Soruları (Anne ve Çocuk Formu) (EK 3 - EK 4): Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir ve uygulanan kuralların katılığına göre, yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üçe ayrılabilir. İki uç olan yapılandırılmış ve yapılandırılmamış çeşitlerinin sınırlıklarını en aza indirgeyen ve genellikle tercih edilen teknik, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğidir (Karasar, 2009). Görüşme, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, düşünce, tutum ve davranışlarının ve bunların nedenlerinin öğrenilmesine imkan veren bir yoldur (Karasar, 2009). Görüşme tekniği ile, yüzeysel anlamların yanı sıra, gerçek ve derin anlamlar çıkarılabilir (Karasar, 2009).

Görüşme soruları alan yazını incelenerek, uzman görüşlerinden de yararlanılarak ve bilimsel araştırma yöntemlerine göre görüşme sorularının Karasar (2009) tarafından belirtilen kolay anlaşılır, tek amaçlı ve katılımcıların verebileceği verileri sorar biçimde özelliklerini kapsayacak biçimde araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular anneler için 1 ve çocuklar için 1 pilot çalışma olmak üzere toplamda 2 pilot çalışma yapılarak, sorulardaki kavramların netliği ve anlaşılabilirliği test edildikten sonra son haline getirilmiştir. Pilot çalışma yapılan anne, 34 yaşında, lise mezunu, temizlik işinde çalışan, 12 yaşındaki oğlunun velayetine sahip olan ve 5 sene önce boşanmış bir annedir. Pilot çalışma yapılan çocuk, bu annenin 12 yaşında, 7. Sınıfa giden çocuğudur. Pilot çalışma sonrasında, katılımcıların açık uçlu sorulara cevap verirken zorlandıkları ve yaşantılarının bazı önemli yönlerini hatırlayamadıkları görülmüştür. Bu durumu önlemek ve katılımcılara sürecin farklı boyutları hatırlatıp yaşantıları hakkında daha derinlemesine konuşmalarını teşvik etmek amacıyla açık uçlu sorulara birtakım alt sorular eklenmiştir. Örneğin, “Boşanma öncesi süreçte neler yaşadınız?” sorusu gibi açık uçlu ve geniş kapsamlı sorulara katılımcıların cevap verirken zorlandığı gözlemlendiği için, bu sürece dair değinebilecekleri karar verme aşaması, boşanma nedenleri, günlük yaşayıp yaşamadıkları ve destek kaynaklarına ilişkin alt sorular eklenmiştir. Bu düzenleme tüm açık uçlu sorulara, alt sorular eklenmesi suretiyle uygulanmıştır. Boşanmış anneler ve çocukları için iki ayrı form düzenlenmiştir (Ek 3 ve Ek 4). Görüşmeler yaklaşık 30 dakika ile 1,5 saat aralığında sürmüştür. Görüşmeler, araştırmacının görevli olduğu okulda gerçekleşmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Demografik bilgilerin analizi için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Görüşme verilerinin değerlendirilmesi güçtür, bu nedenle görüşmecinin o konuya hakim olması gerekmektedir (Karasar, 2009). Araştırmacı, bu anlamda literatüre hakim olarak, her soruyu görüşmenin amacına göre belirlemiş ve analiz etmiştir. Görüşme sorularından toplanan verilerin çözümü için, içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu amacı gerçekleştirmek için, verilerin kavramsallaştırılması, mantık çerçevesinde

düzenlenmesi ve verileri açıklayan temaların belirlenmesi aşamaları izlenir. Verilerin içinde saklı olan gerçekler ortaya çıkarılarak, belli kavram ve temalar altında bir araya getirilir ve okuyucunun anlayacağı şekilde düzenlendikten sonra yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Bu araştırmada, içerik analizinin şu aşamalarından yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006):

1. Verilerin Kodlanması: İlk aşama olan verilerin kodlanmasında, amaç verilerin incelenerek anlamlı bölümlere ayrılması ve her bölümün kavram olarak karşılığının bulunmasıdır. Bu anlamlı bölümler, bir kelime olabildiği gibi bir cümle de olabilmektedir. Bu aşamada önemli olan bu anlamlı bölümlerin, kodlarla isimlendirilmesidir. Tüm veriler kodlandıktan sonra oluşan kod listesi, verilerin incelenmesini ve düzenlemesini kolaylaştırır. Bu araştırmada, veriler, elle kodlanmıştır, verilere tekrar tekrar okunarak kodlar üzerinde çalışılmıştır. Kodlar hem alanyazında kullanılan kavramlardan hem verinin içinden çıkan kavramlardan oluşmuştur. Kodlamada, genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknikte, önceden belirlenen kavramsal yapıya göre kodlama yapılırken, aynı zamanda ortaya çıkan yeni kodlar da listeye eklenir. Genel kategoriler önceden belirliken, temalar altından yer alacak daha ayrıntılı kodlar sonradan eklenmiştir.

2. Temaların Bulunması: Belirlenen kodların arasında ortak yönler bulunarak, temaların bulunması aşamasıdır. Tematik kodlama işlemi olarak da adlandırılır. Bu araştırmada, ortaya çıkan kodlar önceden belirlenen temalar altında düzenlenmiş ve yeni temalar da eklenmiştir. Temalar altında alt temalar belirlenerek kodlar bu alt temalar altında düzenlenmiştir.

3. Verilerin Kodlara ve Temalara Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması: Ayrıntılı kodlama ve tematik kodlama aşamalarından sonra, verilerin düzenleneceği bir sistem oluşturulur. Bu aşamada, bu düzenlenen verilerin tanımlanması ve yorumlanması oluşturulan sisteme bağlı düzenlemeler ile mümkün olur. Bu araştırmada, mümkün olduğu kadar elde edilen bulgular ilk elden okuyucuya sunulmuştur.

4. Bulguların Yorumlanması: Sonuçların yorumlandığı ve çıkarımlar yapıldığı aşamadır. Bu araştırmada, bu aşama kapsamında, araştırmacı verilerle

tutarlı yorumlar yapmaya, anlamlı çıkarımlar yapmaya ve bunu yaparken farklı kaynaklardan elde edilen verilerin bir bütünlük içinde ele almaya özen göstermiştir. Katılımcıların gerçek isimleri gizliliği korumak amacıyla çalışmada verilmemiş, kısaltmalar kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda, doğru bilgiye ulaşmak amacıyla gerekli önlemlerin alınması geçerlik ve araştırma sürecinde verileri başka bir araştırmacının da değerlendirmesine olanak sağlayıcı biçimde açık ve net biçimde açıklamak güvenilirlik ilkesini karşılamaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2006). Nicel araştırmada iç geçerlik kavramı, nitel araştırmada inandırıcılık; dış geçerlik kavramı, aktarılabirlik; iç güvenilirlik kavramı, tutarlık ve dış güvenilirlik kavramı teyit edilebilirlik olarak karşılanabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2006).

Bu araştırmada, iç tutarlığı sağlamak amacıyla tematik kodlama yapılırken, ortaya çıkan temanın altındaki verilerin anlamlı bir bütün yaratmasına, dış tutarlığı sağlamak amacıyla ise, ortaya çıkan temaların farklılıklarına karşın, kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturabilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca, annelerden elde edilen veriler ile çocuklardan elde edilen veriler, gözlemlerle de zenginleştirilerek farklı kaynak ve veri toplama tekniğinden yararlanılarak iç tutarlığı sağlamak amacıyla önlemler alınmıştır. Dış tutarlığı sağlamak amacıyla ayrıntılı tanımlamalar yapılarak, genellemede olası engeller tartışılmıştır. Başka uzmanlarla tartışılarak değerlendirilmiştir. Özellikle çalışma gurubunun belirlenmesine yararlanan tekniklerde, hem tipik durumlar hem farklılıklar belirtilerek dış geçerlik yani aktarılabirlik arttırılmaya çalışılmış ancak sınırlılıklar da tartışılmıştır.

Dış güvenilirlik amacıyla, veri toplama ve analiz teknikleri ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. İç güvenilirliği sağlamak amacıyla, herhangi bir yorum katmadan okuyucuya sunulduktan sonra yorumlar yapılmış ve doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler gözlemler ile karşılaştırılmıştır.

BÖLÜM III: BULGULAR VE YORUM

1. Boşanmış Annelerin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarına Ait Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, görüşme yapılan annelerin, boşanma sürecine dair yaşantıları ile ilgili bulgular sunulmuştur. Bu bulgular, 14 tema altında toplanmıştır. Bu temalar şu şekilde sıralanabilir:

- 1.1. Annelerin Boşanmaya Karar Verme Nedenleri
- 1.2. Boşanmaya Karar Veren Kişi
- 1.3. Annelerin Boşanmaya Karar Vermelerini Geciktiren Etkenler
- 1.4. Yasal Süreç
- 1.5. Boşanma Kararının Çocuklarla Paylaşılması
- 1.6. Annelerin Boşanma Sonrası Yaşadığı Güçlükler
- 1.7. Boşanmanın Annelere Olumlu Katkıları
- 1.8. Annelerin Boşanma Sürecinde Aldığı Destek
- 1.9. Annelerin Boşanma ile Başetme Stratejileri
- 1.10. Annelerin Boşanmanın Çocukları Üzerindeki Etkilerini Algılayışları
- 1.11. Annelerin Boşanma Sonrası Çocukları İle İlişkileri
- 1.12. Annelere Göre Boşanma Sonrası Baba-Çocuk İlişkisi
- 1.13. Boşanma Sonrası Ebeveynlik
- 1.14. Annelerin Boşanma Sonrası Yeniden Evliliğe Bakış Açısı
- 1.15. Boşanmış Diğer Annelere Mesajlar

1.1. Annelerin Boşanmaya Karar Verme Nedenleri

Bu temada, annelere boşanmaya karar verme nedenleri sorulmuştur. Boşanmaya karar nedenlerine ilişkin veriler incelendiğinde, sorumsuzluk, şiddet ve ekonomik nedenler alt temalarına ulaşılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1. Annelerin Boşanmaya Karar Verme Nedenleri Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Sorumsuzluk	4	40
Şiddet	4	40
Ekonomik Nedenlerle “Anlaşmalı” Boşanma	2	20
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.1.’de görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 4 tanesi (A1, A2, A3, A8) boşanmaya karar verme nedenlerinin sorumsuzluk, 4 tanesi (A5, A6, A7, A9) şiddet ve 2 tanesi (A4, A10) ekonomik nedenler olduğunu belirtmiştir.

1.1.1. Sorumsuzluk: Bu alt temada, boşanmaya karar verme nedenlerinden sorumsuzluk, maddi ve manevi olarak, annelerin ve çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanmaması olarak tanımlanmıştır. Ancak, sorumsuzluğun altında yatan nedenler farklılaşmaktadır.

Annelerden, A1 babanın sorumsuzluğunu şu şekilde anlatmıştır:

Ben karar verdim. Sorumluluk konusunda farklı bakış açılarımız vardı. Sorumluluk anlayışımız çok farklıydı. Bu kızın hastalığında da aynı şekilde oldu. Yani kızımın sorumluluğu, evin sorumluluğu gibi bir çok konuda sorumsuzluk vardı. Ben bunu birçok kere tolere ettim, ama baktım ki hayata gerçekten bir kere geliyoruz, zorlamama gerek yok. Bir kere hayata geliyoruz, bir sonraki şansımız olmayacak niye zindan ediyoruz hayatı. Evlenmek kadar boşanmak da çok doğal olduğu için ben teklif ettim, o da kabul etti. Kumar oynaması. Kumara bağlı sorumsuzluk tabii. İcralar, borçlar, evin ihtiyaçlarının karşılanmaması.. Kızımın ihtiyaçlarının karşılanmaması en önemli nedenlerimden biriydi.. Ailemin bütün sorumluluğumu alması, eşim varken eve onların bakması, geçindirmesi, kızımın hastalığında maddi, manevi

destek olmaları.. Sonrasında karşınızdaki eş karakteri git gide düşüyor gözünüzden. Karakter olarak zayıflıyor. Karakter olarak zayıflayan bir insanla devam etmek bana çok mantıklı gelmedi açıkçası.

A8 ise, “Sorumsuzluk.. Çok fazla. Onu çocuk olduktan sonra anlıyorsunuz. Çocuğun sorumluluğu.. Benim eşim çocuğun okulunu bilmez, hangi sınıfta olduğunu bilmez, öğretmeni kimdir bilmez arkadaşları kimdir bilmez.” cümlesiyle eşinin sorumsuzluğunu dile getirmiştir.

Annelerden, A2 ve A3 ise, eski eşinin sorumsuzluğunun aldatmadan kaynaklandığını söylemiştir. A2, aldatmaya dayalı sorumsuzluğu şöyle belirtmiştir:

Boşanma nedenimiz kendisinin sorumsuzluğu. Aldatması, başka bir kadının girmesi, başka bir kadınla evlenme fikirleri. .. Baba deseniz, baba kendi halindeydi, hiç çocukla ilgilenemedi. Kendi dünyasında yaşıyordu, bizim dışımızda kendi dünyasında yaşıyordu...En önemli nedeni, tamamen beni ve çocuğumu gözden çıkarmasıydı. Tamamıyla yüzüme söyledi. Ben seni ve çocuğunu istemiyorum. İkinizi de benim gözüm görmüyor. Ben şu anda aşık oldum. Ben o kişi ile evleneceğim..

A3 ise, aldatmaya dayalı sorumsuzluğun çocuğuna yansımalarını vurgulayarak boşanma nedenini şöyle açıklamıştır:

Dört dörtlük evlilik yoktur ama bir de şu var, çocuğun hatırına dayanırsın ama şöyle baktığım zaman bu adamda hiçbir ışık göremiyordum. Şu huyu iyidir deyip sarılabileceğim hiçbir şey yoktu. İyi bir baba değildi, iyi bir eş değildi, iyi bir arkadaş değildi, iyi bir ev babası değildi. Sadece kendi hayatına düşkün bir insandı. Ve kendisine faydası olmayan bir insanın kimseye de faydası olmazdı. Kendi canımdan kendi kanımdan geçtim, oğluna faydası yok.

1.1.2. Şiddet: Bu alt temada, şiddet; baskı, fiziksel ve psikolojik şiddeti kapsayacak biçimde tanımlanmıştır. Annelerden A5, A6, A7 ve A9, her türlü şiddet ve baskı gördüklerini söylemiştir. A6 ve A7 gördükleri baskıyı, fiziksel ve psikolojik şiddeti sırasıyla şu şekilde belirtmiştir:

Boşanma sürecinden önce, eşim aşırı derecede rahatsızdı. Örneğin zil çalıyordu ama kapıyı ben açamıyordum. Sadece market alışverişine çıkabiliyordum. Örneğin annemi ziyarete gidemiyordum. Kendi telefonlarımı açamıyordum. Eskiden tedavi görüyordu.. Son 2 yıldır mı 3 yıldır mı hiç gitmediği için çok büyük şiddetli şeyler oldu (A6)

İçki ve ilgisizlik. İnsan evliyken bekar yaşar mı ben onu yaşadım. Evliyken eşim yokmuş benim evimde. Eşim yoktu yani. Herkes eşinin bir an önce gelmesini ister, ben keşke gelmesin diye düşünürdüm. Çünkü küfür, şiddet, konuşmasını bilmiyor. Televizyon izliyor, ilgi yok, ilişki de yok. .. Markete, pazara bile göndermeyen eşim, ekmeğe bile göndermeyen eşim, ama benimle bir ilgisi yoktu (A7)

1.1.3. Ekonomik nedenlerle “anlaşmalı” boşanma: Bu alt temada, ekonomik nedenler, eşlerin borçlardan kurtulmak amacıyla eşleri ile kısa dönemli boşanmayı teklif etmesi ancak boşanmanın sürekli hale gelmesi anlamına gelmektedir.

A4 ve A10 boşanmaya karar vermelerini etkileyen birden çok neden olmasına karşın, asıl kararı verme nedenlerini eşlerinin ekonomik nedenlere dayandırarak sundukları anlaşmalı boşanmayı kabul etmek olduğunu belirtmiştir. Annelerden A4 eşinin öne sürdüğü ekonomik gerekçeleri kabul ederek boşanmasını “Dükkanımız vardı bizim. Orada bütün işlemler benim üzerimeydi, vergi falan. Borçlarımız vardı, dedi ki 3 aylığına boşanalım. Borçlarımızı halledip, feraha çıkana kadar. 3 ay sonra tekrar nikaha alalım.” şeklinde belirtmiştir.

1.2. Boşanmaya Karar Veren Kişi

Bu temada, boşanmaya karar veren kişinin kim olduğu sorulmuştur. Görüşme yapılan annelerden 8’i boşanmaya kendilerinin karar verdiklerini, 2’si ise, eşlerinin sundukları kararı kabul ettiklerini söylemiştir.

A1, A2, A3, A5, A6, A7, A8, A9 boşanmaya karar veren kişinin kendileri olduğunu belirtmiştir. A6, “Tabi, ilk kararı veren ben oldum. O kesinlikle ayrılmayı istemiyordu ben karar verdim.” şeklinde bu kararı verdiğini açıklarken, A9 ise, kararı verişlerini şöyle belirtmiştir:

Bir akşam yine çok feci bir kavgamız oldu. Ben sonra odaya kapattım kendimi, tamamen kararımı verdim. O sabah işe gitti, ben akşam gelene kadar evi boşalttım. Annelere gittim. Kendime ait olan her şeyi aldım. Çocukları aldım, oraya gittik. O eve geldiğinde zaten kendisine ait çok şey yoktu. Her şeyi benim ailem yapmıştı. O geldi evi boş gördü, şok oldu. Çünkü benden böyle bir şeyi hiç beklemiyordu. Benim böyle bir şeye cesaret edemeyeceğimi düşünürdü hep. Ona böyle bir şok yaşattım. Ama o da bana yaratmıştı, çok rahatladım öyle yapınca. Çok mutlu oldum. O bana iyi geldi diyebilirim. (A9)

Annelerden A4 ve A10 boşanmaya eşlerinin karar verdiğini belirtmiştir. A10 “anlaşmalı” karar sürecini şu şekilde açıklamıştır:

Zor gelmeye başladı. Baktı olacak gibi değil bana dedi ki, gel seninle bir anlaşma yapalım dedi. Neymiş dedim anlaşma. Borçları çoktu. Bana dedi ki, gel biz yine boşanalım. İcra gelecek eve biliyorsun borç çok, en azından eşyaları sana vereyim. Sen eşyalardan yana rahat olursun. En azından senin olur, benim de kafam rahat olur. Eve icra gelmez, gelse de bir şey bulamazlar. Orada düşünemedim ben tamam dedim. 3 ay geçti, boşandık. Tabi git gel’ler

yaşandı. Ben kendisini geri dönecek diye bekliyordum. Çünkü bir anlaşmaydı bu... Ondan sonra kocam gitti, 10 gün sonra mecbur kaldı geldi. Sadece bana söylediği, içeri girdi, otur dedi. Hayrola dedim, ne oldu, bir sorun mu var. Ya dedi ben düşündüm, biz dedi yürütemeyeceğiz. Bundan sonra sen yoluna ben yoluma. (A10)

1.3. Annelerin Boşanmaya Karar Vermelerini Geciktiren Etkenler

Bu temada, boşanmaya karar verme sürecini geciktiren etkenler, boşanmayı önleme çabasına ilişkin neler yapıldığı ve bunların kim ya da ne için yapıldığı sorulmuştur. Annelerden 2'si çocukları için, 2'si hem çocukları hem evlilikleri için, 2'si eşleri için, 3'ü ailelerinden kaynaklanan sebeplerden boşanmayı önlemek için çaba gösterdiklerini söylerken, sadece 1 anne boşanmanın kısa süreli anlaşmalı bir boşanma olacağını sandığı için hiç çaba göstermediğini belirtmiştir.

Çocuğu için boşanmayı erteleyen annelerden A8 "Benim ona vermiş olduğum süreç çocuk için verdiğim süreydi." derken, A1 boşanmayı geciktirmek için çaba gösterme sürecini şu sözlerle anlatmıştır:

Bu süreç, 5 sene sürdü. İlk 1sene aslında bizim ilişkimiz çatladı. Ben 4 sene, Ç1'in biraz daha büyüyüp, en azından babayla ilişkisini biraz daha oturtması için bekledim. Baba karakterini bir gözünde oluşturması için 4 sene uğraştım. Bu sırada boşanma davası açmışım gene. Eşim geri çekti, her şeyin düzeleceğini söyledi ama tabiki düzelmüyor, bazı şeyler oturduktan sonra değişmiyor. Ama kızım 6 yaşına geldiğinde artık o da yürümeceğini anladı. (A1)

Annelerden A2 ise hem çocuklarının iyiliği için hem yıllarca süren evliliklerini devam ettirmek için şans vermek amacıyla boşanma kararını vermelerinin gecikme nedenlerini şöyle belirtmişlerdir:

Ona şans verdim. Bak dedim, böyle böyle olmaz. Sen biraz kendini toparla. Ailenin yanında kal, ben kendi evimde kalayım. Oğlunu da sabah sen alı götürürsün okula. En azından birazcık kendimizi toparlayalım. Bir zaman verelim kendimize, ben sana izin veriyorum. Zaman süreci de veriyorum, istediğin kadar zaman vereyim sana. Ama kendini toparlayacaksın. Geçmişteki durumuna tekrar geri dönmeni istiyorum. Senden zor bir şey istemiyorum. Eğer pes etmemi istiyorsan ben yine pes ederim. Yine çıkar giderim. Ama ben 10 yıllık evliliğimi bir çırpıda, bir kalemde bitirmek istemiyorum, dedim. Konuştuk, o hiçbir şekilde ne ılımlı ne ılımsız hiçbir şey söylemedi. Yani ben tamam direneceğim, ben çaba göstereceğim, ben bütün yaşamışlıkları bir kenara bırakacağım, tekrar sizin yanınızda olacağım cümlesini bekledim. Bu cümleyi alamadım ondan. Üstüne üstlük hakaretler, darplar her şey yaşadım ben. : O zaman niye affettim, her zaman çocuğum gözümün önüne geldi. Çocuğum annesi babası ayrı bir şekilde büyümesin,

çocuğum sıkıntı çekmesin. Hep çocuğum gözümün önüne geldi. Hep vazgeçmek istedim, ama hep gözüne baktığımda geri vazgeçtim. (A2)

Evliliğine eşi için, eşinin çabaları dolayısıyla devam ederek, boşanmayı erteleyen A6 ise, “Boşanmayı önleme sebebi odur. O önledi en çok. Bana yalvardı. Çok ağladı, sızladı, ben hastayım bana yardımcı ol, ben doktora gideceğim, tedavi göreceğim. Bak bu hareketlerim değişecek diye yalvardı. Ben de o zaman işte duygusal davrandım. Ayrılamadım.” diyerek kendini açıklamıştır. Evliliğine eşinin değişeceği umuduyla devam eden A7 ise, “Çok farklı karakter sahibiydik, görücü usulü ile oldu. Ama oldu, bir şey baştan yanlış oldu. Sonrasını getiremedim, ben 8 yıl evli kaldım. 8 yıldan sonra artık.. Hani birazcık daha olgunlaşır, dönem değiştirir diye.” diyerek boşanmayı erteleme sebebini açıklamıştır.

Annelerden A3 ve A5 boşanmalarının ailelerinin destek vermemelerinden dolayı geciktiğini belirtmiştir. A3, “Zaten başından beri sallantıdaydı. 5 sene belki düzelir umuduyla bayağı bir savaştım. Ama olmadı. 5 seneden sonra aileler çocuk var boşanmazsınız, düzelir dedi, onların baskısıyla 4 sene de öyle sürdü. Ama 5. Senesinde evliliğin artık düzelmeyeceğine emindim.” derken, A5, “Kimse sahip çıkmadı” diyerek destek görmediğini söylemiştir. A9 ise, ailesinden yaşadıklarını gizleyerek destek almayışını “Ne yapmam gerektiğini, nereye başvurmam gerektiğini bilmiyordum ve ailemden sakladım bunu. Aileme kesinlikle 6 yıl boyunca duyurmadım. Ailem duymadan bazı şeyler düzelsin istiyordum ama olmadı sonrasında annemle duyunca onu çektiler, ne oluyor diye.” şeklinde belirtmiştir.

1.4. Yasal Süreç

Bu temada, annelere boşanmanın yasal sürecinin nasıl olduğu sorulmuştur. Annelerden 6 tanesi yasal sürecin kolay geçtiğini, 4 tanesi ise çekişmeli geçtiğini belirtmiştir.

Annelerden A1, A3, A4, A6, A8, A9 ve A10 yasal sürecin kolay geçtiğini ya da zor olarak algılamadıklarını belirtmiştir. A3, “Sıkıntılı geçmedi. Zaten ilk dava açıldı 4 ay bir mühlet verildi, sonra 4 aydan sonra mahkeme günü geldi, ilk celsede boşandık.”, A4, “Anlaşmalı boşanma olduğu için 3 ayda boşandılar.”, A10 ise, “Tek celsede. Çünkü zaten anlaşmalı. Avukatlarla konuşulmuş, öyle bir durumdaydık zaten hemen oluverdi.” diyerek sürecin kolay geçtiğini anlatmıştır.

Annelerden A2, A5 ve A7 yasal sürece ilişkin yaşadıkları zorlukları ve bu sürecin neden kolay bir süreç olmadığını sırasıyla şu şekilde belirtmiştir:

Yasal süreç kısmı çok uğraştırdı. Bayağı bir peşimden koştı. Hem boşanmak istedi, hem ben bu tarafa geldikten sonra, sen bana bakma ben iyi ruh halimle söylemedim onları. Ben ayrılmak istemiyorum, ben seni çok seviyorum, ben çocuğumu çok seviyorum. 2 yıl uğraştı. 2 yıl geldi gitti... çekişmeye girdi bizimki. Anlaşmalı kabul etmedi. O yüzden öyle oldu, uzun sürdü dönem olarak.. Ben avukatın yanında değildim. Ben avukatımı orada tuttum. Ben hiçbir şekilde davaya girmedim. Hep girdi davaya. Ben buradaydım, ailemin yanıdaydım. İyi ki de buradaymışım eğer orada olsaydım daha farklı şeyler olurdu. Ona ilişkin karakoldan korunma talebi aldım. (A2)

Mahkemeye girdik, çıktık. Hemen boşandık. Mal mülk istemiyorum, çocukları da. Ama şimdi mahkeme açtım çocuklar benim üstümde. Sahtekarlığına boşandım. Ben boşanmak istiyordum da böyle boşanmak istemiyordum. Sana devlet aylık yıllık para bağlayacak, diyerek boşandırdı beni. Ben boşanmak istiyordum da herkesin haberi olsun isterdim. (A5)

Boşanma hakimi bayandı. Hep beni şey yaptı. Herkes öyledir, erkekler dedi.. Sanma ki herkes böyle ilgili, barışmam için elinden geleni yaptı. Sürekli 3 ay sonraya attılar. Tabi o esnada eve geliyor, kapının önünde küfürler ediyor, hakaretler ediyor. Ufacık yorganda bir şey ararsın ya hani derler ya piyeyi deve yapmak. O şekilde her şeyi bir bahane yapıyor. Beni üzme için, beni azarlamak için bahaneler arıyor. Sonra hakim boşamadı beni....Sonra 2 yıl ayrı kalışımından sonra, mahkeme tekrar barıştırdı bizi psikologların aracılığıyla. Ama yürümedi, sonra 8 ay evli kaldım tekrar. Sonra 1 gün içinde ayrıldım. 1 dilekçe ile. Zaten mahkeme tarafında takip ediliyordu. 1 gün içinde ayrıldım. Dilekçemi verdim, ertesi gün boşandım. (A7)

1.5. Boşanma Kararının Çocuklarla Paylaşılması

Bu temada, annelerin boşanma kararını çocukları ile paylaşıp paylaşmadıkları, paylaştırsa nasıl paylaştıkları sorulmuştur. Annelerden 6'sı boşanma kararını çocukları ile paylaşmadıkları, 4 tanesi ise paylaştıkları cevabını vermiştir.

A2, A3, A4, A5, A7, A10 boşanma kararını çocukları ile paylaşmadıklarını, çocuklarının anladıklarını belirtmiştir. A2, "Onun gözünün önünde yaşandı zaten her şey.", A4, "Kızıma boşanmayı anlatmaya lüzum olmadı. Zaten ortada görüyordu. Ben zaten kızımı aldım, anneme geldim. Haliyle farkındaydı, baba gelmiyor. Konuşurken zaten kavgalı konuşuyoruz. O yüzden de alışkın. Daha önceden idmanlı olduğu için garibim. Birkaç sefer aynı şeyi yaşayınca çocuk zaten biliyordu.", A10 ise, "Biliyorlardı. Boşandık, 1 yıl aynı evde kaldık. Onlar o kadar karışmıyordu. Biz

de çok konuşmuyorduk. Konuşma sırasında duyuldu. Çok hatırlamıyorum ama öğrendiler. Ama o kadar şey yapmadılar.” cümleleriyle bu durumu anlatmışlardır.

A1, A6, A8 ve A9 ise, boşanmayı paylaştıklarını ve şu cümlelerle anlattıklarını söylemiştir:

Yalnızca Ç1’e söylediğim şeydi: Babayla artık aynı evde yaşamayacağız, ama o her zaman baban ve benim için çok iyi bir insan. Hala da söylerim. .. İkimizin de çok iyi insan olduğunu, babayla beraber oturup konuştuk. Ama babamızın artık bizimle oturmayacağını, babaannenin yanına taşınacağını, ama her zaman bizim çok iyi arkadaş olacağımızı, anne-baba olarak görevlerimizin devam ettiğini, mahkemenin verdiği bir sürenin bizde etkili olmayacağını, istediği zaman babasının bu eve gelebileceğini, istediği zaman onun babasının yanına gidebileceğini anlattık. (...) İleride kızım bana neden anne boşandınız dediği zaman ki hiç o soruyu sormadı, ama bir gün soracaktır eminim, heybemde çok güzel şeyler var. Kızıma şu şu sebeplerden dolayı diyebilirim. Ama bu babayı kötülemek anlamında değil, benim ve onun hayata bakış açılarımızın çok farklı olduğuna ilişkin çok güzel nedenlerim var. (A1)

Aldım dışarıya çıktık, oturduk yemek yedik. Dedim: Anneler babalar bazı durumlarda anlaşıyorlar, fikir ayrılıklarına giriyorlar, mesela sen kuzenlerine kızılıyorsun ki ben bunu yapmak istemiyorum, büyüklerde de bu aynı şekilde oluyor. Bu sayede büyükler birbirinden ayrılarak birbirlerine zaman ayırıyorlar, belki o zamanda barışıp bir araya gelebiliyorlar.. Anne böylesi daha iyi olmuş çünkü ben seni çok üzgün görüyordum, dedi. Ben böyle kaldım o onu söyleyince. Yani sen bu hayattan memnun musun yani babanın eve gelmemesi.. Bence de gelmesin dedi böyle oldu. (A8)

1.6. Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşadığı Güçlükler

Boşanma sürecinde annelerin yaşadığı güçlüklerin sorulduğu bu temada, annelerin cevapları psikolojik, sosyal, ekonomik ve düzen değişikliğine dair güçlükleri kapsamına karşın, farklı güçlüklerden farklı etkilenmeleri kapsadığı için alt temalara ayrılmamıştır. Yalnızca A6 boşanma sonrası hiçbir güçlük yaşamadığını belirtirken, diğer anneler güçlük yaşadıklarını belirtmiştir.

Boşanma sürecinde yaşadığı duygusal zorlukları ve hayatındaki değişiklikleri A1 şu şekilde anlatmıştır:

Boşanma.. Ben tabii ki çok üzüldüm, çünkü biz çok severek evlendik eşimle. Benim ilk çıktığım insandı. 3 sene uğraştık evlenebilmek için çünkü ailem karşı çıkıyordu. Ben üniversiteyi kazanmıştım, ama eşim için üniversiteye gitmedim. Şu an tabi bitirseydim çok daha farklı yerlerde olacaktım. Çünkü iyi bir öğrenciydim ben. Ailem de bunu bildiği için hiç istememişti. Ama boşandıktan sonra duygusal olarak çok çöküntü oluyor ne kadar da

mantığınız bitirse de duygularınızı bitirmeniz belli bir süre alıyor. Ama o süreye kızım hiç şahit olmadı. Hep o uyuduktan sonra üzüldüm. Maske gibiydi benim için, normalde kızım uyuyana kadar çok neşeliydim, olması gereken buydu. Baba gitmişti, kızım uyuduktan sonra babanın eksikliğini ben çok yaşadım..... Baskı açısından hiç olmadı ama ben kendimi biraz soyutladım. Çünkü yaptığım her şey ikiye. Mesela sinemaya iki bilet alıp gidiyorduk, tek bilet almak zorunda kalacağım için hiç gitmedim mesela. Uzun bir süre sinemaya gitmedim bir sene kadar. (A1)

A2 ise, düzeninde olan değişiklikleri, ailesi ile tekrar yaşamaya dair zorlukları ve kendini sorgulayışını şöyle belirtmiştir:

Ben evimi bıraktım, işimi bıraktım, 11 yıllık işimi tazminatımı almadan sıfır dönerek bu tarafa geldim. Hiçbir eşya getirmedim. Sadece ben ne istedim, huzur istedim. Sadece bulunduğum yerde huzur istedim ve çocuğumu da aldım bu tarafa geldim... Ama şu anda bizim tek sıkıntımız, ailele birlikte yaşamak. Ne olur belki Ç2 birazcık daha büyüdüğü zaman, ben kendi evim olsun istiyorum. Kira da olsa kendi evimize çıkalım istiyorum. En azından o girip çıkabilsin. Ben çalıştığım sürece de, o kendi vazifelerini yerine getirsin. Şu an ben ailemin alanındaayım. Ne kadar ne olursa olsun ben onların alanında yaşadığım için, onların alanına uymak zorundayım. Şöyle ilk geldiğim dönemlerde kendimi bayağı bir sorguladım. Kendimi tanıyamadım, aynaya baktığımda bu sen misin dedim kendi kendime. Bayağı bir zorladı. Çünkü 10 yıllık bir yaşanmışlık var. Bir birliktelik var, kolay değil. Birden kalkıp silkinip ayağa kalkması öyle kolay değil. (A2)

Sosyal zorlukların yanı sıra, ekonomik, duygusal ve düzen değişmesine yönelik güçlükler yaşadığını A3 şöyle anlatmıştır:

Çok oldu. Dul gibi. İhtiyacın varsa söyle, sana mı söyleyeceğim sen kimsin diyesim geliyordu. Halbuki soru soruyorum tamam çalışma koşulları şöyle böyle. Yol mesafesi var mesela, ama gel gel sana veririm gibi bir acıma şeyi. Haddine mi ya!. Çok geniş bir çevrem de yok. Ama çıktığım zaman da böyle şeylerle karşılaşıyorum. bir içe kapanıklık oldu olmadı değil. Dışarıya çıkamıyorum, çünkü çıktığım zaman aynı tepkiyle karşılaşıyorum. Ne kadar desem de etkiliyor. Bir özgüven kırıklığı oluyor yani... Nafaka bir sene ödedi, sonra ödemedi. Çok büyük bir nafaka da vermediler zaten, 150 lira verdiler. Bir sene ödedi, şu an ben onları icraya verdim. Bir de nafaka için bir dava açtım. O da ödeyemediğini söyledi çünkü onun üzerinde mal varlığı olmadığı için. O da olmadı yani. İcrayı da bilmiyorum ama sonra ne olacak bilmiyorum. Çalışıyordum, 4-5 ay kendi evimde kaldım. Kiramı her şeyimi rahatlıkla ödeyebiliyordum. Sonra işler bozulunca para alamadım, kiramı ödemekte güçlük çektim. Sonra ailem de gel kira ödeme bize gel dedi. Anneleri yadırgadım. Çünkü 9 sene ayrı yaşamışsın, kendi düzenini kurmuşsun. Ben de Ç3 de bayağı bir bocaladık böyle. Misafir gibi hissediyordum, kendi evim gibi benimseyemiyordum. İş bulamadım, evimin eşyaları her biri bir tarafta. Ama güçlü durmak zorundaydım, kimsenin bana

demesini istemiyordum. Güldüm güldüm geçtim. Ama sonra yaklaşık 1 seneye yakın depresyon geçirdim. Artık vücut iflas etti. (A3)

A4 ise sosyal anlamda yaşadığı güçlüklerin yanı sıra yine ekonomik zorlukları şu şekilde anlatmıştır:

Beni suçlu görenler oldu. Dışını sıkmadın diyenler oldu. Ben 11 sene evli kaldım. 11 sene dayandım zaten. Evin içini kimse bilmez, herkes konuşur, ama ben de artık çoğu şeyi açıklama gereği duymadım. Her zaman tamam dedim, ben dayanmadım doğru dedim. Çekemiyorum dedim, sizin gibi değilim dedim. O yüzden pek üstünde durmadım. Çünkü sıkıldım onunla ilgili konuşmalardan, onunla ilgili sorunlardan. Çevremde bilenler, bilmeyenler.. Çoğu kişi lafın nereye gittiğini bile bilmiyor soru sorarken. Ne sorduklarını da bilmiyorlar, çekmeyen zaten bilmiyor. O yüzden ben de artık üstelemiyorum. Her şeyi akışına bıraktım yani. Aslında dayanacak pek gücüm yoktu ama herhalde Allah sabrı veriyor. Psikolojik olarak çok yıprandım. Ev kira, faturalar.. Gelir yok. Yardım için başvurular yapamıyorum, yardım gelmiyor. İş yok, çocuk yüzünden çalışamıyorum iş bulsam da. Çünkü çocuğuma bakan yok. Bir annenin sırtına binmişim, kadın yaşlı kadın. Emeklisi var, ama emeklisi kredi kestiği için ona kesiliyor. Annem Kadıköy'de bir huzurevinde çalışıyor, geceleri çalışıyor, sabah geliyor. Kira, fatura, yeme içmeye varana kadar her şeyi o karşılıyor. Ağır geliyor bana ama yapacak bir şeyim yok. (A4)

A5 ise, ekonomik zorluklarla birlikte, aile evine dönüşünde babasından kaynaklı sorunlar yaşadığını ve fiziksel rahatsızlıklar da yaşadığını söylemiştir:

Ben ondan hiçbir şey istemedim. Nafaka da almıyorum, hiçbir şey almıyorum. Çobanın neyi olur? Öyle deyince kızıyorlar sen onu kayırıyorsun diyorlar. Çobanın nesi olur? Dere tepe gezer, malı arkasında. Mesela bu çocukları alıp köye götüreceğiz. Köyde yaşamak istemiyorum ben. Burada yaşamak istiyorum ama maddi durumumuz olmadığı için gitmek zorundayız... Babam bakıyor valla. Hiçbir şeyim yok benim. Maddi durumum yok. Sadaka verdikleri ile durdum öyle. Altın yaptırıyorum işte. .. Babam dirliksiz huzursuz. Babam dirlik vermedi. Hayvanmış, sığırmış, deliymiş, aptalmış, pislik yağıdırıyor...Hayatımı mahvetti. Doktora gidiyorum, hiçbir şeyim çıkmıyor, temiz çıkıyor, kafam sancıyor neyin nesi bilmiyorum. (A5)

A7 ve A9 yaşadıkları ekonomik güçlüğü yanı sıra, boşanmanın çocukları üzerindeki olumsuz etkilerinden kaynaklı yaşadıkları güçlükleri vurgulamışken, A9 bunu şu şekilde belirtmiştir:

Nafaka falan bağlandı. Ama 9 yıldır tek kuruş ödemedi. Çocuklarıyla çok fazla ilgilenmez, sadece kendi aklına estiğinde arar. İşte parkta yarım saat bir saat görüşürler. Görüştüğü zaman verimli olmuyor, çocukları çok üzüyor. Ben ayrıldıktan sonra asla görüşmedim ama çocuklar görüşme gayesinin annenizi ikna edin biz tekrar birleşelim olduğunu söylüyorlar. Artık bıktılar,

ilk başlarda çocuklar beni ikna etmeye çalışmışlardı. O zamanlar daha küçüklerdi. Çocuklarımla da aramı bozmaya başlamıştı... Çocuklarımla aynı evde ailemle olmak zor oldu. Çok seviyorlardı, çok da ilgileniyorlardı ama ben biraz da çevreyi çok rahatsız etmek istemeyen bir tipim. Ama ben kendimi öyle hissediyordum, ailem ne kadar rahat ettirmeye çalışsa da ben aynı evde rahat edemiyordum. (A9)

A10 ise, boşluk hissini, ailesinin onun yanında olmama sebeplerini, yaşadığı sosyal baskıya dayalı güçlükleri şu şekilde açıklamıştır:

Bilmiyorum, boşluktaymışım gibi, boşluğa düşmüşüm gibi. Sudan çıkmış balık derler ya. Sanki o senin her şeyini yapıyormuş. İş hayatın yok, bir şeyin yok, sadece eşin getiriyor. 2 yıl oldu ama çok zor atlattım. 1 yılını çok zor atlattım. Bu sene daha iyiyim. Ailemle görüşmüyorum şu an. Onlar kabul etmiyor beni. Bu tarafı seçtiğim için. Çocukları bırakıp gitmediğim için. Görüşmüyorlar benimle. Çocuklarını bırak sen bize geri dön, o hayatını yaşıyor, sen de eve dön, onları bırak, kendi hayatına bak. Ben de bunları kabul etmedim. Çocuklarımı annesiz bırakmak istemedim. O yüzden böyle şeyler oluyor. Yaşıyorum bazen. Kendi evini bırakıp, başka bir evin..1 sen eben çalışmadım zaten ruh halim elverişli değildi... İlk başta zorlandık ama. Şimdi daha iyiyiz. Olumsuz algılar, bir taraf dedi ki annenin babanın yanına dön. O hayatını kurmuş ,seni hiçe saymış. Evlenmiş falan. Kimisi dedi, iyi yapmışsın çocuklarını bırakmamışsın. Ben onun bunun kararı ile kararımı vermedim, kendi kararımıydı bu. Çocuklarımı da bırakmam yani. Ben Amasya'nın içine de evimi açtım, eşyalarımı oraya koydum mesela. Yaşayacağım desem orada da yaşayabilirdim, çocuklarımı alıp orada da yaşayabilirdim. Biraz bizim orası geri. Ben kendi adıma yaşarım ama laf çıkıyor söz çıkıyor. Sen ne kadar doğru olursan ol, bir yerden bir şey çıkıyor.(A10)

1.7. Boşanmanın Annelere Olumlu Katkıları

Boşanmanın annelere olumlu katkılarının ve etkilerinin sorulduğu bu temada, annelerin cevapları, Rahatlama/Özgürlük Hissi, Kendini Geliştirme ve Çocuk Üstünden Olumlu Etkiler alt temalarına ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.2.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.2. Boşanmanın Annelere Olumlu Katkısı Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Çocuk Üstünden Olumlu Etkiler	2	20
Rahatlama/Özgürlük Hissi	6	60
Kendini Geliştirme	2	20
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.2.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 2 tanesi (A1, A8) boşanmanın kendilerine olumlu katkısını çocukları üstünden gördüklerini söylerken, 6 tanesi (A2, A3, A4, A5, A6, A9) yaşadıkları rahatlama/özgürlük hissini ve 2 tanesi (A7, A10) kendilerini geliştirme fırsatlarının boşanmanın olumlu katkısı olarak belirtmiştir.

1.7.1. Çocuk Üstünden Olumlu Etkiler: Bu alt temada, boşanmanın annelere olumlu katkıları, çocuklarının yaşadıkları olumlu etkilerin kendilerine yansımaları olarak algılamaları ele alınmıştır.

Annelerden A1 çocuğu üzerinden yaşadıkları olumlu etkileri şu şekilde belirtmiştir:

Kızım bir kere inanılmaz özgüvenli oldu. Sorumluluk alıyor çok ilginç. Benim eşimin almadığı sorumluluğu ben kızımda görüyorum. Para biriktiriyor. Evin ihtiyaçları için mesela benim çalıştığım dönemde deterjan bitmiş, deterjan aldım diyor. Ben söylemiyorum, kumbarasından o alıyor ben kumbarasına ekliyorum. O fark etmiyor, hatta bazen anne bu para neden çoğaldı ben anlamadım diyor. Kızım 6 yaşındaydı ilk ayrıldığımızda, ekmeği her gün o alıyordu. Her gün dede 1 milyon koyuyordu o 1 milyonla ekmek alıyordu. Öyle başladı. Evde ben zaten sorumluluk veriyordum. İlk evi tuttuğumuzda artık ikimizin evi idare etmesi gerektiğini söylemiştim. O dönemlerde ona görev vermiştim. Her akşam görevliye çöpü o teslim ediyordu, bu onun göreviydi. Sanırım öyle başladı bizim sorumluluk sahipliğimiz öyle de devam etti. Kızım ben eve gelmeden sofrayı hazırlar, salata yapar, çok güzel salata yapar, çamaşır yıkıyor. Makineyi kullanmayı biliyor. Onun yaşlılarının çoğu bilmiyor bunu. Ben öğretmedim. Kendi bakarak öğrendi. O konuda çok sorumluluk sahibi çok şükür. Boşanmanın böyle bir etkisi oldu yani. (A1)

A8 ise, çocuğu üzerinden olumlu etkiyi vurgularken, kendini geliştirdiğini de eklemiştir:

En azından annem babam evde, Kızım rahat, onun bir rahatlığı vardı. Sonuçta ben de biraz uzaklaşarak rahatlamış oldum. Ama ben bu arada, muhasebe kurslarına gittim, bilgisayar kurslarına gittim. Böyle bir iş başlangıcım oldu, şu an müdürlük yapıyorum...Çok ilerledim, ben tek bir şeye bağlı kalan birisi değilim.(A8)

1.7.2. Rahatlama/Özgürlük Hissi: Boşanmanın annelere olumlu katkısı bu alt temada, annelerin rahatlamış, huzur bulmuş ya da özgür hissetmesi olarak tanımlanmıştır.

A2, A3, A4, A5, A6 ve A9 rahatlama ve özgür olma, baskıdan kurtulma hisleri olduğunu farklı örneklerle şöyle anlatmıştır. A2, yaşadığı rahatlamayı “Huzur buldum, nasıl buldum. En azından kafamda dırdır edecek birisi yok, sorunları tekrar gündeme getirip karşımızda bağırıp çağırarak insan yok. Ailemin yanında öyle bir sıkıntı yok Allaha şükür. Geldik, bayağı bir toparladık kendimizi.” cümlesi ile, A5 ise, “Rahat ettim. Orada bu kadar bile değildim, çok zayıftım. 45 kiloydum, 40 kiloydum ben. Kendime geldim yalan değil. Şimdi rahatım ama babam dirlik vermedi.” şeklinde anlatmıştır.

A3, A4 ise hem rahatlama hem de kurtulma hissini şöyle anlatmıştır:

Rahat uyuyorum, sıkıntım yok. O kadar değişik bir şey ki. Akşam uyuduğun zaman yarın acaba ne yapabilirim diye düşünür ya insan. Ev hanımları yemeği, yarınki temizliği kurardı. Ben yatarken acaba yarın eşimden ne duyacağım, acaba eşim benim karşıma hangi yalanla çıkacak, acaba hangi sorunuyla yüzleşeceğim.. Yani ben bunları düşünür uyurdum. (A3)

Olumlu yanı, kafam rahat oldu. Artık tedirgin değilim. Çünkü kocama eve geldiği zaman artık düşünür oluyordum, bugün ne için kavga edeceğiz diye. Kafam rahat. İstersem giriyorum, istersem çıkıyorum. Çocuklarımı alıp, istediğim yeri götürebiliyorum gitmek istedikten sonra. Ne bileyim bir yürüyüşe çıkabiliyorum. Rahatım. (A4)

A9 ise, rahatlama ve özgürlük hissi ile birlikte kendilerini geliştirmelerinden, benlik algılarındaki değişimleri şu şekilde anlatmıştır:

Duygusal olarak ondan kurtulduğum için sırtımdan çok büyük yükler indi. Benim için aslında her şey hep bir ilkti. Ben kendi başıma minibüse binip, Maltepe’den Zümrütevlere gidemeyecek bir insandım. Öyle biriyken, her şeye koşturmak zorunda kaldım. Boşanma davalarım bile ilk defa gittim. Aradım, buldu ve yapabildikçe cesaret geliyordu, yapabildikçe güven geliyordu. Ben kendi boşanma davamda asla ailemi yanımda götürmedim. Hep tek başıma gittim, onları en azından bu sürece dahil etmek istemedim. En

azından o salonlarda bekleyerek o stresi yaşatmak istemedim. Avukatımı kendim buldum, kendim görüştüm. Her şeyi kendim yapmaya başladıkça güvenim de geldi. Çocuklarımın da okullarıyla her şeyleriyle kendim ilgilendim. Yapabildim ve çok zorlanmadım yani. Kendimin geliştiğini hissetmek de beni rahatlatıyordu. Her şey öğrenilebiliyormuş, yapılabilirdiymiş, zor değilmiş. Çok zorlandığım bir şey hatırlamıyorum. ..Kendime güvensizdim, kendimi çok tanımıyordum. Hep başkaları için yaşıyordum. Şu anda çocuklarım için ve ailem için yaşıyorum ama kendim için de bir şeyler yapabiliyorum. Bazen iyi ki de diyorum, bunları yaşamam gerekiyordu. Hayatı öğrenmem gerekiyordu, kendimi tanımam gerekiyordu. (A9)

1.7.3. Kendini Geliştirme: Bu alt temada boşanmanın annelere olumlu katkısı annelerin bir takım kurslara ve eğitimlere katılarak ya da çalışma hayatı ile kendilerini geliştirdikleri algısına sahip olmaları olarak tanımlanmıştır.

Annelerden A7 ve A10 boşanma sonrası kendilerini geliştirmek için neler yaptıklarını şöyle anlatmıştır:

Kendimi geliştirdim. Hiç pişman olmadım, hiç pişmanlık duymadım. Sadece neye pişmanlık duydum. O yıllarımı boşa harcadığıma pişmanlık duydum. Keşke daha önceden ayrılıysaydım. Önce bilgisayar kursuna yazıldım, hiçbir şey bilmiyordum, düğme açmasını bile bilmiyordum. Sonra bilgisayardan 41 kişinin içerisinde 4. Seçildim. Çok başarılıydım. Ondan sonra bilgisayar hocamız halk eğitimden beni liseyi yazdırdı dışarıdan. Onu da, 4 senelik liseyi 2.5 senede bitirdim. O da erken bitti. Şimdi üniversite okuyorum zaten. Muhasebe kursuna gittim. Şu anda evden defter tutuyorum. Derslerime çalışıyorum, örgü istesem örgü yapıyorum. Dikiş nakış kursuna gidiyorum. Nakış bildiğim halde, yine de zamanı değerlendireyim bedava diye. Evde oturmuyorum. (A7)

Daha girişken oluyorsunuz. Gözü açılma derken havai şeylerden bahsetmiyorum. Daha aktif oluyorsun. Bir şeyi yapacaksan kendi başına yapma gücü geliyor sanki. Çocuklarına daha sağlam sıkı sarılıyorsun. Her şeyi başarabilecekmişsin gibi geliyor. Çok değişen bir şey yok aslında hayatımda. Çok çok değişen yok. Sadece kendi ayaklarım üstünde daha rahat durabiliyorum, kendi paramı kazanıyorum. İstedğim gibi alıyorum, istediğim gibi harcıyorum. (A10)

Bütün anneler, boşanmanın olumlu katkılarına, görüşmede, kimi zaman açık kimi zaman alt metin olarak olumsuz olan durumdan kurtulmak olarak cevap vermiştir.

1.8. Annelerin Boşanma Sürecinde Aldığı Destek

Bu temada, boşanma sürecinde, annelerin kimlerden ve nasıl bir destek aldıkları sorusu sorulmuştur. Birincil olarak ailelerinden destek aldıklarını söyleyen

annelerin, aynı zamanda birinci derece akrabalarından destek aldıkları görülmüştür. Ancak destek kaynakları çok çeşitlilik ve bu alt gruplarda kesişmeler gösterdiği için alt temalara ayrılmamıştır. 10 anneden 9'u kendi ailesinden destek aldığını söylemiştir. Bu anneler, A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9'dur. A10 ise, kayınvalide ve kayınpederinin desteğini vurgulamıştır.

A1, kendi anne- babasının desteğinin yanı sıra, kızının ve abisi ile yengesinin desteğini gördüğünü şöyle açıklamıştır:

İnanılmaz güzel bir ailem vardı. Kapı tamamen sonuna kadar açıldı bize, Kızıma da. Çünkü Kızım hastalıkla büyüdüğü için çünkü alerjik astım çok zor bir hastalık. Çok zor bir dönem geçirdik, çok el bebek gül bebek büyütüldü. Ama bir yerde de yok denildi. Yokla var arasında gitti geldi. O yüzden biz boşanırken, hiçbir problem yaşamadık. Özellikle ailem yanımda olduğu için. Ayrı ev tutuldu abimlerin yanında, güvenli bir sitede oturuyoruz.... Boşanmalarda sanırım aile çok önemli. Benim ailem ortaokulu mezunu ama baktığınız zaman bu iş için okuması gerekmiyor insanın kendini yetiştirmesi gerçekten önemli. Hiçbir baskı, kısıtlama yaşamadık biz kızım ile. Destekle atlattım, çok büyük bir destek vardı ailemden. Annem, babam, abim, yengem. Yengem benim öz ablam gibi. Çok iyi aramızda çok iyi. Kızım... Onun sorumluluğu zaten en çok. Kızım çok büyük etkendi benim için. Hiç içine kapanmadı. Çok korktuğum şeyler vardı, hiç biri olmadı. Tepki vermedi. Ben bunun iyi boşandığımızdan dolayı olduğunu düşünüyorum ama.. Bilmiyorum çok olumlu karşıladığı için en büyük destekçim oydu. Biz her şeyi yaparız, diyordu o. (A1)

A8 anne-babasının desteğini vurgularken, A2 hem ailesinin hem oğlundan destek aldığını "Ailemin de başımın üstünde yeri var, onlarsız ben asla yapamam ama sadece oğlumla kendimi görüyorum aile olarak baktığımda." şeklinde belirtmiştir. A3, kız kardeşinden gördüğü manevi desteğin yanı sıra oğlunun varlığının onun için önemini şu sözlerle anlatmıştır:

Kız kardeşim.. Yanıma gelirdi. Şimdi anne baba farklı görür. Biz de çektik zamanında çocuklar, geçer düzeler derdi. Bir yuvanın bozulmasını istemedikleri için yanımda durmadılar. Ona sebep olmak istemediler. Ama kardeşim genç sonuçta, görüyor ediyor, bana daha yakın olduğu için benim kararlarım da daha çok destek veriyordu...Oğlum. Yani her şey o. Bir sarılayım ona bütün her şeyim gider.

A9 da kız kardeşinin desteğini özellikle vurgularken, anne babasının da destek olduğunu söylemiştir:

En çok annemi babam, kız kardeşim. Evliliğin başından beri bir tek kız kardeşime anlatabiliyordum. Boşandıktan sonra da manevi dostum oldu. Maddi olarak da yardımcı olmaya çalıştı her zaman. İş konusunda da aynı

ortamda çalıştık onunla. Orada da bana çok yardımcı oldu. Kız kardeşlerin aynı ortamda çalışması zordur aslında. Biz onu çok şükür başardık. Şimdi düşünüyorum onun için de zordu, ama benim için yaptı.

Tek desteğinin dayısı olduğunu söyleyen A5, “Bir dayım vardı, annemin dayısının oğlu, dayım sahip çıktı, kimse sahip çıkmadı.. Dayımı çok seviyorum ben. O olmasaydı kafayı yerdim.” sözleriyle dayısının hayatındaki yerini bu şekilde anlatmıştır.

A7 ise, anne-babası ile kayınvalide ve kayınpederinin desteğini anlatırken, erkek kardeşinin ve eşinin desteğini vurgulamıştır:

Annemle babam destek oldu. Kayınvalidemle kayınpederim de çok iyiydi. İlk ayrıldığı gün, benim kardeşimin hanımı çok destek çıktı bana Allah ondan razı olsun, kardeşim de kardeşimin hanımı da. Ben ayrılık esnasında kardeşimi evlendirdim. Yani bana çok arkadaş oldu, gelinden çok arkadaş, sırdaş, yoldaş. Kardeşim hiç bensiz bir şey yapmadı. Eşine ne yaptıysa bana da yaptı. Eşine evlilik yıldönümü, doğum günü bir buket çiçek gönderdiyse, o gün beni de hatırladı, beni de saydı. Hala doğum günümü hatırlar.

A10, kayınvalide ve kayınpederinden gördüğü desteği, “Kayınvalidem ve kayınpederimle yaşıyorum. Görümcemin, manevi yönden. Benim küçük görümcem, mesela ben evden çıkmak istemedim hiç o dönem, aldı dışarı çıkardı, alışverişe götürdü. Güldürmek için konuşmalar yaptı. Manevi yönden çok destek oldular. Kayınvalidem de öyle...” şeklinde belirtmiştir.

1.9. Annelerin Boşanma ile Başetme Stratejileri

Annelerin boşanma ile başetme stratejileri incelendiği bu temada, alt temalar boşanmanın gerekliliğine dair kabullenici algı, çalışma hayatı ve kendini meşgul etme ve inanç olarak belirlenmiştir. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.3.’te gösterilmiştir.

Çizelge 3.3. Annelerin Boşanma İle Başetme Stratejileri Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Boşanmanın Gerekliliğine Dair Kabullenici Algı	2	20
Çalışma ve Aktif Hayat	5	50
İnanç	3	30
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.3.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 2 tanesi (A1, A3) boşanmanın gerekliliğine dair kabullenici algıya sahip olmanın, 5 tanesi (A2, A6, A7, A8, A10) çalışma hayatı ve kendini meşgul etmenin ve 3 tanesi (A4, A5, A9) inançlarının boşanma ile baş etme stratejilerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

1.9.1. Boşanmanın gerekliliğine dair kabullenici algı: Bu alt tema, boşanmış annelerin haklı gerekçelere dayandırıldığından, boşanmanın gerekliliğine dair boşanmayı kabul eden bir algının sahip olması olarak ele alınmıştır.

Annelerden A1 ve A3, boşanmaya dair kabullenici algıları olduklarını söylemiştir. Annelerden A1, "Hayata gerçekten bir kere geliyoruz, zorlamama gerek yok. Bir kere hayata geliyoruz, bir sonraki şansımız olmayacak niye zindan ediyoruz hayatı. Evlenmek kadar boşanmak da çok doğal olduğu için ben teklif ettim, o da kabul etti..." diyerek boşanmanın doğallığına dair algısını paylaşmıştır.

A3 ise, çalışmanın da kendisine iyi geldiğini belirtirken, özellikle boşanma öncesi süreçte duygusal olarak aştıklarının ve pişmanlıkları olmayışının kendisine iyi geldiğini şu sözlerle anlatmıştır:

O zaman çalışıyordum kendi evimdeydim. Güçlü olmak zorundaydım öyle davranıyordum. Sonuç olarak o benim kararım. Kimsenin bana kendin ettin, kendin buldun demesini istemiyordum. Çalışıyordum, 4-5 ay kendi evimde kaldım. Kırımı her şeyimi rahatlıkla ödeyebiliyordum. Dediğim gibi o güven gittiği zaman, sevgi bittiği zaman, saygı bittiği zaman, iki yabancı oluyorsun aynı evde. Gün geçtikçe soğuyorsun. Aldığı nefes bile sınırlarına dokunabiliyor. O 4 sene boyunca ben bunları aştım. İlk seferinde bu beni aldattı, bu bana bakmıyor diye boşanmış olsaydım, onun pişmanlığı olurdu. Keşke bir kere şans verseydim, düzelirdi diye bir bocalama dönemim olurdu.

1.9.2. Çalışma ve Aktif Hayat: Çalışmanın, çocuklarını ve kendilerini meşgul etmek için bir takım etkinlikler yapılmasının boşanma ile baştmede katkı sağlaması anlamına gelmektedir.

A2, çalışma dönemine girdiğinde boşanmanın zihninden nasıl çıktığını ve oğlunu da neden boş bırakmadığını şu sözlerle anlatmıştır:

Çalışma dönemine girdiğiniz zaman hiçbir şey düşünemiyorsunuz. Aklınızda hiçbir şey olmuyor, sadece işe veriyorsunuz kendinizi. Hesaba kitaba veriyorsunuz. Ne oluyor akşam oluyor, eve gidiyor yatıyor, uyuyorsunuz, sabah oluyor, tekrar gidiyorsunuz, aynı işler devam ediyor. Artık kafanızda fikrinizde olmuyor. Ama hiçbir şeyle uğraş değilseniz, o zaman sürekli aklınızda oluyor. Ama illa ki bir şeyle uğraşmanız gerekiyor, bir çaba sarf etmeniz gerekiyor. Bir şeylerle uğraştığınız zaman zaten zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorsunuz. Zaman da geçiyor, içinizdeki şeyler de yenilenmiş oluyor ve unutuyorsunuz...Ben istiyorum ki ikimiz de toparlayalım. Ben çünkü bayağı bir çalışmaya veriyorum kendimi. En azından dağıtabiliyorum. Onu da boş bırakmıyorum. Hafta sonları alıyorum, gezdiriyorum, lunaparka götürüyorum. Kafası şarj olsun, içindeki sıkıntılarını atsın. Birazcık enerji toplansın diye. Bayağı bir götürüyorum. (A2)

A10 da, hem çalışarak hem de çocuklarına zaman ayırarak aktif olmaya çalıştığını şu şekilde belirtmiştir:

Çalışıyorum. Çalışmadığım günler çocuklarımı dışarı çıkarıyorum. Evde vakit geçiriyorum. onların istediği şeyleri yapmaya çalışıyorum. Pastası, yemek, canları ne istiyorsa. Aktif olmaya çalışıyorum. Dışarı çıkıyoruz, bir kafeye gidiyoruz oturuyoruz, bir şeyler yapıyoruz yani. .. Bir şeyi yapacaksan kendi başına yapma gücü geliyor sanki. Çocuklarına daha sağlam sıkı sarılıyorsun. Her şeyi başarabilecekmışsin gibi geliyor.

A6 ise, kendini meşgul etmek için seyahatlere gittiğini, kitap okuduğunu, sosyalleştğini şu cümlelerle açıklamıştır:

Evlilikten önceki mutsuzluğumu gidermek için arkadaşlarımla turlara gittim. Seyahat ettim bol bol. Kitap okudum, gezdim, İstanbul içinde gezdim. Sinemaya gittim kışın. Kendimi oyaladım... İnsanların içine girdim, ailemin içine girdim, arkadaşlarımla içine girdim. Arkadaşlarım bana geldi, ben onlara gittim. Ev ziyaretleri. Seyahatlere gittim. Ondan önce, çocuğumu alıp bir yere gidemiyordum. Sosyal oldum. ..Maddi anlamda bir şeylerin olması gerekiyor. O da bende vardı. Ondan sonra başardım.

A7 ise, dersler ve kurslarla zamanını iyi değerlendirdiğini “Derslerime çalışıyorum, örgü istesem örgü yapıyorum. Dikiş nakış kursuna gidiyorum. Nakışı bildiğim halde, yine de zamanı değerlendireyim bedava diye. Evde oturmuyorum. Ben hiç televizyon kullanmayı sevmem.... Sürekli hareket halindeyim bir şeyler

yapmaya çalışırım, severim de.”, A8 ise çalışarak bunu başardığını, “Çalışıyor olmam. Ama bu maddi olarak değil, sanki sırtımda bir dayanak gibi, sırtımdaki kamburu yok eden bir şey gibi.” sözleriyle açıklamıştır.

1.9.3.İnanç: Boşanma ile başetmede, dini inançlarının dayanma gücü olması anlamına gelmektedir.

A4, A5 ve A9 inançlarının başetmede katkı sağladığını söylemiştir. A4, bu durumu “Artık ben de çok üstünde durmamaya çalışıyorum. Bu saatten sonra ben zaten hayırsız olduğumu biliyorum, ama çocuklarına yaptığı yanına kar kalmayacak ben bunun avuntusundayım. İlla ki bunlar çıkacak.. Aslında dayanacak pek gücüm yoktu ama herhalde Allah sabrı veriyor.”, A5 ise, “Hep Allah’ım Allah’ım.. Dere tepeye çıkıp Allah’ım. Bir de Memiş Dayım ve kayınım başka kimseden destek görmedim.” cümlesi ile anlatmıştır. A9 hem inancını hem de ailesine zarar vermeme düşüncesini “Aileme o üzüntüyü yaşatmamak ve inancım.. İmtihanım bu benim dedim, kaderim. En iyi şekilde bu imtihanı geçmem lazım. Kötü olan taraf ben olmayayım, ben düzeltmeye çalışayım olursa olur. Ama ailemi çok üzdüm.” sözleriyle vurgulamıştır.

1.10. Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını

Algılayışları

Annelerin çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını algılayışlarının ele alındığı bu temada, boşanmanın çocuklar için olumlu, olumsuz, hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olduğunu belirtmeleri dolayısıyla bu tema 3 alt temaya ayrılarak incelenmiştir. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.4.’te gösterilmiştir.

Çizelge 3.4. Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Olumlu Yaşantılar	3	30
Hem Olumlu Hem Olumsuz Yaşantılar	2	20
Olumsuz Yaşantılar	5	50
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.4.'te görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 3 tanesi (A1, A6, A8) boşanma sürecinin boşanma sürecinin çocukları için yalnızca olumlu yaşantılar olduğunu, 2 tanesi (A3, A7) hem olumlu hem olumsuz bir yaşantı olduğunu ve 5 tanesi (A2, A4, A5, A9, A10) yalnızca olumsuz bir yaşantı olduğunu belirtmiştir.

1.10.1. Olumlu Yaşantılar: Bu alt tema, annelerin boşanma sürecini çocukları için olumlu yaşantılar olarak algılamaları şeklinde tanımlanmıştır. Annelerden A1, A6 ve A8 boşanma sürecinin çocukları için olumlu yaşantılar olduğunu belirtmiştir.

Oğlum da ben çok fazla bir şey hissetmedim. Ya duygularını bana tam açıklamadı. Bilemiyorum. Oğlum o zaman daha anaokulundaydı. Anaokulunda öğretmenler diyordu, uslu bir çocuk. Öğrendiğini hemen alabilen bir çocuk. Şimdi şöyle, oğlum 5 yaşında gelene kadar dışarıda başka çocuklarla hiç oynamayan bir çocuktü. Yaşını sorduğunda, yaşını bilmiyordu. Bilgi beceri düzeyi düşük bir çocuktü. Ondan sonra açıldı. Anaokuluna gitti, 1 yılda her şeyi öğrendi, açıldı. Bilgi dağarcığı genişledi. Sosyalleşti. Kişiliğini çok çok iyi etkiledi bence. Şu anda ben evliliğimi bu zamana kadar yürütmüş olsaydım oğlumun ne halde olacağını bilemiyorum. Tahmin edemiyorum ne halde olduğunu. (A6)

Takribi bir 10 seans psikoloğa gittik. Ve psikolog bana çocuğunuzda hiçbir şey yok dedi. Yani ne babayla ilgili. O sizin anne baba ayrılığından gayet memnun. E ben hep şey derdim, göürdüm çünkü daha büyük yaş çocuklarla anne babayı maddi manevi kullanmaları da çok gördüm ben. Acaba böyle bir

şey var mı? Yok. Benim çocuğumun parayla hiçbir alakası yok. Ondan sonra.. küçük şeyler onu mutlu ediyor. (A8)

1.10.2. Hem Olumlu Hem Olumsuz Yaşantılar: Annelerin boşanma sürecinin çocukları için hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olarak algılaması şeklinde tanımlanmıştır.

Annelerden A3, A7 boşanmanın çocukları için hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olduğunu belirtmiştir. A3 oğlunun boşanmanın daha olumlu bir yaşantı olmasına çabaladığını ama olumsuz etkilerinin de olduğunu şöyle belirtmiştir:

Oğlum, olumlu. Annem de ben de böyle mutluyuz diyor. Diğer şekilde mutlu değildi annem diyor. Annemin mutluluğu benim mutluluğum. Biz böyle iyiyiz, ha isterdim ama o şekilde yaşamayı istemezdim. İlk zamanlarda.. Benim ailem kalabalık bir aile. Amcalarla iç içeyiz. Onun çocukları olsun, bayramlarda beraber toplu gezmeye gittiğimizde, bir eksiklik duyuyordu. Duymuyor değil. Her duyduğu zaman bana sevgi göstermesinden belliydi, bundan anlıyordum. Onlar her baba dediğinde oğlum bana sıkı sıkı sarılır beni öperdi. Kendinde çok benim üzüldüğümü düşündüğü için bana o sevgi gösterisini sunardı.

1.10.3. Olumsuz Yaşantılar: Annelerin boşanma sürecinin çocukları için olumsuz yaşantılar olarak algılaması şeklinde tanımlanmıştır. Annelerden A2, A4, A5, A9 ve A10 boşanmanın çocukları için yalnızca olumsuz yaşantılar olduğunu söylemiştir.

A2 boşanmanın oğlunu özellikle iki taraf arasında kalma yönünden nasıl bir olumsuz yaşantı olduğunu şöyle anlatmıştır:

Bayağı bir etkiledi onu. Bayağı kötü etkiledi. O iki taraf arasında. Ben diyor oraya gitmek istiyorum. Oraya da gidince ben annemin yanına gitmek istiyorum. Buraya geliyor, ağlamaklı, ağlıyor. O gün hiç görmek istemiyorum, oğlumu geldiği gün görmek istemiyorum. Giderken çok mutlu gidiyor, geldiğinde oturup ağlıyor. ..Dönmek değil. Anne niye böyle olduk biz diyor. Niye sen buradasın niye babam orada. (A2)

A4, boşanmanın kızı üzerindeki babası ile ilişkisi üzerinden boşanma yaşantısının olumsuzluğunu şu şekilde anlatmıştır:

Kızımı çok etkiledi. Kızım babaya düşküdü. Çünkü onunla ilgileniyordu. Biraz da olsa ilgileniyordu. Onun bakıp konuşması, alıp biraz gezdirmesi, onun için büyük bir şeydi. Kızım kavgalarımıza da çok şahit oldu çünkü. Ama kızım ondan pek kopamıyor. Hala da içinde bir zehir var atamadı o zehri biliyorum. Gücü yetmiyor. Evlenmesi onu çok yıktı. Bir şekilde kabullenmeye çalışıyor. Hırçınlaştı, çok inatçı oldu. Bir şeylere bağırır oldu. Anlamadan bağırıyor. Anlamaya dinlemeye hiç gayret etmiyor, direk

bağırmaya başlıyor. Kendini ifade etmeye çalışıyor ama onu da çok başaramıyor. Çocuk özlüyor, çocuk üzüyor...(A4)

A9 ise boşanmanın neden çocukları için olumsuz bir yaşantı olduğunu düşündüğünü şu sözlerle belirtmiştir:

Onların ne hissettiklerini bilmeyi çok istiyorum, bilmiyorum çünkü. Onlar yaşıyor çünkü babasız olmayı, babası annesi ayrılan onlar. Ben sadece ayrılmış çocukların annesi olarak görebiliyorum, dışarıdan izlemem bile onların ne hissettiklerini çok merak ediyorum. Nasıl bir üzüntü nasıl bir fırtına kopuyor içlerinde bilemiyorum. Sadece öfkeli olduklarında anlıyorum, ya da babalarına gidip geldiklerinde anlıyorum... İstediklerini yapamasa bile bir yerde bir şekilde özlüyordur. Daha küçükken özlüyordular, ama şimdi yaptıklarından sonra ne hissediyor bilemiyorum. (A9)

A10 ise, çocuklarının olumsuz duygularını ve düzen değişikliğinin getirdiği zorluklarla boşanmanın çocuğu için olumsuz bir yaşantı olarak algıladığını şu şekilde açıklamıştır:

Çocuklarımı tabi, bir dönem ilk geldiğimiz zaman ağır geldi. Sadece anne babanın tepkilerini görüyorlardı. Onlar da dede falan alıştı ama.. sanki evinden çıkıyorsun başka bir yaşama giriyorsun. O yüzden onlar da zorlandılar. Onlara ağır geldi, laf söyleseler çocuklara ağır geldi. Bir dönem öyle yaşadık. Ama şimdi herkes alıştı. Babayla da kimse görüşmüyor zaten. Sinirliler. Ani tepkiler verebiliyorlar. Baba başlarında olmasa da yapıyorlar.

1.11. Annelerin Boşanma Sonrası Çocukları İle İlişkileri

Bu temada, annelere boşanma sonrasında çocukları ile ilişkilerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Annelerden 4'ü ilişkilerini hem olumlu hem olumsuz değerlendirirken, 6'sı eskisi gibi iyi ve boşanma öncesinden daha iyi olarak değerlendirmiştir.

A1, A2, A4, A5, A6, A8 boşanma sonrası çocukları ile ilişkilerinin eskisi gibi iyi ya da daha da iyi olarak değerlendiren annelerdir. A2, oğlu ile her zaman iyi olan ve iyi devam eden ilişkisini şöyle anlatmıştır:

Oğlum ile ilişkim her zaman iyiydi. Önceki dönemde de iyiydi. Babasıyla pek şeyi yoktu. Babası zaten kendi halinde, kendi dünyasında yaşayan bir insandı. Akşamleyin geç saatte eve gelirdi. Saat 12'de, 1'de eve gelirdi. Ben işten gelirdim, oğlum alırdım, yemeğini yedirirdim, dersi varsa yaptırırdım. O zaman anasınıfına gidiyordu. Yeni başlayacaktı işte okula. Anasınıfına da gitti oğlum. 2 yıl gönderdim. Hep ben ilgilenirdim, her şeyi ile ben ilgilenirdim. Yani hiç alıp da oğlum gel şöyle yapalım, gel bak resim yapalım, gel bir eğitici şey alayım oğlum sana, zeka oyunu falan alayım hiçbir zaman demedi.

A6 da oğlu ile olan iyi ilişkisinin aynı şekilde devam edişini şöyle anlatmıştır:

Benim oğlumla ilişkim hep arkadaşça oldu. Bana her şeyini anlatabilirsin, asla kızmam diyorum. Ama disiplinlerim vardır. Mesela kitap okumuyorsa ben ona kitap okutmam gerektiğini düşünüyorum. Derslerin önemsenmesi gerektiğini, kitapların okunması gerektiğini.. Zaten biz de okuduğumuz için, teyzesi bekar benle yaşıyor, ikimiz de kitap okuyoruz. Televizyon seyretmeyiz. Özellikle bu Show TV olsun, ATV olsun, öyle kanalların dizilerini izlemeyiz.

A4 ise, çocuğu ile ilişkisinde olan olumlu değişimleri ve daha iyiye gitmeyi, “Aslında benle ilişkisi değişmedi. Benden çekinirdi zaten. Babasını görünce şımarır, benden çekinir. Biraz daha paylaşımcı oldu, anlatır oldu. Etrafında sadece beni gördüğü için biraz daha yakınlık oldu ama onun dışında pek değişmedi aynı.” şeklinde anlatırken, A5 olumlu değişmeyi, “O zaman anne demiyordu çocuk. Adımla diye hitap ediyordu, anne demiyordu. Ama şimdi söylüyor.” şeklinde anlatmıştır.

A3, A7, A9 ve A10 ise, boşanma sonrası çocukları ile ilişkilerinin iyi olan yanlarının yanı sıra olumsuz algıladıkları yönleri de olduğunu belirtmiştir. A3, annesi ile ilişkisinde hem olumlu hem olumsuz değişimleri, “Zaten baştan beri tamam biz evliydik ama baba yoktu. Benle oğlum hapis hayatı gibi bir şeydik, benle oğlumduk yani. Hep birbirimizeydik yani. Çok iyi arkadaşız, oturur konuşuruz, dertleşiriz, sohbet ederiz. Tabi şimdi büyüdü artık benimle takılmak istemiyor. Arkadaşları var.” sözleri ile belirtmiştir.

A7 ise, kızı ile ilişkisindeki olumlu ve olumsuz yöndeki değişimleri şöyle anlatmıştır:

Sırası geldiğinde şiddetimi uygularım ama sırası geldi mi severim. Şefkatle de yaklaşırım ama sırası geldi mi şiddet de uygularım...evde rahat. İstiyor televizyon izliyor, istiyor yemeğini yiyor, isterse geziyor. Beni hiç dinlemiyor artık. Bağırıyor da artık. Çok sesini yükseltiyor, benim de çok sinirlerim bozuluyor bu esnada. Ben 6 sene ona baba aratmadım, hem anne oldum hem baba oldum, yeri geldi abla oldum arkadaş oldum ama sürekli karşı çıkıyor bana.

A9 ise çocukları ile ilişkilerinde çok değişme olmadığını ancak düzen değişiminden kaynaklanan aksaklıklar olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Çok fazla değişiklik olmadı. Ben zaten baba evden çıksın da çıktıktan sonra biz çok iyiz. Çok mutluyuz evin içinde ben hemen onlara mutlu ortam yaratıyordum. Hemen pastalar börekler yapardım, oyunlar oynardık. Keşke o eve hiç gelmese, çocuklar da o olmadığı zaman daha mutluydu. Ama ayrıldıktan sonra da, sadece üçümüzün olacağı yerlere götürmeye başladım.

Ama baktım onlar tek tek de olmak istiyor, 3 değil de, sadece benimle. Öyle ortamlar yaratmaya başladım. Bazen memnun kalıyorlardı bazen kalmıyorlardı. Ama evin içinde çok fazla bir arada kalamıyoruz. Kalabalık bir aileyiz. Oğlum çok ister, bir arada bir saatimiz olurdu, hep onu isterdi, bir ara devam ettirebildik ama çok uzun sürmedi. Misafir geliyordu, bir aksilik oluyordu, İrem buna çok kızılıyordu, yine oyun saatimizi çaldılar. Biz beraber oyun oynayacaktık. Bazen uyku saatlerimizden çalarak konuşuyorduk. Mesela 12 falan oluyordu o beni bekliyordu. Konuşuyorduk saat gece 3 falan oluyordu. Öyle ortam yaratıyorduk.

A10 da oğlu ile ilişkisinin iyi olduğunu ancak kısa bir süre uzaklaştıklarını sonra geriye dönüş olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Oğlum çok bağılıdır. Mesela yatmadan önce şöyle bir yanağımı okşar, öper öyle yatar. Ya da der k, ben de seninle yatabilir miyim, kocaman çocuk mesela. Yan yana zaten yataklarımız onunla. Kız da biraz uzaklaştı bir dönem. İlk geldiğinde hala daha çok, sevgi verdi değil de, çok ilgilendi geldiğimiz dönemlerde. Halaya biraz kaydı, benden biraz uzaklaştı. Sonra konuştuk hala ile. Annenden izin al, ben de biraz daha yakın olmaya çalıştım, şimdi tekrar döndü. Herkese eşit seviyede, dinliyorlar da. Öyle dinlemeyen huysuz çocuklar değil ikisi de.

1.12. Annelere Göre Boşanma Sonrası Çocuklarının Babaları İle İlişkileri

Bu temada, annelere boşanma sonrasında çocuklarının babaları ile ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Tüm anneler boşanma sonrası çocuklar ile babaları arasındaki ilişkinin olumsuz yönde değişiklik gösterdiğini belirtmiştir. Yalnızca bir anne olumlu yönler de değinmiştir. Aşağıda annelere göre boşanma sonrası çocukların babaları ile ilişkisinde gözlemledikleri olumsuz değişimlere dair konuşmaları verilmiştir:

Şu anki ilişkisi sanki geri plana atılmış gibi hissediyor kendini. Çünkü şimdi başka bir çocuğu daha var ya. Biraz daha sevgisi bölünmüş gibi hissediyor....Bazen arıyor babasını babacığım napıyorsun, iyi misin. İyiyim diyor sen napıyorsun. Doğum günüydü 3 gün önce. Sabah aramış, öğleden sonra bir daha aradı, bir de akşam aradı. Doğum gününde ne yaptınız ne ettiniz onu soruyor. İyiyim diyor sen napıyorsun diyor. Yani hiç açılmak istemiyor. Aslında ben istiyorum ki açılsın telefonda. Anlatsın baba böyle oldu, şöyle oldu. Ama bu naber, nasılsın baba, iyi misin; iyiyim ben bu kadar. Çok nadir konuştuğu. O sorarsa bu söylüyor. (A2)

Ama babaya şu an nefretle bakıyor. Bunu da yenmesi için uğraşıyorum. Ben de tabi biraz tetikledim bunu. Kendimi de suçluyorum. Ama onlar büyüktü, küçük değillerdi ya yaşananlar göz önünde oldu. Benim yaptıklarım babasının yaptıkları göz önünde olduğu için, kimin haklı kimin haksız olduğu daha iyi ayırt edebiliyorlardı. Bebek olsalardı hiçbir şeyin farkında

olmayacaklardı. Bilmiyorum, onu da yenmeye çalışıyorum, böyle söylemeyin babanız diyorum mesela. Öyle konuşmayın. Kızım 18'ine girdi mesela. O da aynı şekilde. Onların gözünde şöyle bir durum var, babam bizi kandırdı. Konuşmuyorlar. Arada bir arıyor. Çocuklar zaten hiç telefona çıkmıyorlar. Facebook'larında ekliydi, facebook'larından silmiş. Baba sanki kendini unutmuş, başka bir insan olmuş gibi. Çünkü oğluna o kadar düşkün bir babaydı ki, koynunda yatırır derler ya öyleydi. oğlunu da kızını da asla gözünün önünden ayırmayan. Mesela bir yere gidelim evde kalacak çocuklar desem kocaman çocuklar asla bırakıp gitmeyen bir babaydı. Çok değişti. Şu an aramıyor. (A10)

Babayla ilişkisinde güvende hissetmiyor, sıkılıyor. Çünkü onlarla hiç vakit geçirmedir. Babayı seviyor, babadır sonuçta seviyor ama nasıl hareket edeceğini, nasıl davranacağını bilmiyor. O belirsizlik de onu çok sıkıyor. Bir süreden sonra hep yanımda olmak istiyor. Hani gideyim, babamı göreyim, özlemimi gidereyim, döneyim diye düşünüyor. Çok seviyor ama vakit geçirmedir için nasıl tepki vereceğini bilemiyor. Bir yandan görmek istiyor, babası aradığı zaman. Arada bir arar. Oğlum gel der. Gitmek istemiyor. Bahaneler uyduruyor, hastayım, dersim var. (A3)

Babayla değişti. Kızım babasıyla konuşmadan durmazdı, şimdi kızım babasını aramıyor. Ara dediğim zaman banane, gerekiyorsa o beni arasın. Babanlara göndereyim seni diyorum. Banane diyor. Ben orada kalmak istemiyorum. Gitsem de 2 günde geri dönmek istiyorum. Babasıyla herhalde orada biraz tartışmış. Ben anneme gideceğim, evime gideceğim diye. Babası da seni getiriyorum durmuyorsun demiş. Benimle karısını bırakıp gidiyor diyor. Üvey annesine biraz tepkili. Evimizin insanıydı çünkü kendisi. Kocaman ilişkileri zaten yabancılarla olmadı, hep evin içinden insanlarla oldu. ..Şimdi arada bir kızı almaya gidiyor hafta sonları filan. Bu ara ben göndermiyorum. (A4)

Kızım babasıyla görüştüğünden sonra, babam bize nasılsınız demekten çok, hemen annenizle konuştunuz mu konusunu açtığını ve hep kendinden bahsettiğini onları hiç sormadığını söylüyor. Yani sizin ne derdiniz var nasılsınız iyi misiniz, oku nasıl gidiyor, dersleriniz nasıl, bir ihtiyacınız var mı diye asla sormuyor. Hep kendi derdini anlatıyor o yüzden de görüşmek istemiyorum diyor. Oğlum kesinlikle görüşmek istemiyor. İrem yine bazen özlüyor, anlıyorum ihtiyacı olduğunu ama gittiği zaman da beklentilerini karşılamayınca sinirli olarak geri dönüyor. Ama yine de her çağırdığında gidiyorlar. Oğlum çok isteksiz gidiyor, bahaneler uyduruyor. Ama kızım yine de koşarak gidiyor. (A9)

A8 babası ile kızının ilişkisinin kendi katkısıyla devam edişini “Benim eşim çocuğun okulunu bilmez, hangi sınıfta olduğunu bilmez, öğretmeni kimdir bilmez arkadaşları kimdir bilmez. Bu olay hala devam etti. Yani kızımız karneyi aldı arayabilirsin, bunu bile ben arıyorum.” sözleriyle, A5 ise hiç olamayan ilişkinin aynı şekilde var olmayarak devam edişini “Zaten bir gelirdi, bir görürdü başka yok. Zaten

pis babalarından bir fayda görmediler ki. Yaranamadılar ki. Bir kalem bile defter bile alıp kullanmak nasip olmamıştır. Hepsi dedenin karşısında.” şeklinde anlatmıştır.

A1 ise, olumsuz değişimleri belirtmesine karşın olumlu yönlerine de değinen tek anne olarak şöyle demiştir:

Her hafta sonu babayla görüşmeye devam ediyor. Biz her hazıranda babasıyla oturur dışarıda güzel bir yemek yeriz üçümüz. Çünkü ikimiz de özlüyoruz. İkimiz de ara ara gidip görüyoruz. Eşim de, eski eşim de gidip annelerin evinde görebiliyor. Hani düşman değiliz dediğim gibi, çok güzel medeni bir biçimde ayrıldık. Babasıyla da iyi ama seçim yapılırsa, anne diyor. Onu ben birkaç kişiden duydum çünkü. Mesela şöyle söyleyeyim, yazlıkta baba iki günde bir arıyor, çok umursamıyor. Ama ben bir gün aramasam anane hayırdır annemin nesi var bir arayalım soralım diyor. Bana çok düşkün, ama ben bunun için bir çaba göstermedim.

1.13. Boşanma Sonrası Ebeveynlik

Bu temada, boşanma sonrasında çocuklarına ebeveynlik yaparken ne gibi değişiklikler yaşadıkları sorulmuştur. Bu tema, Tek ebeveynlik ve Sosyal Destekli Ebeveynlik olarak 2 alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.5.’te gösterilmiştir.

Çizelge 3.5. Boşanma Sonrası Ebeveynlik Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Tek Ebeveynlik	3	30
Sosyal Destekli Ebeveynlik	7	70
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.5.’te görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 3 tanesi (A2, A3, A4) tek ebeveynlik yaptıkları algısına sahip olduğunu belirtirken, 7 tanesi (A1, A5, A6, A7, A8, A9, A10) sosyal destekli ebeveynlik yaptıkları algısına sahip olduklarını belirtmiştir.

1.13.1. Tek Ebeveynlik: Bu alt tema, boşanma sonrası, annenin çocuğuna hem anne hem baba olma algısına sahip olması olarak tanımlanmıştır.

Annelerden A2, A3 ve A4 tek ebeveyn olma algısına sahip olduklarını söylemiştir. A2, “Ben anne olarak üzerime düşen vazifeleri yapıyorum. Her şekilde fikirlerini alıyorum, soruyorum. Oğlum diyor, ben senin hem annenim hem babanı. Bana anlatmadığın ya da anlatmak istediğin bir şeyler varsa.. Ama hiçbir şekilde bana açılmıyor. Bu beni üzüyor, buna kötü oluyorum. Anlatmıyor.” diyerek hem anne hem baba olduğunu söylerken, A4, hem tek ebeveyn oluşunu hem de nedenlerini şu sözlerle anlatmıştır:

Çok şükür olmaya çalışıyoruz. Dedim ya genç yaşta annem de dul kaldı. Gördük yani. Baktığın zaman en fazla oradan yola çıkıyorsun. Ne kadar kötü olursa olsun, vicdan şura çok önemli. Biz de çok çektik, bizim başımıza da gelmeyen kalmadı, annem baktı ama. Çok görmediği şeyler oldu, çok şeyler yaşadık, hem de akrabalarımızdan. E şimdi sen göz göre göre, çocukları ateşe atamazsın ki. Çocuğu götürüp de kapısının önüne bırakmak çok kolay. Ama nasıl kıyacaksın ki. Zaten baba nedir bilmiyor. Öyle de büyüyecek. Derler ya Allah zaten vermiş vereceğini. Bir de sen üstüne. Kıyamıyorum, o yüzden çabalamaya çalışıyorum. (A4)

1.13.2. Sosyal Destekli Ebeveynlik: Bu alt tema, boşanma sonrası, annenin tek ebeveyn olduğuna dair algısının olmaması, ebeveynlik yaparken eşinden ya da yakın akrabalarından destek alması olarak tanımlanmıştır.

Annelerden, A1, A5, A6, A7, A8, A9 ve A10 tek ebeveyn olmadıklarını ve destek aldıklarını söylemiştir. A1, A7, A9, A10 büyükanne ve büyükbaba desteği aldığını söylerken, A1 ve A10 bu desteği şu sözlerle belirtmiştir:

Aslında tek ebeveyn değilim, görünen bu. Ama arkada çok güçlü bir dedemiz, çok düşkün bir ananemiz var. O yüzden kızımın eksikliğini ben görmediğim anlarda bile onlar gördü mesela. Kızım bir de ihtiyaçlarını çok çabuk dile getirebilen bir çocuk. Ben ayakkabı istiyorum der mesela. Ama şu da var, mesela kızımın okul alışverişlerini ben yapıyorum İstanbul’a gelmeden. Yazlıkta oluyor. Bir şeyi beğenmeme, marka takıntısı yok. Bunu öğrendi, biz de gerçi en iyisini yapmayı çalışıyoruz ebeveyni olarak. Görünen benim belki ama arkada bir çok kişi var. ... Ama anane ile dede onun için her zaman bir potansiyel. Dede mesela anneler gününde bana bir slayt hazırlamış, her şey ananem ve dedemle başladı demiş. Benim doğumum, çocukluk resimlerim. Benim dikkatimi çeken de mesela babamın evin reisi olarak göstermiş. (A1)

A5, büyükbaba desteğini, “Dedeleri bakıyor ne yalan söyleyeyim. Dedesinde yüklük olduğu için benim de zoruma gidiyor ama napayım.. Kendi yaptı kendi buldu” cümlesi ile belirtirken, A8, “Bakacak kimsem yok, annemle babam büyüttü. Benden çok daha yakındı ona. Ondan sonra kızım bizimle birebir kalmaya

başladığında, ben işte o zaman en çok devreye giren oldum.” hem büyükanne hem büyükbaba desteğini vurgulamıştır.

Annelerden A6 ise, diğer annelerden farklı olarak eşinin desteğini şu sözlerle belirtmiştir:

Ben şimdi arkadaşımın çocuğuna bakıyorum. Oğlumun babasına dedim ki, benim evimin anahtarı onda var, onun anahtarı da bende var, dedim ben çalışacağım oğlunu karşılamak gerekir. Tamam dedi, ben de çocuğumu yalnız bırakmak istemem dedi. Çünkü daha 11 yaşında çocuk. Okuldan eve gelince, yalnız kalmaz. Yemeğini ısıtamaz en azından. Geliyor, yemeğini ısıtıyor.

1.14. Annelerin Boşanma Sonrası Yeniden Evliliğe Bakış Açısı

Bu temada, boşanma sonrası annelerin yeniden evliliğe bakış açıları ele alınmıştır. Yeniden evliliğe olumlu bakış açısı, hem olumlu hem olumsuz bakış açısı ve olumsuz bakış açısı olarak bu tema, 3 alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.6.'da gösterilmiştir.

Çizelge 3.6. Annelerin Boşanma Sonrası Yeniden Evliliğe Bakış Açısı Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	F	%
Olumlu Bakış Açısı	2	20
Hem Olumlu Hem Olumsuz Bakış Açısı	4	40
Olumsuz Bakış Açısı	4	40
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.6.'da görüldüğü gibi, görüşme yapılan annelerden 2 tanesi (A1, A2) boşanma sonrası yeniden evliliğe olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını belirtirken, 4 tanesi (A3, A5, A7, A9) hem olumlu hem olumsuz bakış açısına sahip olduklarını ve 4 tanesi (A4, A6, A8, A10) olumsuz bakış açısına sahip olduklarını belirtmiştir.

1.14.1. Olumlu Bakış Açısı: Bu alt tema, boşanma sonrası yeniden evliliğe olumlu bir bakış açısına sahip olma ve tekrar evliliği düşünme ile tanımlanmıştır. Annelerden A1 ve A2 boşanma sonrası yeniden evliliğe olumlu bakış açısına sahipken, A2, “Tabi ki yine bir aile kurmak istiyorum... Kafama göre biri olursa neden olmasın.”, cümlesi ile bu bakış açısını dile getirmiştir.

1.14.2. Hem Olumlu Hem Olumsuz Bakış Açısı: Bu alt tema, yeniden evliliği hem isteme hem de farklı nedenlerden dolayı kaygı sahibi olmaları olarak tanımlanmıştır.

Annelerden A3, A5, A7 ve A9 ise, hem olumlu hem olumsuz bakış açısına sahiptir. Annelerden A5 evlenmeyi istediğini ancak çocuklarının istekleri ile çeliştiğini “Ben evlenmek istiyorum, yalan değil. Çocuklarım kabul etmedi. Ben de çocukları atamadığım için olmadı. Müsait bir insan çıksa evlenmeyi düşünüyorum.” şeklinde belirtirken, A7, “Evliliği istiyorum ama kızım için yine geriledim. Çünkü dersleri zaten berbat. İyice berbat olur diye, sırf onun geleceği için, biraz daha askıya astım.” sözüyle çocuğuna yönelik kaygısından dolayı yeniden evliliği ertelediğini söylemiştir.

A3 ise, bir yandan isteklerini bir yandan da kaygılarını şu şekilde belirtmiştir:

Bazen diyorum. Ama evleneceğim kişinin o kişiyle uzaktan yakından alakası olmayan birisi olması lazım. Bana da oğluma da. Ailem olmasını, kendi düzenim olmasını istiyorum bazen. Bazen de hayır diyorum, asla diyorum, yapamam bu güven yok bende. Ama genel olarak istemiyorum... Dediğim gibi çok korkuyorum evlenmeye. Çünkü bu benim ikinci evliliğim. İkinci şansım. Bu da öyle olursa, ben kaldırmamam dediğim zaman hiç denemeye gerek yok diyorum. (A3)

1.14.3. Olumsuz Bakış Açısı: Bu alt tema, boşanma sonrası yeniden evlenmeyi istememe olarak tanımlanmıştır.

Annelerden, A4, A6, A8 ve A10, yeniden evlenmek istemediklerini söylemiştir. A6, “Hayır kesinlikle. Hem onunla hem hiç kimseyle. Ben aileme yabancı bir erkeğin girmesini istemiyorum. Biraz tutucuyum o konuda.” şeklinde katı tutumunu söylerken, A10, hem çocuklar hem kendi için istemediğini, “Yok. Olmayacak da. İstemiyorum çünkü. Yok. İstemiyorum. Çocuklar için de kendim için de istemiyorum yani. Nasıl diyeyim başkasına ait olmak ürpertiyor böyle. Onda mı kalmışım bilmiyorum. İstemiyorum.” sözüyle belirtmiştir.

Yeniden evliliğe olumsuz bir bakış açısına sahip, A4, bunun nedenlerini şöyle açıklamıştır:

Yok. Ben mümkün mertebe uzak durmaya çalışıyorum. Açıkçası benim çocuklarım küçük. Ne kadar da kabul ediyorum dese de gelen insan bir süre sonra çocukları ağır görebilir. Ben de çocukları o şekilde görsünler istemiyorum. Yok böylesi daha rahat. Rahata alıştım galiba. En azından karışan yok, görüşen yok. Serbestim, sorun yok zaten. (A4)

1.15. Boşanmış Diğer Annelere Mesajlar

Bu temada, annelere kendileri gibi boşanmış annelere vermek istedikleri mesajlar sorulmuştur. Annelerin mesajları, babanın kötülenmemesi, çocuklara verilen değerın gösterilmesi, hayatın devam etmesi, ekonomik özgürlüğün kazanılması ve evlilikte sorunlar devam ediyorsa sürdürülmemesi gibi konuları kapsamakta ve çeşitlilik göstermektedir.

Annelerden A1 verdiği mesajda özellikle babayı kötülemede ve eşlerle ilişkinin yürütülmesi konusuna şu şekilde vurgu yapmıştır:

Babayı kötülemedinler kesinlikle. Birileri dibe itilerek, birileri yükselmez. Ben bunu hep söylemişimdir. Hep konuşarak. Her problemi konuşarak ve şeffaf olarak açık olarak çözsünler. Kızımın ben duyabileceği kadar her sorduğu sorunun boşanma da dahil, kaldırabileceği kadar kısmını söyledim. Ama bunu kötileyerek yapmadım. İlişki çok önemli çünkü. Biz eski eşimle de çok iyiyiz. Belki onun vermiş olduğu bir etki var kızımda. Hala annem babam görüşüyor rahatlığı var. Ne benim ailemden eski eşime, ne de eski eşimin ailesinden bana bir suçlama kesinlikle olmadı. Bu çok önemli.

Annelerden A8, A1 gibi babayı kötülemedeyi vurgulamasının yanı sıra, çocuklarına saygı gösterme ve annelerin kendilerine zaman ayırması konusunda mesaj vermiştir:

Çocuklarına tabii ki saygı gösterebilirler. Ben mesela evlenmiyorum, çocuğum için evlenmiyorum. Benim için diyorlar ki, çocuk bunu yarın öbür gün unutup gider. Hiç yarın öbür gün sen benim için bunu yaptın demez. Desin demesin, herkes de bir vicdan mutlaka vardır. O çocuğu başkaları da getirmedi, herkesin kendi çocuğu. Harcamasın kimse çocukları. Ben babayı çocuğuma asla kötülemedim. Doğum gününde, bayramında seyranında, hediyesini de aldı götürdü. Babayla diyalogunu hiç bozmasınlar. Çocuk ne kadar babadan uzak da kalsa, bazen gitmek istemedi zorla gönderdim. Aralarını hiç bozmasınlar, kazanan kendileri olur.. Ama hayatın da tadını çıkarırlar. Kendilerine de zaman ayırırlar.

A2 ise, çocuklarına sevgi göstermenin önemine ve hayatın devam ettiğine dair mesajında şöyle demiştir:

Sadece çocuklarına sevgilerini gösterebilirler, çok büyük sevgilerini gösterebilirler. Büyük derecede göstermeleri gerekiyor. Çünkü sevgi verdikten sonra, o çocuğu tutamayacak hiçbir şey yoktur. Yani sonuna kadar o çocuk başarı ile gider. Sadece sevgi, çok sevgi...Hayat hiçbir zaman bitmiş değil. Bir daha olmayacak diye bitmiş değil. Hayat yine devam ediyor. Bütün güzelliği ile devam ediyor. Hayatımızdaki insanı belki çıkarttık ama yeni insanlarla yepyeni umutlarla güzel bir gelecek belki de bekliyor. Daha farklı insanlarla belki karşılaşacağız.

A8 de, “Hayat devam ediyor” derken, bir yandan da geçmişe dair sayfanın kapatılması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir:

Eskiye bıraksınlar, yeniye başlasınlar derdim. Hayata başlasınlar, hayat devam ediyor. Ben normalde yaşadığım hatayı bile asla kurcalamam, sadece onu tekrarlamamaya çalışırım... Bak derdim, bir yaranın kabuğunu kaldırdıkça o daha çok kötülenir. Daha çok açılır. Daha çok iltihap olur ama kapatırsan yavaş yavaş kapanır. Kapattım ben o sayfayı, fermuarı çektim, gönderdim mezara. (A8)

Annelerden A3 ve A9 ise, “olmuyorsa olmuyordur” diyerek evliliği her şeye rağmen sürdürülmemesi gerektiğini savunurken, A3 bu durumu şu sözlerle belirtmiştir:

Ben gördüğüm kadarıyla, hani çocuk var, evliliğinizi bozmayın, her şey geçer diyorlar ya bu yanlış. Birçok o kavgalı ortamda büyümemeli. Çünkü öyle insanların çocuklarını da görüyorum. Hepsi psikopat olup çıkıyorlar. Ya içe kapanık ya saldırgan. Onları da görüyorum. Ama bu şekilde en azından ben ailemin yanındayım ve mutluyum ve o mutluluğu ona verebiliyorum. Diğer tarafta mutsuzsun, ne kadar yapmacık mutluluk verebilirsin ki. Hiç üzmesinler kendilerini. Olmuyorsa olmuyordur. (A3)

A9 ise, “Çok fazla denemesinler, olmuyorsa olmuyordur. Çok fazla kendilerini harap etmesinler ve çocuklarını bir an önce o kötü ortamdaki alıp çıkarsınlar. Daha fazla zarar görmeden.” mesajı ile bu durumu belirtmiştir.

A4, hem çocuklara sahip çıkılması gerektiğine değinirken, kişilerin kendi hatalarına karşı öz eleştiri yapması gerektiğine de değinmiştir:

Çocuklarının arkasında sonuna kadar dursunlar derdim. Çünkü ne olursa olsun çocuklar sonunda bizim. Bir şekilde yaptık, ama isteyerek ama bilmeyerek. Çocukları yaptıysak sonuna kadar çocuklarımız için savaşalım. Biraz daha dikkat etmeliyiz. Hiçbir şey tek taraflı değildir, bizde de çok hata vardır. Farkına varmıyoruzdur. Biraz da kendimize dönüp, eleştiriye açık olmamız lazım. Çünkü hatamızı görmeyince, daha fazla hata yapıyoruz. Benim en

büyük hatam, çocuklarla fazla ilgilendim ben. Kızımla fazla ilgilendim. Kendime pek bakmadım, fazla özenmedim. Benim tek düşüncem, akşama yemeğimi yapayım, gelsin önüne sofrasını kurayım, sabah da işe yolculayım. Ama olmadı işte. (A4)

Annelerden A5 hem çocuklarına değer vermeye hem de eş ile ilişkiye dair, “Çocuklarınıza sarılın. İyi geçinin derdim. Kocanızın kıymetini bilin derdim. Ama hayırsızsa ayrılın. Kesinlikle çocuklarınızı yanında bırakmayın” mesajını vermiştir.

Annelerde A6 ve A10 ekonomik özgürlüğün ve kendi ayakları üstünde durma konusunda benzer mesajlar vermekle birlikte, A10 çocuklara destek olma, destek gösterenlere minnet gösterme gibi konulara da değinmiştir:

Nerede mutlu olmak istiyorlarsa orada olacaklar. Hangi tarafta mutlular: Evliyken mi mutlusun, boşandıktan sonra mı mutlusun. Ama boşanma kararı alabilmek bir kadın için o kadar zor ki.. O çemberi yırtabilmek çok zor. Hele de ekonomik özgürlüğü olmayan bir çemberi düşünün. İnanın çok zor. Toplumda tek başına yaşama kaygıları, korkusu. Kadınların öyle bir korkuları vardır. Dul kadın olma korkusu. Ama bunları aşmak gerekiyor. O da ekonomik özgürlükle oluyor maalesef. (A6)

En başta kendi ayakları üstünde durmayı öğrenecekler. Çocuklarına destek olacaklar. Kimseden bir şey beklemeyeceksin aslında. Tabi yanında seni destekleyen insanlar oluyor onlara da minnet duygunu kaybetmeyeceksin. O da ayrı. Ama en başta kendine güvenip dediğim gibi ayakları üstünde durmaları gerekiyor. Biraz belli ettik galiba. Biraz beli etmeyeceksin. Boşanma şeylerini falan onları çocuklara belli etmeyecekler. O psikoloji ile her şey konuşulabiliyor, söylenebiliyor. Şimdiki aklım olsa söyler miydim söylemezdim. Söyleyeceğim tek şey, çocuklarına sınıksız sarılınsınlar. Önemli olan onlar. (A10)

2. Boşanmış Annelerin Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarına

Ait Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, görüşme yapılan çocukların, boşanma sürecine dair yaşantıları ile ilgili bulgular sunulmuştur. Bu bulgular, 12 tema altında toplanmıştır. Bu temalar şu şekilde sıralanabilir:

- 2.1. Çocukların Boşanma Sonrası Yaşadığı Güçlükler
- 2.2. Boşanmanın Çocuklara Olumlu Katkıları
- 2.3. Çocukların Boşanma Sonrası Aldığı Destek
- 2.4. Çocukların Boşanma Sonrasında Arkadaşlarıyla Paylaşımı
- 2.5. Çocukların Boşanma ile Başetmeleri
- 2.6. Çocukların Boşanma Sonrası Anneleri İle İlişkileri

2.7. Çocukların Boşanma Sonrası Babaları İle İlişkileri

2.8. Çocukların Annelerinin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları

2.9. Çocukların Boşanmaya İlişkin İstekleri

2.1. Çocukların Boşanma Sonrası Yaşadığı Güçlükler

Çocuklara, boşanma sonrasında ne gibi güçlükler yaşadığının sorulduğu bu temada, çocukların cevapları psikolojik, düzen değişikliğine dair, ekonomik, babaya duyulan özlem, anne ve babanın birlikte olmasına duyulan özlem, akademik gibi güçlükleri kapsadığından ve farklı güçlüklerden farklı etkilenmeleri içerdiğinden alt temalara ayrılmamıştır.

Ç1, anne-babasının ayrılığından sonra yaşadığı güçlükler özellikle onların birlikte olduğu günleri özlediğini ve arkadaşlarını imrendiğini gösteren cümlelerle cevap vermiştir:

Psikolojik bakımdan bazı sıkıntılar oldu. Neden benim annem, babam ayrı, diğer arkadaşlarımda anne babası evli ve birlikte. Ben bazen ananemini yanına gidiyorum kalmaya. O zaman da çok değişiklik oldu. Annemi görüyordum ama babamı göremiyordum. Bu da bende sıkıntı yarattı. Yani ayrıldıktan sonra çok değişiklikler oldu. Okuldan sonra haftasonları babamın yanına gitmem.. Orada kalıp düzenimin başka bir şekilde ilerlemesi, sonra anneme gelip başka bir şekilde ilerlemesi o da psikolojik durumumu etkiledi... En çok zorlandığım şey, mesela arkadaşlarımda toplantılara anne ve babası birlikte geliyor, onlara sarıldıklarında benim için sorun oluyor. Üzülüyorum. Maddi açıdan da oldu. Mesela babamın bazen hasta olup işe gitmediği zamanlarda maaşını kesiyorlar. O zaman okul ihtiyaçlarımı karşılamada sorun çıkabiliyor.

Ç3, hem duygusal hem akademik olarak etkilendiğini söylemekle birlikte, anne babasının arasında kalma gibi güçlükler de yaşadığını şöyle belirtmiştir:

Derslerimi bir ara etkilemişti. Dikkatimi veremiyordum, dalyordum. Mesela çalışırken kendi kendime dalyordum, sonra arkadaşlarımda seslenince uyanıyordum. Duygusal oldu. Üzuldüm, boşanmalarına üzuldüm. Gitmesine üzuldüm. Bir yandan da haftada iki gün gidiyorum yanına. Derslerime çalışmıyorum. Birbirlerine düşman gibi davranıyorlar. Fazla konuşmuyorlar. Telefon açtığında bile bazı konular var. Bana konuşturuyor. Ben ona soruyorum.

Ç4 ise, yaşadığı düzen değişikliğine dair güçlükleri, “Zaten okul değiştiği için, kafam karıştı. Babamla annem boşandı. Evliya Çelebi’den buraya gelince, yeni öğretmenler.. Bir de babamın annemin boşanması beni üzdü tabi. Ama sonra alıştım

buraya. Zaten buradan başka bir okula gidersem seneye gene üzüleceğim.” şeklinde belirtmiştir. Ç7 ise, babası ile aynı evde yaşamamanın yarattığı özlemi vurgulayarak, “İşte babam babaannemle kalmaya başladı. Ben ananemle falan kalmaya başladım. Sonra geçti işte. Bazen ben babaneme gidiyorum. Sonra eve dönüyorum. Haftasonu genelde gidiyorum. Babamdan uzak kalmak gibi. Özlüyorsun. Kötü hissettiriyor ama bir yandan iyi hissettiriyor.” demiştir.

Ç5’in yaşadığı güçlük ise, boşanma öncesinde ananesi ile yaşadığından, babası ile yaşama ve ananesini kaybetme korkusu olması bakımından farklıdır. Ayrıca kardeşi ile yaşamaya başlamanın getirdiği değişimleri ile kendini zarar vermeye yeltenecek kadar bu güçlüklerden etkilenişini şu şekilde anlatmıştır:

Annemle babam boşandığında ben çok üzülmuştüm, çünkü hiç babamla kalmadım. Babamla kalmayınca, çocukların vekâleti babaya verilecek dendiğinde çok üzuldüm. Sonradan biraz değişik oldu çünkü tektim ya ne desem yapılıyordu. Ama şimdi kardeşim olunca biraz kısıtlandı. Kısıtlandı derken, maddi açıdan değil. Mesele beni öpüyorlar, kardeşimi de öptüklerinde ben kıskanıyorum. Eskiden kıskanıyordum da şimdi o kadar değil. Bir de ananem beni büyüttü, ona biri sarılırsa bile çok kıskanıyordum eskiden. Kimseyle paylaşmak istemiyordum ananemi. Ananemden ayrılacağım diye çok korkmuştum. Annemden de çok seviyorum ananemi. Davranışlarım değişmişti. Kendimi kaybetmişim neredeyse. Kendime tahammül edemiyordum. Ölmek istiyordum hatta. 4. Sınıfta değil, 2. sınıfta olmuştu bu olay. Çünkü 2. Sınıfta ben çok korktuğum için arkadaşlarımdan ayrı kalmıştım, pek fazla arkadaşım yoktu. 3 tane ancaydı. Davranışlarım bayağı bir değişmişti. Bağırıp çağırıyordum. Kendimi öldürmek istemiştım. Hatta birkaç kez bıçağı elime alıp, kendimi bıçaklamak istemiştım o derece.

Ç6 da, Ç1, Ç7, Ç9 ve Ç10 gibi anne-babasının aynı evde birlikte yaşamamalarının kendisinde yarattığı üzüntüyü yaşadığı güçlük olarak belirtmiştir:

İkisini eşit göremiyorum. Birisini fazla, birisini az görüyorum. Sosyal ve duygusal olarak çok etkilendim. Hem üzuldüm, hem sosyal olarak birlikte olamadık. Annemle babam birlikte değildi, hep ayrı evlerde oturuyorlardı. Eskiden çok daha uzakta oturuyordu, babamı hiç göremiyordum. Zümrütevler’de oturuyorduk, babam Bağlarbaşı’nda oturuyordu. Onu hiç göremiyordu o zaman. Ama annem sonra taşınınca, babamın evine yakın olduk. Annem sonra konuşmaya başladı, evde çok sıkılıyordu. Çalışmak istiyordu. Beni evde tek başına bırakamayacaklarını söyledi. Küçüğüm dedi. Sonra da babam beni karşılamaya geldi. Şimdi de öyle zaten. Babam annem gelince, teyzem gelince gidiyordu.

Ç2 ise, yaşadığı güçlüklerin başında babasının yeniden evliliğinden kaynaklanan sorunlar olduğunu şu şekilde anlatmıştır:

Benim haberim yok, evlendiler böyle. O karıyla evlendi. Bana söylemedi... Zorunlu değilim de, ben o çocuğu hiç sevmiyorum ama. Öyle anlaşmışlar. Bir kavga ettiler. Kavga ettikten sonra annem numarasını değiştirdi. Annemi arayıp arayıp duruyordu. Biz bir otobüse atladık. Anneannemgile geldik, 1 gün durduk. Ondan sonra yine Antalya'ya geldik. Otobüsle geldik... Bir gün mutfağa geliyordum, geldim kapı açıktı. O çocuk herkes yatağında yatıyordu. Ben hep geldiğimde onunla birlikte yatıyordu. Benim gördüğüm onlar. Zaten eski eşyalarımız hep orada kaldı. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, koltuk, televizyon kendisinin, halı annemgilinin.. Yarımları orada kaldı. Yarımı buraya geldi. O kadın onları kullanmamalı. Onun parası olmadığı için... Ben üzülüyorum. Ben anlaşılmasın diye uğraşıyorum. Hiç kimseye sır vermiyorum.

Ç8, arkadaşlarının alay etmelerini ve anne ve babasının birlikte görmemenin yaşattığı güçlükleri şöyle belirtmiştir:

Mesela arkadaşlarım benimle alay ediyordu. O zaman çok üzül müştüm hatta ağlamıştım. Mesela yetim diyorlardı. İşte babası yok hiç gelmiyor diyorlardı. Sonra öğretmenim konuşunca daha demediler. Sonra zaten çok fazla hissetmedim, bazen geliyordu ara sıra. Çok fazla varlığını yokluğunu hissetmedim. Niye benim babam yok, kendime hep bu soruyu soruyordum. Niye yanımda değil. Bazen okul çıkışı bazı çocukların babası gelip alıyordu niye benim babam gelip almıyor diyordum. Öyle sıkıntılarım olmuştu küçükken. Mesela ananemin evinde kalmaya başladım. Hatta şöyle olmuş, ben annemin yemeklerine alıştığım için 3 gün ananemin yemeklerini yememişim. Kendi evimizi istiyormuşum. Annem anlattı ben hatırlamıyorum da annemin anlattıklarını söylüyorum. Boşanma sonrası yaşadığım, en büyük zorluk, annemle babamı bir arada görmemektir. Yani o aileyi hissetmemektir.

Ç9 babası ile ilişkisindeki değişimlerin yarattığı ve ebeveynlerinin birlikte olmasına duyduğu özleme dair güçlükleri şöyle belirtmiştir:

Babam daha az ilgileniyor benimle. Bu ay için, sadece bu bir ay için. Arıyorum hiç cevap vermiyor. Gittiğimde halama bırakıyor. Okulumdaki hayatım değişti. Bazı arkadaşlarım dalga geçiyordu. Senin annen baban birleşik değil, bizimki birleşik. Senin annen baban yok, bizimki var diye. Annemle babam hep kavga ediyorlar. Bir şey olunca, aidat falan hep kavga ediyorlar. Bir gün hafta sonuydu, yaz tatiliydi 3 aylık. Babama gittim kuzenimle beraber. Babamın evinde duruyordum 10 gün filan. Annemi arıyordum işim var diyordu gidiyordu. Bir gün babam dedi ki, annem beni istemiyordu. Ben 1 ay değil de, 30 gün ayrı kaldım annemden. Ben istemiyordum anneme gitmek. Kinleşmişim. İkisinin arasında kalmak çok zorladı.

Ç10 ise, annesine yapılan sosyal baskıdan kaynaklı güçlüklerin kendisine yansımalarını ve babasına duyduğu öfke ve özlemi şu cümlelerle anlatmıştır:

Annem köye gittiği zaman evlendirmek istiyor onlar da. Bu yaz, geçen yaz, Amasya'ya abimin düğününe gittik. Cici annemin, babanemin yeğeni. Onun düğünü vardı. Gittik. Orada anneme bir söz etti, kötü bir söz. Ben de sinirlendim. Düğün öncesi sinir krizi geçirdim, hap falan verdiler. O yüzden çok sinirlendim, acayip sinirli bir çocuğum artık. Babama çok sinirliyim, acayip sinirliyim ben. Babam arıyor, ters cevapla telefonu yüzüne kapatıyorum. Bir de şimdi çocuğu oldu babamın, kız çocuğu. Benim iyice sinirlerim bozuldu. O zaman aramıyor, sormuyor da şu anda. Yan, çok şey olacak ileride ama ne olacak bilmiyorum. Annemi köydekilerin kötülemesi, anneme iyi eş olamadın demeleri. O kadını babamın savunması. Anneme karşı tavır alması, bizi reddetmesi. Bana hırs gösterirlerse, o iki çocuğumu da çöpe atarım hiç umurumda olmaz dedi bize. Sinirlerim çok bozuldu. Baba deyince ağladım, sürekli ağladım. En çok yaşadığım zorluklar, yılbaşında babamın olmaması, doğum günümde olmaması. Gezmeye gidiyoruz. Yok.

2.2. Boşanmanın Çocuklara Olumlu Katkıları

Bu temada, çocuklara boşanmanın boşanmanın hayatlarına olumlu katkıları olup olmadığı, olduysa nasıl etki ettiği sorulmuştur. Çocukların cevapları, hiç olumlu katkısının olmaması, olumsuzluklardan kurtulmak ve olumlu değişimler olmak üzere 3 alt temada incelenmiştir. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.7.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.7. Boşanmanın Çocuklara Olumlu Katkısı Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Olumsuzluklardan Kurtulmak	6	60
Olumlu Değişimler	2	20
Hiç Olumlu Katkısının Olmaması	2	20
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.7.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 6 tanesi (Ç2, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9) Ç4) boşanmanın olumlu katkısının olumsuzluklardan kurtulmak olduğunu, 2 tanesi (Ç1, Ç4) olumlu değişimler olduğunu ve 2 tanesi (Ç3, Ç10) hiç olumlu katkısı olmadığını belirtmiştir.

2.2.1. Olumsuzluklardan kurtulmak: Bu alt tema, boşanma öncesi süreçte çocuğun ya da annesinin yaşadığı kavga, tartışma gibi olumsuz durumların boşanma sonrasında yaşanmaması ve çocuğu olumlu etkilemesi olarak tanımlanmıştır. Ç2, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8 ve Ç9 olumsuzluklardan kurtulmalarının olumlu bir katkı olduğunu belirtmiştir.

Ç2, babasının şiddetinden uzak olmasının olumlu etkisini, “Gitseydim yanına, kesin beni de döverdi. Biliyorum onu. Çok kızgındı. Sinirli.” şeklinde, Ç6, annesi ile babasının daha iyi geçinmesinin ve özellikle annesinin baskıdan kurtulmasının olumlu etkisini, “Olumlu yanı, çok daha iyi geçiniyorlar şu an. Hem iyi konuşuyorlar, eskiden hiç konuşmuyorlardı birbirleriyle boşanmadan önce. Annem öyle her istediği yere gidemiyordu. Bankada mesela çalışamıyordu. Şimdi bence çok daha iyi oldu.” diyerek; Ç5, yine annesinin baskıdan ve eziyetten kurtulduğunu “Olumlu yan, annem o eziyetten kurtuldu. Ona seviniyorum. Çok eziyet ediyordu, hiçbir şey yapmıyordu kendisi.” sözleriyle anlatmıştır.

Ç7 ise, babasının içki içtiği zamanki davranışlarından uzaklaşmasını “Olumlu.. Ya zaten babam çok içki falan içiyordu. Bazen böyle içki içtiği zamanlarda çok ters konuşuyordu.” cümlesi ile, Ç9 ise, tartışmalardaki nispeten azalmayı “İkisi kavga ediyordu eskiden üzülüyordum, şimdi üzülüyorum.. Telefonla kavga ediyorlar ama o kadar kavga etmiyorlar.” sözleriyle olumlu bir yön olarak anlatmıştır.

Ç8 de babasından kaynaklanabilecek baskıdan kurtulmanın olumlu bir katkısı oluşunu şöyle belirtmiştir:

Mesela babamın bana, eğer birlikte olsalardı baskı kuracağını düşünüyorum. Çünkü telefonda bile bana baskı kuruyor. O baskıdan kurtulduğum için seviniyorum. Mesela dayım okuldan sonra dışarıya çıkmama izin vermiyor, öyle bir kapasiteye sahip. Aslında bana hiç öyle bir şey söylemedi ama bana kurduğu cümlelerden bile belliydi bana nasıl baskı kuracağı. Babam gerçekten çok sinirli ve alkol kullandığında kendini kaybeden biri. Onla birlikte olmayı hiç istemezdim ama kendini düzeltirse belki evet.

2.2.2. Olumlu değişimler: Bu alt tema, boşanma sonrasında, boşanma öncesinde olmayıp sonrasında ortaya çıkan ve çocukları olumlu etkileyen değişimler olarak tanımlanmıştır. Ç1 ve Ç4 boşanma sonrasında olumlu değişimler yaşadıklarını belirten çocuklardır. Ç4, babasının yeniden evlilik yaptığı kişinin tanıdık ve sevdiği biri olmasının olumlu bir değişim olduğunu, “Zaten halamın kocasının yeğeni ile

evlendi. Tanıyorduk, çok da seviyorduk. Annem de çok seviyordu. Ama şimdi.. Ben seviyorum, iyi de davranıyor. Yardım da ediyor derslerime de. Üniversite okuyor.” şeklinde anlatmıştır.

Ç1 ise, dede ve ananesinin hayatında daha çok yer almasının ve ebeveynlerinin de ilgisinin çoğalmasının yarattığı olumlu değişimi şöyle belirtmiştir:

Mesela kesinlikle doğum günü ve yılbaşlarında iki kişinin ortak hediye alması dışında, ikisi ayrı hediyeler alıyor bu beni çok mutlu ediyor. Sonra hafta sonları babam beni dışarı çıkarıyor, hafta içleri annem okuldan sonra, çok bunaldıysam sınavlarım varsa beni dışarıya çıkarıyor. Bu konuda ayrılmaları iyi... Evet. Hele ki ananemle dedem, annemle babam ayrıldıktan sonra benim üstüme full düştüler. Mesela her gün ananem beni arar. Onları köyde kalıyorlar, biz İstanbul'dayız. Orada oldukları her gece ararız. Ya ben onları ararım ya onlar beni arar. Her gün konuşuruz. Kesinlikle benden hiçbir şey esirgemezler. Çünkü moralimin bozulmasını yüzümün düşmesini istemezler. Sonra annem zaten her şeyi alır. Dedem dışarıda gezerken, bir şey beğensem, hemen gider onu bana alır bana söylemeden. Sonra kesinlikle okula gelirken harçlığın var mı, bir şeye ihtiyacın var mı diye sorarlar.

2.2.3. Hiç olumlu katkısının olmaması: Bu alt tema, çocukların boşanmaya dair tek olumlu yön belirtmemesi olarak tanımlanmıştır. Çocuklardan, Ç3 ve Ç10 hiç olumlu katkısı olmadığını belirtmiştir.

2.3. Çocukların Boşanma Sonrası Aldığı Destek

Bu temada, çocuklara boşanma sürecinde kimlerden destek aldıkları sorulmuştur. Tüm çocuklar destek aldıklarını söylerken, destek kaynakları farklılaşmaktadır. Birincil olarak annelerinden destek aldıklarını söyleyen çocukların, aynı zamanda anane-dede, enişte, teyze gibi birinci derece akrabalarından, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden destek aldıkları görülmüştür. Ancak destek kaynakları çok çeşitlilik ve kesişmeler gösterdiği için alt temalara ayrılmamıştır.

Ç2, “Annem destek oldu. Eniştem, dayım.”, Ç3, “Sadece annem.”, Ç4, “Annem. Benim mutlu olmamı sağlıyor. Götürüyor her yere. Aslında kardeşim olduğu için pek dışarı da çıkamıyoruz.”, Ç6, “Teyzem. Benimle iyi geçiniyor. Neredeyse en sevdiğim kişi o.”, Ç7, “Annem. Ananem. Teyzem, eniştem. Konuşarak daha çok. Üzülme dedi. Böyle olabilir dedi. Teyzemler eve gelirlerdi akşam. Beraber otururduk, toplanırdık bizim evde. Konuşurduk.”, Ç9, “Annemle babam. Anlattılar, dediler olmuyor. Sadece sen değil, başkaları da ayrılıyor dediler. Bu olmasa daha iyi

olur dediler.” şeklindeki kısa cevaplarla onlara bu süreçte destek olarak çoğunlukla annelerini söylerken, babalarının, teyze, enişte, dayı ve ananelerinin de destek olduğunu belirtmiştir.

Ç1 ise, anane ve dedesinin desteğini şu örneklerle açıklamıştır:

Hele ki ananemle dedem, annemle babam ayrıldıktan sonra benim üstüme full düştüler. Mesela her gün ananem beni arar... Kesinlikle benden hiçbir şey esirgemezler. Çünkü moralimin bozulmasını yüzümün düşmesini istemezler. Sonra annem zaten her şeyi alır. Dedem dışarıda gezerken, bir şey beğensem, hemen gider onu bana alır bana söylemeden. Sonra kesinlikle okula gelirken harçlığın var mı, bir şeye ihtiyacın var mı diye sorarlar. Mesela dün, Avrupa Birliği projesini söyledim, ananem hemen dedi ki, git hemen kızın istediklerini al gel. O anlamda üstüme çok düşüyorlar... Bana en çok ananem yardımcı oldu. Ananem doğduğumdan beri, doğduğum ilk günden beri, zaten bizim çaprazımızda oturuyorlardı. Annem daha yeni doğurmuş, ağladığımda, anne gel şunun gazını çıkar, bezini değiştir diyormuş. O yönden de ananemin bana maddi manevi çok katkısı var. Mesela ben geçen sene servisle gidiyordum. Her ay dedem, dayıma derdi ki bu kızın servisinin parasını öde. Her şeyimize çok yardımcı oldu bu bakımdan...

Ç5 ise teyzesinin ve ananesinin desteğinin yanı sıra psikolojik desteğin de ona iyi geldiğini şöyle açıklamıştır:

Biraz teyzem yardımcı oluyordu bana. Çünkü teyzem dinden huzurdan anlayın birisi. O hoca. O bana yardımcı oldu. Annemin de psikolojisi bozduktu, o da çok bağırıyordu bana. Teyzem aramızı yapmaya çalışıyordu. Ananem zaten, sıkıntidan, sinirden damar patlaması olmuş. O yüzden ananem öyle oldu. Ananemle teyzem destek oldu bana. Bir de uyuyamadığım için. Doktora bir iki kere gittim. İyi geldi, sonra bıraktım. Sonra sinirlerim düzeldi, artık normalim.

Ç8 de, Ç5 gibi psikolojik destek aldığını söylemesinin yanı sıra, annesinin ve öğretmenin desteğini başatmasındaki katkısını da belirtmiştir:

En çok annem. Annemin anlayışı, şefkati onlar bana bayağı bir destek oldu. Ben babamla geçiremediğim vakti annemle geçirmeye çalışıyorum. Annem de ben istediğim zaman beni dışarı çıkartıyordu. Mesela sahile gidiyorduk, konuşuyorduk. Bir de benim sınıf öğretmenim vardı, o öğretmen de bana baba gibiydi. Dayımla ananem bize destek oluyorlar. Onların bana verdiği sevgi bile yetiyor. Ben psikologlarla başattım. Bazen aklıma vuruyordu, sanki babam arkamdan geliyormuş gibi geliyordu. O zaman çok etkisi olmuştu bende. Ben psikologlarla kurtuldum ondan. Psikologla konuştuk. Anneme şiddet uyguladığı için bana da öyle bir şey yapacakmış gibi geliyordu, korkuyordum yani. Arkamdan sanki birileri geliyormuş, sanki babam geliyormuş gibi geliyordu beni dövmek için. Ama psikologlar bana öyle olmayacağını söyledi. Beni o aile yanında, o çatı altından güvende olduğumu hissettirdi. Annem de bana bunu hissettirdi. O yüzden yendim bunu.

Ç10 ise, annesinin ve birinci derece akrabalarının desteğini vurgularken, diğer çocuklardan farklı olarak baba tarafı akrabalarının desteğini aldığını söylemiştir:

Annem, babaannem, halam. Gene üzülmememi istedi. Siz okuyacaksınız, adam olacaksınız, onun karşısına dimdik çıkacaksınız. Yeri geldiğinde göreceksiniz, babanızdır dedi. Tabi anneme söyletmedim o lafı. Babaannemlerin maddi manevi çok yardımları oldu. Yanlarındayız zaten. Hiçbir şey esirgemiyorlar. Mesela bir şey yapıyoruz onlar da bizimle eğleniyorlar. Mesela biz 8. Katta oturuyoruz halamlar 4. Katta, onlara iniyoruz, maç falan izliyoruz amcamla, eniştemle. Bir sürü etkinlik yapıyoruz. Etkinliklere katılıyoruz. Alışveriş merkezlerine gidiyoruz. Şu anda amcam babamdan daha iyi.

2.4. Çocukların Boşanma Sonrası Arkadaşlarıyla Paylaşımı

Bu temada, çocuklara anne-babalarının boşanmasını arkadaşları ile paylaşım paylaşmadıkları, paylaşılsa nasıl bir etkisi olduğu soruları sorulmuştur. Bu tema, arkadaşlarla paylaşmama, paylaşmak istememe ama paylaşınca rahatlama ve arkadaşlarla paylaşma adlı 3 alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.8.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.8. Çocukların Boşanma Sonrası Arkadaşlarla Paylaşım Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Arkadaşlarla Paylaşmama	2	20
Arkadaşlarla Paylaşmak İstememe Ama Paylaşınca Rahatlama	4	40
Arkadaşlarla Paylaşma	4	40
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.8.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 2 tanesi (Ç2, Ç4) boşanma sonrası arkadaşlarıyla paylaşmadıklarını, 4 tanesi (Ç3, Ç6, Ç8, Ç9) arkadaşları ile paylaşmak istemediklerini ancak paylaşınca rahatladıklarını ve 4 tanesi (Ç1, Ç5, Ç7, Ç10) arkadaşları ile paylaştıklarını belirtmiştir.

2.4.1. Arkadaşlarla Paylaşmama: Bu alt tema, çocukların anne-babalarının boşandıklarını arkadaşları ile paylaşmayı istememeleri anlamına gelmektedir.

Ç2 ve Ç4 boşanmayı arkadaşları ile paylaşmadıklarını söylemiştir. Ç2, arkadaşları ile paylaşmama durumunu ve nedenini, “Yok paylaşmadım. Ben söylemeyeceğim. Kimseye söylenmesini istemiyorum. Annem babam ikimizin arasında. Çünkü dalga geçerler.” cümlesi ile belirtirken, Ç4’ün paylaşmama nedeni ise şöyledir:

Aslında arkadaşlarım biliyordu annemle babamın boşandığını. Ama hiç konuşmadım onlarla. Paylaşırdım bence alay edeceklerdi. Çünkü bizim sınıfta kaç kişi var, 3 kişi. Onlarla zaten dalga da geçiyorlar. Benle değil de arkadaşlarımla. Mesela diyorlar ki, senin öz kardeşin mi var senin üvey kardeşin mi var. Sen babanda kalmıyor musun, annende mi kalıyorsun. Öyle şeyler diyorlar.

2.4.2. Arkadaşlarla Paylaşmak İstememe ama Paylaşınca Rahatlama: Bu alt tema, çocukların boşanmayı arkadaşları ile paylaşmak istemediği ancak bir şekilde paylaşmak durumunda kalınca, rahatlamış ve iyi hissetmeleri anlamına gelmektedir.

Ç3, Ç6, Ç8 ve Ç9 boşanmayı arkadaşları ile paylaşmak istemeyip sonrasında rahatlama hisseden çocuklardır. Ç3, bu süreci, “Arkadaşlarımla paylaşmadım. Zaten içime kapandım ben, fazla bir şey anlatamam. Hayır anlamadılar. Sadece boşandıklarını biliyorlardı. Bir şey demediler. Boş ver dediler. Ama evet paylaşmak rahatlatıyor.” diyerek bu durumu açıklamıştır. Ç6 ise arkadaşları ile paylaşmak istemediğini ve sadece azıyla bu durumu konuştuğunda hissettiği duyguları şöyle anlatmıştır:

Yok. Söylemedim. Söylemek istemedim. Çünkü bilmesinler istedim. Aslında hiçbir şey olmazdı. Ama sadece birkaç kişi biliyor. Yoksa sınıftaki herkes bilmiyor. Bir tane bizim balkon arkadaşımız var, çok iyi birisi. 5. Sınıfa gidiyor. Onunla dışarıda oynuyordum hep. Bir tane de iki kardeş vardı sokakta. Onlara anlatmıştım, onlar iyiydi. Çok iyi hissettirmişti. Bana hep sorular sordular. Neden ayrıldılar, ne gibi sorunların oldu.. Hep ilgileniyorlardı benimle. Bir de birbirimizle çok iyi arkadaştık. Şimdi onlar taşındılar yakın bir yere. Şimdi çok az dışarıya çıkıyorlar.

Ç8 ve Ç9 arkadaşları ile paylaşma konusunda ilk başta isteksiz olduklarını ancak sonradan bunun olumlu yönlerini gördüklerini belirtmiştir. Ç9 bunu şu şekilde açıklamıştır:

Arkadaşlarımla paylaştım rahatlardım. onlar da beni bazen dışlıyorlardı. Neden olduğunu bilmiyorum ama. Sonra sonra onlara anlatmaya başladım. Anladım ki sorun bendeymiş, çünkü ben çok fazla konuşmuyordum okulda.

O yüzden tanışıp anlaşılamıyorduk. Sonra konuşmaya başladıkça geçti o süreç. O zaman anlayışla karşıladılar beni. Önceden benim sinirli bir kız, değişik bir kız olduğumu düşünüyorlarmış. Ama sonra ben onlarla paylaştıkça beni anlamaya başladılar. Anladım ki, konuşmak her şeyin çaresiymiş.

2.4.3. Arkadaşlarla Paylaşma: Bu alt tema, çocukların arkadaşları ile paylaşma konusunda istekli olmaları ve bundan yarar sağlamaları şeklinde tanımlanmıştır. Ç1, Ç5, Ç7 ve Ç10 arkadaşları ile boşanmayı paylaşan çocuklardır.

Ç1, paylaşmaktan utanmadığı boşanma sürecinde arkadaşları ile bu durumu nasıl konuştuğunu şöyle anlatmıştır:

Paylaşabildim, kesinlikle utanmadım. Çünkü utanılacak bir şey değil. Annemle babamın ayrılmasından ben sorumlu değilim. Annemle babam anlaşıp konuşup ayrılmışlar. Bu normal bir şey. Mesela, benim oturduğum sitede bir konferans salonu vardı. Orada konuşmalar falan yapmıştık. Arkadaşlar toplanmıştık. Bizim orası gizli yerimizdi, biz orada konuşuyorduk. Sonra aileler konusu açıldı. Herkes babası ile annesi ile bir yerlere gittiğini anlattı. Ben de hep ayrı ayrı, annemle başka bir yere, babamla başka bir yere gittiğimi anlatınca, arkadaşlarım dedi ki bunlar nasıl evli. Ben de dedim ki annemle babam ayrı. Onlar nasıl oluyor diye sorular. Ben de anlattım, anlattıkça içim rahatlıyordu, çünkü birilerine anlatmak gerecekten çok iyi.

Ç5 arkadaşlarının ona destek olduğunu ve paylaşmanın verdiği olumlu hisleri şöyle belirtmiştir:

Bana o günlerde arkadaşlarım destek oldu. Çok rahatlıyordum. İnsanın birine içini anlatması, boşaltması rahatlatıyordu. O dönem kimseye anlatamıyordum ama geçen sene 4 tane arkadaşım vardı. Bizim yediğimiz içtiğimiz birdi. Onlarla her şeyi anlatırdık. Mesela birinin annesi ameliyat mı ne olacaktı o çok üzülüyordu, biz de ona destek çıkmıştık üzülme diye. Bana o günlerde onlar destek oldu. Onlar yoktu o dönemlerde ama sırlarımı falan onlarla paylaşıyordum. Çok rahatlıyordum. İnsanın birine içini anlatması, boşaltması rahatlatıyordu. Okulda öğretmen kızdığında bağırdığında hep onlara söylerdim. Evde bazen annem bana bağırdığında, onu kızdırdığımda sinirlendiğimde, üzülüyordum, onlara anlatıyordum. Bizim annemiz de kızıyor deyip geçiyorduk. Yediğimiz içtiğimiz birdi. Bazen ben getirmiyordum para, evde unutuyordum, hep onla veriyordu. Onlarla beraber paylaşıyorduk. Onların olmadığı gün ben onlara veriyordum. Böyle geçiyordu günlerimiz.

Ç7, arkadaşları ile paylaştığında yalnız olmadığını anladığını, “Arkadaşlarla paylaşmak iyi hissettirdi. Güzeldi, paylaştım, rahatladım. Onların şeylerini anladım, sadece ben değilmişim. Ben zaten İlayda’nınkine çok üzülmüştüm.” cümlesi ile belirtmiştir.

2.5. Çocukların Boşanma ile Başetmeleri

Bu temada çocuklara boşanma ile başedip edemedikleri ve başedebildiklerini düşünüyorlarsa bu konuda nelerin yardımcı olduğu sorulmuştur. Bu tema, boşanma ile başedebilme ve boşanma ile başedememe adlı iki alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.9.'da gösterilmiştir.

Çizelge 3.9. Çocukların Boşanma İle Başetmeleri Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Boşanma İle Başedebilme	5	50
Boşanma İle Başedememe	5	50
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.9.'da görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 5 tanesi (Ç1, Ç3, Ç4, Ç7, Ç8) boşanma ile başedebildiklerini, 5 tanesi (Ç2, Ç5, Ç6, Ç9, Ç10) boşanma ile başedemediklerini belirtmiştir.

2.5.1. Boşanma ile Başedebilme: Bu alt tema, çocukların boşanma ile başedebildikleri algısına sahip olmaları anlamına gelmektedir. Ç1, Ç3, Ç4, Ç7 ve Ç8 boşanma ile başedebildiklerini söylemiştir.

Ç3 boşanma ile başetmede annesinin konuşmalarının etkisini, “Annemle konuşarak. Üzülme dedi. Olur böyle şeyler dedi anne ile baba arasında. Ondan sonra bayağı konuştuk ama hatırlamıyorum.”, Ç4 “Kardeşim oldu.” diyerek kardeşinin desteğini, Ç8, “Ben psikologlarla başettim. Bazen aklıma vuruyordu, sanki babam arkamdan geliyormuş gibi geliyordu. O zaman çok etkisi olmuştu bende. Ben psikologlarla kurtuldum ondan.” diyerek psikolog katkısını vurgulamıştır. Ç7 ise, boşanma ile başedebildiğini şu şekilde anladığını belirtmiştir: “Takmıyorsun. Kafanın içinde hiç düşünmüyorsun.”

Ç1 ise boşanma ile başedebilmesinde katkı sağlayan düşünme biçimini şöyle anlatmıştır:

Çünkü babam annemle kalsaydı, gerçekten çok kötü şeyler de olabilirdi benim için. Psikolojik olarak etkilenebilirdim. Tekrar bir araya gelmelerini şu durumdan dolayı istemezdim: Çünkü kendilerini üzüyorlar, konuştukları zaman bazı sorunlar yaşıyorlar. Tabi ben bunları bilmiyorum, telefonda duyduğum kadarıyla. Bu yüzden ben onların birleşmesini şu anlık istemem en azından. Çünkü onların birbirlerini üzmemek için ayrıldıklarını düşünüyorum. Bu da beni mutlu ediyor, çünkü birbirlerini üzmemek ve benim psikolojik durumumu bozmamak için ayrıldılar... Nasıl başettim.. Mesela ilk zamanlar annem boşanmanın etkisiyle biraz üzüntülüydü. O zaman ben onu nasıl güldürdüğüme tam emin değilim ama, yüzünü güldürebiliyordum... Sonra ben annemin yanına gidiyordum, kucağına oturuyordum, o beni seviyordu, mutlu oluyordu. Bence ben tutabildim ayakta.

2.5.2. Boşanma ile başedememe: Bu alt tema çocukların boşanma ile başedemedikleri algısına sahip olmaları anlamına gelmektedir. Ç2, Ç5, Ç6, Ç9 ve Ç10 boşanma ile başedemediklerini söylemiştir. Ç9 bu başedememe sürecini şöyle örneklemiştir:

Başedemedim. Ayrılma ile ilgili konuşmalar duyulanıyorum. Mesela diyorlar ya annemle babamla alışveriş merkezine gittim, o zaman duyulanıyorum. Arkadaşlarım annem bana bunu aldı, babam bana bunu aldı, birlikte babamın doğum gününü kutladık dediklerinde o zaman da duyulanıyorum. Hep beraber ailecek kutluyorlar.

2.6. Çocukların Boşanma Sonrası Anneleri İle İlişkileri

Bu temada, boşanma sonrasında çocukların anneleri ile ilişkilerinde ne gibi değişimler olduğu sorulmuştur. Bu tema, olumlu ve olumsuz değişimler olmak üzere 2 alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.10.'da gösterilmiştir.

Çizelge 3.10. Çocukların Boşanma Sonrası Anneleri İle İlişkileri Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Olumlu Değişimler	9	90
Olumsuz Değişimler	1	10
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.10.'da görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 9 tanesi (Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç10) boşanma sonrası anneleri ile ilişkilerinde olumlu değişimler olduğunu, 1 tanesi (Ç9) olumsuz değişimler olduğunu belirtmiştir.

2.6.1. Olumlu değişimler: Bu alt tema, boşanma sonrasında anneleri ile ilişkilerini eskisi gibi iyi ya da eskisinden daha iyi olarak tanımlayan çocukların cevaplarını kapsamaktadır.

Ç9 haricindeki tüm çocuklar anneleri ile ilişkilerini olumlu olarak tanımlamıştır.

Annemin yanında tam tersi, annem gezmeyi seviyor, derslerimle ilgilenmemi istiyor. Bu yüzden, annemin yanında daha mutluyum... Annem, derslerim konusunda eğer sorarsanız, derslerimde beni tabii ki yönlendiriyor. Mesela benim önüme test koyar, cevap sonuçlarını alır kendi kontrol eder. Bilemediğim konularda bana yardım eder. Öğretmenlerimle sorun yaşadığımda anneme söylerdim, annem çözüm bulurdu. Bu yüzden annemin psikoloji doktoru olduğunu düşünüyordum... Ben çok küçük olduğum için, annemin öncesini pek algılayamıyordum. Ama şu anki değişiklikleri sorarsanız, daha çok üstüme düşüyor, ben ne istersem almaya çalışıyor, okul ihtiyaçlarımı karşılamaya çalışıyor. Bu yüzden, iyi yani. (Ç1)

Ç2, annesi ile ilişkisini tanımlarken sadece "İyi oldu." derken, Ç3, "Annemle durumum aynı. İyi geçiniyorduk, aramız iyiydi, ondan çekinmem yok." sözleriyle annesi ile ilişkisini tanımlamıştır. Ç4, "Annemle aynı. Sürekli konuşuyorum, seviyorum da. Daha yakın olduk. Annemle de. Annem daha çok şey yaptığı için, aynı evde kaldığımız için daha yakın olduk." diyerek annesi ile ilişkisinde daha iyiye doğru olan değişimi belirtmiştir. Ç6, "Annemle de ilişkim çok iyi. Benim iyiliğimi istiyor." cümlesi ile, Ç7 ise, "Daha iyi oldu. Benimle daha çok ilgileniyor. Sonra beraber dışarı falan çıkıyoruz. Annem bazen eve çok geliyordu eskiden. Çok işe gidiyordu, pek bir şey yapamıyorduk. Hafta sonları yapabiliyorduk bir şeyler. Şimdi okuldan sonraları da yapabiliyoruz." cümlesi ile annesi ile ilişkisinin iyi yönde değiştiğine dair algılarını belirtmiştir.

Ç5 boşanma öncesinde annesi ile kuramadığı yakınlığı boşanma sonrası süreçte kurabildiğini şu sözlerle anlatmıştır:

Anneme alışamamıştım o zaman, ondan kaçıyordum. Anneme anne bile demiyordum. Bir de o zaman küçüktüm, neyin en olduğunu bilmiyordum. Hatırladığıma göre ne 2 ne 3'tü ben Evliya Çelebi'ye gelmeden eski okulumda olmuştular. 3. Sınıfın 15 tatilinde falandı. 3. Sınıfa geçmeden tam bilmiyorum. Anneme yanaşamıyordum, hiç alışamamıştım, anneme anne

demiyordum. Yanında oturmak istemiyordum. Sonuçta ben de etkilenmişim olaylardan. Ananemi kaybetmekten çok korkuyordum. O dönemler annemi de sevmiyordum. Seviyordum da o kadar çok sevmiyordum. Bilmiyordu o da cahil ya imzalayıp geçmiş. Sonradan olaylar olunca ben annemi suçlu buldum. Ama sonradan anladım ki babam suçluymuş. Ben annem ananemle konuşurken duyuyorum. Annem 9 aylıkken çobancılığa gönderiyormuş. Az kalsın annem beni düşürecekmiş. Annem de düşecekmiş kayalıklardan. Anneme de pek fazla ısınamadım. 9'a kadar böyle geçti. 1 senem böyle geçti. O zamanlar kimseyi sevmiyordum. Sonra sonra alıştım. Kabullendim sonra. Ananemin gitmediğini anlayınca.

Ç10 da annesi ile daha sıkı bir ilişkisi olduğunu davranışlarına daha dikkat ettiğini şöyle açıklamıştır:

Annemi çok sıkıyordum bazen. Aşırı sıkıyordum. İstemediği şeyleri yapıyordum. Soğuk havada dışarı çıkıyordum. Arkadaşlarım top oynamaya çağırıyordu, yarım saatliğine çıkıyordum. Annem de istemiyordu, hasta olursun diye. Ben de çıkmıyorum soğuk günlerde. Halamlar da izin vermiyor ben de tamam diyorum. Evde ders çalışıyorum, bilgisayarımı oynuyorum. Annemle ilişkimde, bazen sözünü dinlemiyordum aksatıyordum da şimdi değişti. Annemle babam boşandıktan beri annemle daha bir sıkıyım. Başımdan geçen en küçük şeyi bile annemle paylaşıyorum.

2.6.2. Olumsuz değişimler: Bu alt tema, boşanma sonrası annesi ile ilişkisinin daha kötü yönde değiştiğinde dair algıya sahip çocukların cevabını kapsamaktadır. Ç9 annesi ile ilişkisinde meydana gelen kötü değişimleri şöyle anlatmıştır:

20 30 gün ilk defa annemden o kadar uzak kaldım ben. Babam götürmedi. İstemiyor seni dedi. Evleneceğim demiş ya, babam o konuya getirmiş. Ben o zaman soğuk davranmışım anneme, kin tutmuşum. Annem 1-2 ay iyi davrandı. Bana normalde de kızıyor, dövüyor ama o zamanlar da iyi geçti günlerimiz. Derslerime falan hiç yardım etmiyor. İlgilenmiyor değil de, bir şey istesem hemen diyor ki kendin yap. Ders olsun, başka bir şey olsun. Şu düğümü açamasam kendin yap diyor. Çok soğuk davranıyor. Geçen sene kızım şunu yap diyordu, şimdi sadece yap diyor.

2.7. Çocukların Boşanma Sonrası Babaları İle İlişkileri

Bu temada, boşanma sonrasında çocukların babaları ile ilişkilerinde ne gibi değişimler olduğu sorulmuştur. Bu tema, olumlu değişimler ve olumsuz değişimler olmak üzere 2 alt temaya ayrılmıştır. Alt temaların frekans ve yüzdeler dağılımları tablo 3.11.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.11. Çocukların Boşanma Sonrası Babaları İle İlişkileri Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Olumlu Değişimler	3	30
Olumsuz Değişimler	7	70
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.11.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 3 tanesi (Ç4, Ç6, Ç7) boşanma sonrası babaları ile ilişkilerinde olumlu değişimler olduğunu, 7 tanesi (Ç1, Ç2, Ç3, Ç5, Ç8, Ç9, Ç10) olumsuz değişimler olduğunu belirtmiştir.

2.7.1. Olumlu değişimler: Ç4, Ç6 ve Ç7 boşanma sonrasında babaları ile ilişkilerinde olumlu değişimler meydana geldiğini belirtmiştir.

Ç6, babasının kendisi ile ilgilendiğini ve olumlu ilişkisini “Bana babam bakıyor. Annem geldiğinde kendi evine gidiyor. Ben de hafta sonu babama gidiyorum, biraz orada kalıyorum. Sonra annemin evine geliyorum. Babamla ilişkim çok iyi. Bana iyi davranıyor.” şeklinde, Ç7 ise, babası ile güzel zaman geçirdiği zamanları, “Babama, babaanneme gittiğim zaman, bazen dışarı çıkıyoruz. Eskiden pikniğe falan gidiyorduk, babaannem babam ben. Beraber oyun oynuyoruz onun telefonundan.” cümlesi ile anlatmıştır.

Ç4 ise, babası ile ilişkisini daha yakın olduğuna dair düşüncesini şöyle açıklamıştır:

Daha doğrusu bir kız çocuğu olsun istemiyormuş, bir oğlan olsun istiyormuş. Zaten şimdi kardeşim oldu, ama istemiyor onu. Bana daha düşkün. Beni istiyor. Hafta sonları ona gidiyorum. Babamın zaten küçükken beni bıraktığını öğrendiğim için, en çok onu suçladım. Annemi hiç suçlamadım. Hep babayı. Ama en çok da babaya düşkünüm. Babam evli şu an zaten. Gidince gezdiriyor, zaten 1 gün kalıyorum, cumartesi gidiyorum. Babamla da daha yakın olduk. Babam da gezdiriyor, karısına yardım ettiriyor.

2.7.2. Olumsuz değişimler: Ç1, Ç2, Ç3, Ç5, Ç8, Ç9 ve Ç10, boşanma sonrasında babaları ile ilişkilerinde olumsuz değişimler meydana geldiğini söylemiştir. Ç9 babası ile ilişkisindeki gerilemeyi, “Babam daha az ilgileniyor

benimle. Bu ay için, sadece bu bir ay için. Arıyorum hiç cevap vermiyor. Gittiğimde halama bırakıyor. İyiydi ilk zamanlar, sonra soğudu.” sözü ile açıklamıştır.

Ç5 babası ile olmayan ilişkisinin olumsuz yönde aynen devam edişini şöyle açıklamıştır:

Babama zaten pek fazla yakın değildim. Fazla görmüyordum sonuçta. Babamı fazla sevmiyordum, hiç sevmiyorum artık. Hayatımdan çıkarmışım artık, hiç aklıma bile gelmiyor. Bizi 2-3 kere ziyarete geldi ama o da çok az. Ziyarete geldiğinde sonuçta öpüyorum falan da gene de hiç sevmiyorum babamı. Sonuçta anneme o kadar şey yapmış. Onunla hiç kalmadım ki güzel anım olsun, kötü anım olsun.

Ç1 babası ile ilişkisinde değişimler olduğunu ve özellikle babaannesi ile babası arasında kalma hissi yaşadığını anlatmıştır:

Mesela babama gidince babam genelde evde oturmayı sever. Televizyon seyretmeyi sever. Ama ben öyle değilim. Ya ders çalışacağım ya dışarı çıkacağım. O yüzden babam da çok mutlu olamıyordum. Babamla tabii ki değişiklikler oldu. Annemle babam ayrıldıktan sonra babam babaannemin evine gitti. Orada düzeni kurmaya çalıştı. Babamla babaannem arasında kalma durumum oldu.

Ç3, babasından çekinmeye başladığını ve aralarında mesafe oluştuğunu şöyle anlatmıştır:

Görüşüyorum. Haftada 2 gün ya da 1 gün. Babamla biraz utangaç oldum ona karşı. Çekiniyorum bir şey demeye. Mesela, baba kalk bir yere gidelim diyemiyorum. Ancak kendisi söylerse gidiyorum. Babamla 2 aydır görüşmüyoruz. Hayır. Ara sıra öyle yapıyor. Bir ara yine evden gitmişti. Bayağı bir dönmedi 8 ay mı ne dönmedi. Biz çok aradık ama o dönmedi. Merak ediyordum babama ne oldu diye, hayatta mı öldü mü kaldı mı. Şu an merak etmiyorum çünkü kafasını toplamak için gitti herhalde.

Ç8 ise, babası ile olan ilişkisinin onu doyurmadığını ve boşanma sonrasında babasının rahatsız edici tutumlarının onda yarattığı etkiyi şöyle anlatmıştır:

Ayda bir kere geliyor görüşüyoruz. Konuşuyoruz, yemeğe götürüyor, sonra parka gidiyoruz. Bazen geliyor sadece konuşuyoruz. İnternet kafeye götürüyor bizi. Bazen filmlerde görüyorum, babası çocuğun başında masal okuyor öyle uyutuyor. O bana küçükken daha çok dokunurdu. Şu an o kadar hissetmiyorum ama o zaman bazen ağlıyordum geceleri gizli gizli. Babamdan biraz soğudum açıkçası. Babam bir kere geceleri bile biz uyurken arayıp rahatsız ediyordu. Gece telefonla arıyordu, gece gece bizimle konuşuyordu alkol aldığından dolayı. Biz istemeyince de kapıya geliyordu. Babamla ilişkim hep bir mesafeli oldu. Mesela babam bana canım kızım der, ama ben babacığım diyemem. İçimden gelerek demem gerekir, ama diyemiyorum. Bazen zorluyor beni ben de zoraki bir biçimde söylüyorum bunu.

Ç10 ise, babasına duyduğu öfkeyi ve özlemi vurgularken, ilişkilerinin hiçbir iletişim aracı ile devam etmediğini ise şöyle anlatmıştır:

Babama çok sinirliyim, acayip sinirliyim ben. Babam arıyor, ters cevapla telefonu yüzüne kapatıyorum. Bir de şimdi çocuğu oldu babamın, kız çocuğu. Benim iyice sinirlerim bozuldu. O zaman aramıyor, sormuyor da şu anda. Yan, çok şey olacak ileride ama ne olacak bilmiyorum. Annemi köydekilerin kötülmesi, anneme iyi eş olamadın demeleri. O kadını babamın savunması. Anneme karşı tavır alması, bizi reddetmesi. Bana hırs gösterirlerse, o iki çocuğumu da çöpe atarım hiç umurumda olmaz dedi bize. Bir sene oldu, kurban bayramında yüz yüze görüştük. Bir de babanem hastaydı, o zaman gitti geri, o günden bugüne aramadı bizi. Konuşmuyorum yani. Özlüyorum. Atsan da atılmaz, satsan satılmaz, baban. Face'ten konuşmalarımız falan vardı, geçen sene, beni seviyor musun falan diyordu anca. Evet diyordum. O zamanlar durumumuz iyiydi. Geldi, gördü bizi. Durumumuz birazcık iyiydi. Sonra bozuldu aramız. Face'ten falan engelledi beni. İyice uzaklaşmaya başladı.

2.8. Çocukların Annelerinin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını

Algılayışları

Çocuklarının annelerinin boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını algılayışlarının ele alındığı bu temada, çocukların annelerinin boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının hem olumlu hem olumsuz yaşantılar ve sadece olumsuz yaşantılar olduğunu belirtmeleri dolayısıyla bu tema 2 alt temaya ayrılarak incelenmiştir. Alt temaların frekans ve yüzdelik dağılımları tablo 3.12.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.12. Çocukların Annelerinin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarını Algılayışları Temasının Alt Temaları

Alt Temalar	f	%
Hem Olumlu Hem Olumsuz Yaşantılar	8	80
Olumsuz Yaşantılar	2	20
Görüşler Toplamı	10	100

Tablo 3.12.'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan 8 tanesi (Ç1, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç10) boşanma sürecinin anneleri için hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olduğunu, 2 tanesi (Ç2, Ç9) yalnızca olumsuz bir yaşantı olduğunu belirtmiştir.

2.8.1. Hem olumlu hem olumsuz yaşantılar: Bu alt tema, çocukların annelerinin boşanma sürecini hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olarak algılamaları şeklinde tanımlanmıştır. Bu olumsuz ve olumlu yaşantılar, çocukların boşanmanın anneleri üzerinde, ekonomik, duygusal, düzene veya ebeveynliğe ilişkin güçlükler yaşamaları ile birlikte, rahatlama ve baskıdan kurtulma gibi olumlu etkileri olduğuna dair algılayışları olmasını kapsamaktadır. Ç1, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç10 boşanmanın anneleri üzerinde hem olumlu hem olumsuz yaşantılar olduğuna dair algılarını belirtmiştir.

Ç1 annesinin, babasının ayrılığından sonra yaşadığı alışma sürecinde yaşadığı zorlukları ve aynı zamanda annesinin yeniden evlenme fırsatına ilişkin olumlu tutumunu şu şekilde anlatmıştır:

Annemi nasıl etkiledi.. Yemek yapmaya başladı babamla ayrıldıktan sonra, sofraya 3 tabak koyduğu oldu. O şaşırma ve üzümlük oldu. Bazen babamın bazı unuttuğu eşyaları gördüğünde ağladığı oluyordu. İlk zamanlar üzüldü ama ben büyüdükçe o da alışmaya başladı. Benimle ilgilenmeye başladı. Benimle vakit geçirmeye başladı. Anneannelerle vakit geçirmeye başladı, böylece zamanla annem boşanmayı unuttu. Acı vermemeye başladı. Üzüntü hissetmemeye başladı. Zamanla değişti... Ama maddi olarak ben tam hatırlamıyorum, evlendikten sonra annem çalışmıyordu babamla evlendikten sonra. Annem ayrıldıktan sonra çalışmaya başladı. İlk birkaç ay sıkıntı olmuş olabilir. Şimdi olumlu düşünüyor. Çünkü bir kere kendini üzmemek için boşandı. Kendini rahat hissediyor şimdi. Tabi ki bu hemen olacak bir şey değil, zamanla olacak bir şey. Çünkü bu kavga ediyor mu, kumarı içkisi var mı diye düşünceleri de olabilir. Çünkü babama bir kere güvenmiş, bayağı bir çıkmışlar. Hatta mektupları bile duruyor. Bana gösteriyor bazen. Annem belki evlenmeden önce erkekler melek gibi, ama kadınlara evlendikten sonra değer vermiyorlar diye düşünüp, boşanmasaydı, bir daha evlenemezdi, güven bulamazdı.

Ç3 ise, annesinin yaşadığı ekonomik güçlüklerle karşın daha mutlu olduğunu gözlemlendiğini şöyle anlatmıştır:

Mesela babam çalışıyordu, geçimimiz bayağı iyiydi. Ama şimdi annem çalışıyor. Annem tek çalıştığı için de, ananemin falan elektrik faturası, su faturasını ödüyor. Geçimimiz daha zorlaştı. Babam da o kadar para

vermiyordu ama bir 100 falan veriyordu. Ama daha mutlu sanki. Birlikteyken çok kavga ediyorlardı çok rahatsız oluyordu. Kavga oluyordu.

Ç4, ekonomik anlamda yaşadığı güçlüklerle karşın, olumlu yaşantılarının da olduğunu “İyi etkiledi. Zorlandığı konular olmadı. Ekonomik anlamda, babamın aslında ayda 500 lira vermesi gerekiyor, onu da düzgün ödemiyo. Sadece 1 ay verdi. Daha da ödemiyo o yüzden.” cümlesiyle, Ç5 ise ekonomik güçlüklerle ek olarak duygusal güçlükleri, “Boşanma bence annemin psikolojisini bozdu. Sonuçta o kadar eziyetten sonra rahat geçince.. Annemin her istediği almıyor. Mesela annem geçen 50 lira ile kendine o kadar üst almış ki.. Çok para harcıyor. Hiçbir şeyin hesabını bilmiyor. Parayı harcamayı seviyor annem. Annem eskiden kapalıydı, şimdi rahatı bulunca açıldı. Ama öyle açık değil, sadece saçı açık. Psikolojisi bozuldu. Eskiden hiç bağırılmazdı. Ama o dönem hep bağırıyordu. Annem ilk gelin olduğunda, ananeler anlatırken duyuyorum, herhalde annem o dönemler iyiymiş. Babamın yanına gidince her şeyi bağırarak bir insan olmuş. Her şeye bağırıyor. Ama rahatladı, her istediği oluyor.” şeklinde açıklamıştır.

Ç10, annesinin önceleri yaşadığı yalnızlık hissini ve duygusal zorluklarını ancak boşanma sonrası mutlu olduğunu şöyle belirtmiştir:

Babamın olmaması annemi etkiledi, beni etkiledi, yine aynı şekilde oturuyorduk bir yere çıkacağız. Çıktığımızda, parka falan gideceğiz, herkesin babası yanında. Anneme çok sarılıyordum o zaman. Yalnız hissetmemesi için. Ben belli etmiyordum üzgünlüğümü. Annemin de üzülmemesini istiyordum. Şu anda annem mutlu. Burada da yaşamayı seviyor, işe gidiyor annem, çalışıyor, bize bakıyor. Şu anda elinden gelen her şeyi yapıyor bizim iyiliğimiz için. Annem ağlıyordu. Hap kullanıyor şu anda. Sinirlerini çok bozdu. Annem telefon açmıştı, evlenmişsin diye. Bir sürü anneme bir şeyler demiş. Anneme o kadın senden daha temiz demiş, namuslu falan demiş. Annem de benim namussuzluğumu nerede gördün demiş. Ne yaptım ben dedi. Annemle babam karşı karşıya geldiler, hastanede evde.. Babanem hasta olduğu zaman karşı karşıya geldiler. Hiç cevap bile vermediler kendilerine. Annem inat olsun diye güldü. Eski hali biraz çöküktü, şimdi İstanbul’a geldi biraz canlandı annem. İşe gelip gidiyor. Moral veriyor. Annemin patronu avukat, anneme yardımcı oluyor. Olumlu etkisi, kavga etmemeleri.

2.8.2. Sadece olumsuz yaşantılar: Bu alt tema, çocukların boşanma sürecinin anneleri için sadece olumsuz ve güçlük yaratan yaşantılar olarak algılamaları şeklinde tanımlanmıştır. Ç2 ve Ç9, boşanma sürecinin anneleri için sadece olumsuz yaşantılar olduğunu söylemiştir.

Ç2 annesinin yaşadığı zorlukları ve kendine yansımaları şöyle anlatmıştır:

Değişik değişik şeyler oldu. Kavga ettiler. Babam eve geldi. Annem de yeni bir yerden geliyordu. Otobüsten indi. Bankayla ilgili bu anlatacağım. Bankada para vardı. İki bölüşeceklerdi. Arabanın yarısı onun, yarısı annemin olacaktı. Ama babam vermedi. Para sorunu. Bir de babam bozdu. İkişine bir şeyler dedi, kızdırdı. Biz ne güzel bir aileydik... Anneme ağlama dedim, onun için niye ağlıyorsun dedim. Niye üzülürsün dedim.

Ç9 ise annesinin psikolojik ve maddi yaşadığı güçlükleri şöyle belirtmiştir:

Annem biraz hırçınlaşmaya başladı. Dediğim gibi hırçınlaştı, psikolojisi bozuldu. Bir şeye hiç katlanamıyor, direk bağıyor. Sigaraya başladı ama şimdi bıraktı. Çocuk sesine dayanmıyordu. Toplumdaki seslere dayanmıyordu fazla. Ayrıldığında çok sigara içiyordu. Ben aslında arkadaşlarıma söylemek istemiyorum. Parasal konuları. O herkese söylüyor, maddi durumumuz yok diye. O zaman yüzü gözü şişti, şimdi daha rahat. Baş ağrımıyor, o zaman kavga ettiği için baş ağrıyordu.

2.9. Çocukların Boşanmaya İlişkin İstekleri

Bu temada, çocuklara boşanma ile ilgili nelerin farklı olmasını istedikleri sorulmuştur. Cevaplar, ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmesi-evlenmesine, ebeveynlerinin başkaları ile evlenmemelerine, ebeveynlerinin iyi geçinmeleri ve tartışmasız bir boşanma süreci geçirmelerine ilişkin çocukların isteklerini kapsamaktadır. Ancak istekler çeşitlilik ve kesişmeler gösterdiği için alt temalara ayrılmamıştır.

Ç2, ebeveynlerinin iyi geçinmesine ve tekrar bir araya gelmelerine dair isteğini, “Keşke iyi davransalar ikisi birbirine. İstedğim ikisi birlikte olması.” şeklinde, Ç3, “Yine arkadaş olmalarını isterdim. Kavgalı olmalarını istemezdim. Tekrar bir araya gelmelerini isterdim.” Cümlesiyle, Ç9, “Ayrılmalarını istemezdim. Kavga etmelerini istemezdim. Mutlu olmalarını isterdim. Yengem dayım bizim üst katta oturuyor. 4 kişiler ailecek çok mutlu yaşıyorlar. Onlara bakıyorum. Mutlu mesutlar. Barışmalarını isterdim, bir de kavga etmemelerini. Mutlu olmak isterdim.” sözleriyle anlatmıştır.

Ç1 ise, boşanmaya anlayacak yaşta olma isteği ile birlikte, anne babasının ekonomik nedenlerle bir arada olmasını istediğini şöyle anlatmıştır:

Mesela, algılayacak bir yaşta olmak isterdim. Bu yaşlarda olmak isterdim. Bu yaşta boşansalardı, belki benim için psikolojik olarak kötü olacaktı ama neyin doğru olduğunu öğrenebilirdim. Bir anlık acaba evli olsalar, annemle babam

birlikte çalışıp ev ihtiyaçlarını, okul ihtiyaçlarını karşılasalardı, daha iyi olur diye düşünüyorum.

Ç5 ise, hem anne-babasının boşanma sürecinde çocukları göz önüne almasına dair beklentisini hem de yasal olarak velayette çocuklara söz hakkı verilmesi isteğini şöyle açıklamıştır:

Normal insanlar gibi boşansalardı. Böyle davaya vererek boşansalardı. Bir kağıt üzerinde değil. Annemler babam boşandıktan sonra annem bir iki ay onun yanın da kalmış yine. Boşandıklarını bilmiyorduk. 2 ay 3 ay sonra annemi bize verdi. Keşke bütün insanlar gibi normal boşansa, kavga etmeden boşansa. Çocuklar annelerinde iyiyse annelerinde kalsa. Boşanma sürecinde çocuklara da sorulsa annenizi mi istiyorsunuz babanızı mı. Kendileri karar vermemeliler bence. Sonuçta biz de bir insanız. Kendileri karar veriyorlar bizim ne yapıp yapmayacağımıza o yüzden, hakim ve avukatlara pek fazla şey yapmıyorum. İnsan bir düşünür belki bu çocuklar babalarını istemiyorlar. Hemen babalarına vermek zorunda değiller. Annem bir kağıt imzalamış, yani kağıt ne ki? Ağaçtan yapılan bir şey. İnsanlar çocuklara da sormalılar. Ben bir avukat ya da hakim olsam, avukat değil de hakim, çocukları da çağırırım. Çocuklara sorarım annenizi m istiyorsunuz babanızı mı. Eğer büyükseler. O kadar çok küçükseler bilmiyorum. Eğer çok küçüklerse direk annelerine veririm. Sonuçta 24 saat anneleri ile kalıyor çocuklar. Babaları işe gidiyor, görmüyorlar pek fazla o yüzden annelerine verirdim ben.

Ç6 ve Ç8 ise, boşanma sonrasında ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmesi isteklerini ve iyi geçinmeleri isteklerini belirtmiştir. Ç6 bu isteğini, “Babamın alkol, kumar bunları kullanmamasını isterdim. Hiç değilse, anlaşamamazlıktan ayrılсалardı, daha iyi olurdu, şiddet olmasaydı. Hiç ayrılmamalarını bazen istiyordum, keşke benim de diğer çocuklar gibi bir ailem olsaydı isterdim.” şeklinde anlatırken, Ç6’nın isteği şöyledir:

Mesela boşandıkları zaman birbirleriyle iyi geçinsinler. Yoksa çok daha kötü olurdu. İnsanlar boşandıkları zaman hiç birbirleriyle konuşmuyorlar. Boşandıkları zaman birbirlerine iyi davransınlar. Eskisi gibi kötü davranmasınlar. Birbirlerine yardımcı olsunlar. Duygularını açıkça söyleyebilsinler. Tekrar bir araya gelseler iyi olurdu. Babam nasıl olsa iyileşti. Birbirlerine de iyi davranıyorlar. Çok daha iyi olurdu... Hem çok daha iyi olurdu. Şu an çok daha kötü bence.

Ç2, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7 ve Ç9’un anne-babalarının başkaları ile evlenmemelerine ilişkin isteklerini belirtmiştir. Ç2 ebeveynlerinin, başkaları ile evlenmelerine karşı olan tutumunu, “Ben hiç istemem. Baba demem... İlk önce babamla yaşadık. Kimle yaşadıysam ona baba diyeceğim. Ben şimdi ona baba demem, abi demem, hiçbir şey demem.” sözü ile, Ç4 “Annemin başka biriyle evlenmesini istemiyorum. Çünkü 2

tane çocuğu var. Birisiyle evlenirse sevmem yani. O adamı da sevmem, onu da sevmem. Açıkçası babamı da istemiyordum da azcık zorladılar. Ben de iyi tamam evlen dedim.” diyerek belirtmiştir.

BÖLÜM IV: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma

Boşanmış anne ve çocukların boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının incelendiği bu çalışmada, boşanmanın her anne ve çocuk için özgün bir deneyim olduğu görülmüştür. Her anne ve çocuğun boşanma hikayesinin kendine özgü farklılıklar taşımasına karşın, ortak birtakım yönlerin de bulunması, bu farklılıklar ve benzerliklerin neler olduğu konusunda, boşanmış anne ve çocuklarla çalışan psikolojik danışmanlar ve eğitimciler için bu bireylerin yaşantılarını anlamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Annelerle yapılan görüşme bulguları analiz edildiğinde, boşanma sürecine karar vermeyi etkileyen etkenlerin, sorumsuzluk, şiddet ve ekonomik nedenler alt başlıkları altında incelenmekle birlikte, her bireyi bu karara götüren alt nedenlerin farklı olduğu görülmüştür. Ayrıca anneler, hiçbir boşanma nedenini tek bir sebebe bağlamadıkları ve bu nedenlerin süreklilik arz etmesi sonrasında boşanmaya karar verdiklerini, çözüme dair umudun kalmamasının en temel neden olduğunu belirtmişlerdir. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün, boşanma nedenlerine ilişkin araştırmasında, bireyleri boşanmaya götüren sebebin çoğu zaman, karşılaşılan sorunların niteliği değil, bu sorunları aşmaya yardımcı olacak destek sistemlerinin olmaması ve çatışmaların sağlıklı olarak aşılabilmesi olduğu belirtilmiştir. (ASAGEM, 2009). Bu anlamda bu araştırmanın bulgularının desteklendiği görülmektedir. Dolayısıyla aldatma, alkol bağımlılığı, şiddet gibi nedenlerin asıl boşanma nedenleri olmadığı, bu nedenlerin meydana getirdiği aileye karşı sorumsuz ve ilgisiz davranışların, değersizlik hissinin, eşin değişebileceğine dair umudun kaybedilmesinin ya da çocuğu ile kendisine geri dönülmez zararlara yol açtığı algısına sahip olmanın asıl boşanma nedenleri olduğu yorumunda bulunulabilir.

Katılımcı 10 anneden yedisi, boşanma kararını çocukları ile paylaşmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla çocuklar, anne babalarının ayrı yaşamaya başlama durumlarını ya da aile içindeki konuşmalardan duyduklarını yorumlayıp, ebeveynlerinin boşandığını anlamak zorunda bırakılmıştır. Bu bulgu, boşanma sonrasına çocuklarla ebeveynlerin iletişim eksiklikleri anlamında üzerinde durulması gereken bir boyutu vurgulamaktadır. Boşanmanın neden olduğu olumsuz koşulların, yasal süreç telaşının ve boşanma sürecinde annelerin yeterli desteğin olmamasının, çocuklara boşanma kararının ve boşanmaya dair merak ettiklerinin uygun bir dille söylenmemesine ya da söylenildiğinin sanılmasına neden olmaktadır. Bu da çocuklarda anlamlandırılmama, kendilerini bu karardan ötürü suçlama, öfke, bu durumu düzeltebilecekleri inancı ve anne-babalarının tekrar bir araya gelmeleri beklentilerine sebep olmakta ve bu süreçle başetmelerini güçleştirmektedir. Oysa boşanma sonrasında çocukların boşanmayı anlamlandırması ve duygularına boşanma sonrası geçiş sürecinde değer verilmesi önemlidir ve çocuklar ebeveynlerinin neden boşandıklarını öğrenmeye ve boşanma sonrası düzenlemelerde kendi fikirlerinin de sorulmasına ihtiyaç duymaktadır (Maes ve ark., 2012). Bu bulgu da bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Boşanma sürecinde, anne-babanın boşanacaklarını birlikte söylemesinin, birbirleri hakkında olumsuz konuşmalardan kaçınmalarının, boşanma kararının sorumluluğunu almalarının ve çocukların öğrenmek istedikleri detaylar dışında fazla detaydan kaçınmalarının iletişimlerine olumlu katkısı söz konusudur (Gumina, 2009).

Boşanmaya karar veren 10 anneden sekizi kararın adımını atan kişi olmalarından dolayı, daha iyi başedebildiklerini ve hem duygusal olarak hem de çalışma hayatında kendilerini daha güçlü hissettiklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra, yasal olarak boşanma süreci, ay ve yıl olarak her anne için farklı süre zarflarında gerçekleşmiş olmakla birlikte, annelerin 6 tanesi yasal sürecin kolay geçtiğini, 4 tanesi ise çekişmeli geçtiğini belirtmiştir. Anneler boşanmanın yasal olarak aldığı zamanda daha çok, boşanma sürecinde eşlerinin boşanmaya karşı gelen bir tutumda olmamaları ve çocuklarının velayetini alabilmeleri durumları ile boşanmanın yasal sürecini kolay olarak nitelendirmiştir. Hatta nafaka gibi bir takım haklardan yoksun kalmalarına ya da aylar süren bir mahkeme süreci geçirmelerine rağmen anneler bu süreci olumlu olarak görebilmektedir. Boşanma sonrası beklentilerin bu şekilde sınırlı tutulmasında, boşanmanın bir kurtuluş olarak algılanmasının ve boşanma

sonrasında yeni bir başlangıca bir an önce kavuşma duygusunun etkili olduğu söylenebilir. Boşanmış kadınların beklentilerinin düşük olduğu Bu iki bulgu bir arada ele alındığında, Symoens ve ark. (2013)'nin boşanmaya karar veren kişi olmanın, boşanma sonrası eşleri tarafından adil bir yaklaşım ve paylaşım olduğuna dair algılarının olmasının daha iyi bir akıl sağlığına katkı sağladığı bulgusunu desteklemektedir.

Görüşme yapılan anneler, dört yıl ile 12 yıl arasında değişen süreler boyunca, boşanmamak için çaba göstermiş olduklarını ve boşanmayı son çare olarak gördüklerini belirtmiştir. Bu çabanın nedenleri ise, çocuklarını boşanmanın olası zararlarından korumak, evliliklerini bir çırpıda bitirmemek ya da boşanmak istemekle birlikte bu konuda desteğe sahip olduğunu hissetmemek gibi gerekçeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla çocuk sahibi olmanın boşanmayı erteleme sebebi olmasına dair Kaya (2009)'un bulguları bu çalışmada da desteklenmektedir. Ayrıca, olumsuz ve zarar verici bir ev ortamında yaşamının zararlarından hem kendilerini hem çocuklarını kurtarmanın ve uzun dönemde yarar sağlayıcı sonuçlarını düşünmenin boşanmaya karar vermede etkili olduğu sonucuna ulaşılan bir başka araştırma ile de bulgular paraleldir (Wang & Amato, 2000). Boşanma sonrası halkın tutumları üzerine yapılan araştırmada (Arıkan, 1996), boşanmayı son çare olarak gören bakış açısının annelerce de sahip olunduğu görülmüştür. Ancak boşanmanın son çare olarak görülmesinin ardına bakıldığında, kurulu düzeni bozma, sosyal baskıdan kaçınma ve çocuğa boşanmanın zararını engelleme gibi nedenler görülebildiği gibi, bu annelerin her ne nedenle olursa olsun çok sabırlı ve mücadeleci oldukları gerçeği de görülebilir. Ancak anneler bu durumu ne çocuklarına ne de yakın akrabalarına yansıtmamakta ve çoğu zaman bu kararın yükünü tek başlarına taşımak zorunda bırakılmaktadır.

Boşanma sonrası annelerin yaşadığı güçlükler sorulduğunda annelerin cevapları psikolojik, sosyal, ekonomik ve düzen değişikliğine dair güçlükleri kapsamına karşın, maddi güçlüklerin ve düzen değişikliğine ilişkin güçlüklerin öne çıktığı görülmüştür. Güçlüklerin yanı sıra boşanmanın annelere olumlu katkıları da olmuştur. Rahatlama/özgürlük hissi, kendini geliştirme ve çocuk üstünden olumlu etkiler başlıkları altında değerlendirilmiştir. Ancak annelerin özellikle baskı ve şiddetten kurtulmalarının verdiği rahatlama hissi ve çalışma hayatına daha aktif katılımları ve kendilerini geliştirmeye yönelik kurslara katılmalarının benlik

algularını olumlu etkilediği görülmüştür. Kadınların boşanmanın ilk aşamalarında, evliliğin hem duygusal hem ekonomik olarak güvenli ortamından çıkmanın yarattığı güçlükler yaşadığı, ancak zamanla destek kaynaklarının özellikle çocuklarının yardımı ile yerini kabullenme, kendine güven ve yeni bir kimlik oluşturmaya ve kendini geliştirmeye bırakmasına dair başka araştırmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir (Thomas ve Ryan, 2008; Baum ve ark., 2005).

Boşanma sonrasında anneler, en çok anne-baba ve kardeşlerinden destek aldıklarını söylemişlerdir. Anne ve babalarında özellikle boşanma sonrası onlara evlerini açtıkları, hem ekonomik hem de çocuklarına ebeveynlik yaparken, ancak kız ve erkek kardeşlerin manevi anlamda, onların yaşadıkları kimseye anlatamadıklarını paylaşabildikleri kişiler olarak destek sağladıkları belirtilmiştir. Boşanma sonrası başetmede en önemli etkenin sosyal destek olduğuna dair birçok araştırmanın bulgusu ile bu sonuç örtüşmektedir (ASAGEM, 1996; Thomas ve Ryan, 2008; Amato, 2000; Booth ve Amato, 2004; Sayan-Karahan, 2012).

Annelerin boşanma ile başetme stratejilerinin neler olduğu sorusuna, özellikle çalışarak ve kendilerini birtakım kurs, gezi, kitap ya da çocuklarına odaklanarak meşgul ederek cevaplarını vermişlerdir. Bu bulgular, kişisel gelişime yönelik çalışma hayatına atılma, yalnız seyahat etme, sosyal ortamlarda var olma ve uyum sağlama, çocuklarla daha fazla zaman geçirme gibi çabaların olduğunu belirten başka araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir (Thomas ve Ryan, 2008).

Anneler, boşanmanın çocukları üzerindeki etkilerini algılayış biçimlerini anlatırken, tamamen olumlu yönlere ya da tamamen olumsuz yönlere vurgu yapma eğilimindedirler. Özellikle boşanmanın çocukları üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmadığını belirten annelerin, diğer sorularda aslında olumsuz bazı yönlere değindiği görülmüştür. Moon (2011)'in boşanma kararı veren ebeveynlerin boşanmanın çocukları üzerinde daha az olumsuz etkisi olduğuna dair bulgusu, bu araştırmaya katılan ve boşanma kararı alan annelerin verdikleri cevaplar ile örtüşmektedir. Bu durum ayrıca, annelerin boşanmanın çocukları üzerindeki olumsuz etkilerini söylemekten çekindikleri çünkü bundan kendilerine ve anneliklerine pay çıkardıkları ve bununla başedemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Anneler, boşanma sonrasında çocukları ile ilişkilerini daha olumlu biçimde nitelendirirken, çocuklarının babaları ile ilişkilerini anlatırken tüm anneler olumsuz ve yetersiz nitelendirmeler kullanmışlardır. Bu duruma çocukların velayetinin annede

olması ve anneleriyle daha çok zaman geçirmesinin katkısı olabileceği gibi, babaların boşanma ile birlikte eşleri ile birlikte çocuklarından da uzaklaşma eğiliminde oldukları şeklinde de yorumlanabilir. Annelerin diğer boşanmış annelere mesajlarında babaların kötülenmemesine ilişkin özeleştirileri yaptıkları göz önüne alındığında, annelerin babalar hakkında olumsuz söylemlerinin de çocuklar için olumsuz bir baba algısına neden olduğu söylenebilir. Amato ve Sobolewsky'nin (2001), boşanma öncesi evlilikte ve boşanma sonrası yaşamda da çocuklarla babaların ilişkilerinin zarar gördüğü bulgusu ele alındığında, aslında bu çocukların boşanma öncesinde de babaları ile verimli olmayan ilişkilerinin boşanma sonrasında da benzer biçimde seyretmesi de söz konusudur. Bu boşanma öncesinde yetersiz baba-çocuk ilişkisinin devamı bu araştırma bulgularında da ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, boşanma sonrası çocuklarla babalarının ilişkilerinde olumsuz yönde olan değişimlerin birçok nedene bağlandığı görülmektedir.

Ebeveynlikle ilgili sorulara anneler eski eşlerinden destek göremediklerini ancak kendi anne babalarından destek aldıkları cevabını vermiştir. Ailelerinden aldıkları destek nedeniyle, annelerin tek ebeveynlik yapmadıklarını söylemeleri bu ebeveynlik biçiminin bu araştırma bulgularında sosyal destekli ebeveynlik tanımlaması ile yer verilmesine neden olmuştur. Bu özellikle Türk toplumunun toplumcu yapısına dair bilgiler sunmaktadır. Boşanma sonrasında anne evine geri dönen kadınların ekonomik ve duygusal desteğin yanı sıra, çocuklarını yetiştirme anlamında ailelerinden destek aldığı ve destek alan annelerin boşanma ile daha iyi başettikleri görülmüştür. Bu bulgu, Moore, Timonen, O'Dwyer ve Doyle (2012)'un nesiller arası desteğin boşanma sürecindeki yerine değindikleri araştırmada, da özellikle çocuk bakımında annelerin anne-babalarının çocuk bakımında destek olmasına ihtiyaç duydukları ve büyükanne ve babaların da bunu yapmayı istedikleri ve bu destekleri ile çocuğun ihtiyaç duyduğu baba figürünü de telafi etmeye çalıştıklarına dair çalışma sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Annelerin yeniden evliliğe bakış açıları farklılık göstermektedir. Yeniden evliliği olumlu olarak nitelendiren anneler olmasına karşın, çocukları için yeniden evlilik fikrini erteleyen ya da tamamen hayatlarından çıkarma eğiliminde olan annelerin çoğunlukta olduğu görüşmelerden elde edilen bulgulara yansımıştır. Yeni bir partner sahibi olmanın boşanma ile başatmadaki olumlu katkısı (Wang ve Amato, 2000), bu araştırmadaki katılımcı annelerde gözlemlenmemiştir. Yeniden evlilikteki

yeni bir ilişkiye hazır hissetmeme ve güven sorunlarından daha çok, çocuklarına yeni bir partneri kabul ettiremeyeceklerine dair olumsuz yargıları olduğu görülmüştür. Bu yargıları, çocukların yeniden evliliğe olan olumsuz bakış açıları ile birlikte ele alındığında oldukça gerçekçidir. Fakat bu durum, boşanma sonrasında hayatlarına istedikleri gibi devam edemediklerinin bir göstergesi olarak da sayılabilir. Çünkü anneler aslında yeniden evlilikle, duygusal bir destek ve güven ihtiyacını bir anlamda hayat arkadaşı ihtimallerini, çocuklarının istekleri ve onları memnun etme durumu ile takas etmektedir. Dolayısıyla bu annelerin, anne rollerinin kadın rollerine ağır bastığı gözlemlenmiştir. Sosyal olarak annelik rolünün bu durumda etkisi olduğu düşünülmektedir. Ama bunun yanında, annelerin boşanma gibi çocukların yaşamayı seçemedikleri ancak yaşamak zorunda bırakıldıkları bir süreçten sonra, özellikle çocuklarının nasıl olumsuz etkilendiğini gözlemledikleri ve bundan kendilerini suçladıkları belirlenmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, annelerin daha çok kendileri ile ilgili olarak düşündükleri yeniden evlilik kararı ile çocuklarını daha fazla yıpratılma riskinden kaçınma eğiliminde oldukları düşünülmektedir. Bu konunun olumlu ve olumsuz yanlarının ve nasıl önlenebileceği konusu ise, başka bir araştırma konusu olabilir.

Annelere kendileri gibi boşanma deneyimi yaşamış annelere vermek istedikleri mesajlar sorulduğunda, annelerin kendi öz-eleştirilerini yaptıkları ve kendi deneyimlerinden yola çıkarak cevaplar verdikleri görülmüştür. Annelerin mesajları, babanın kötülenmemesi, çocuklara verilen değer gösterilmesi, hayatın devam etmesi gerekliliği, ekonomik özgürlüğün kazanılması ve evlilikte sorunlar devam ediyorsa sürdürülmemesi mesajlarını kapsamıştır.

Çocuklarla yapılan görüşme bulguları analiz edildiğinde, boşanma sürecinde çocukların boşanma sürecine ilişkin sorularının anne ve babaları tarafından yeterince yanıtlanmadığını ortaya çıkmıştır. Bu eksik paylaşımların, çocuklarda öfke, üzüntü, utanç ve boşanma sürecine dair anılarının bir anlam bütünlüğüne sahip olmamasına neden olduğu görülmüştür. Çocukların boşanmaya dair merak ettikleri sorulara ebeveynlerinin birbirleriyle yaptıkları ya da yakın çevrelerindeki akraba ve komşuların kendi aralarında yaptıkları konuşmaları dinleyerek cevap bulmaya çalıştıkları ve bu durumun çocuklarda boşanmaya dair tutarsız bilgilere neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Moné, MacPhee, Anderson ve Banning (2011) tarafından boşanma sonrası çocukların ve ebeveynlerinin boşanmaya ilişkin aile hikayelerini

alındığı araştırmada, çocukların özellikle her iki ebeveyninden ve çevresinden farklı hikayeler duyarak, o hikayelerden kendi anlamlarını çıkarmak zorunda kaldığı bulgusu ile bu araştırmanın bulgusu benzerlik göstermektedir. Ancak anneler boşanma sürecine ilişkin çocuklarının boşanma sürecine ilişkin olayları bilme ihtiyacının ve çocuklarına nasıl yaklaşmaları gerektiğinin farkında değildir. Bu anlamda, boşanmış annelere farkındalık kazandırmak önem taşımaktadır. Çünkü boşanma ile birlikte ailenin geçirdiği değişimler sonrasında, anne-babanın neden boşandığı konusunda çocuklar kendilerine açıklama yapılmasına ihtiyaç duymaktadır ve boşanma sonrası yaşama dair düzenlemelere dair alınan kararlarda söz sahibi olma ya da fikrinin sorulması beklentisine sahiptir (Maes ve ark., 2012).

Boşanma sonrasında çocuklara ne gibi güçlükler yaşadığı sorulduğunda, çocukların cevapları duygusal, düzen değişikliğine dair, ekonomik, babaya duyulan özlem, anne ve babanın birlikte olmasına duyulan özlem, akademik güçlükleri kapsamıştır. Ancak boşanma sonrası olumlu yönler sorulan çocuklar, çoğunlukla olumlu bir katkıdan bahsedememiştir. Olumlu yön olarak, kavgaların ve baskının bittiğini söylemeleri, ancak anneleri gibi rahatlama-özgürlük ya da kişisel gelişim hissi hissetmeyip, yaşadıkları kaybın yarattığı özlem ve öfkeyi vurgulamaları da boşanmanın çocuklar üzerindeki daha olumsuz etkisini göstermektedir. Çocukların çoğu boşanma ile başedemediklerini belirterek bu bulguyu desteklemiştir. Boşanmaya dair nelerin farklı olmasını istedikleri sorusuna, anne-babalarının tekrar bir araya gelmeleri cevabını vermeleri de boşanmayı kabul etmeyen ve boşanma sonrası sürecin getirdikleri ile başedememeleri olarak yorumlanabilir. Booth ve Amato'nun (2004), boşanma öncesi çatışma ile boşanma sonrası çocukların iyi olma halleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları araştırmada, boşanma öncesinde daha az çatışmalı olan ortamların çocuklar için daha olumsuz etkileri olduğunu, daha çok çatışmalı bir boşanma öncesi ortamın ise, daha olumlu etkileri olduğu belirtilmiştir. Buna da, daha az çatışmalı ortamda ebeveynlerle daha kaliteli bir ilişkiye sahip olmanın, arkadaş ve akrabalarından daha fazla destek sahibi olmanın, genel psikolojik iyi olma halinin boşanma ile birlikte kaybedilmesinin daha zor olması ile ilişkilendirmiştir. Ancak bu araştırmada, boşanma öncesi çatışma düzeyi arttıkça, boşanma süreci ve sonrasındaki çatışma düzeyi ve baba ile ilişkinin kalitesindeki düşüş de artmıştır

Çocuklar en çok desteği annelerinden, ikinci olarak anneanne ve dedelerinden almaktadır. Dolayısıyla çocukların aile büyüklerinden aldığı destek önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, babalarını destek kaynağı olarak belirtmemeleri ise, Öngider (2006)'in, boşanma sonrasında eşlerin yanı sıra çocuklarından da boşanan babalar olduğuna ve reddedici tutumlarına dair bulguları ile paraleldir.

Arkadaşları ile paylaşmakta çocuklara rahatlama hissi verdiyse de, ilk etapta anlatmaktan çekindikleri ve utandıkları bulguları, bu anlamda boşanmanın kendileri için utanılacak ya da kendilerinin sorumlu olduğu düşüncesine sahip olduklarını göstermektedir. Boşanmaya dair yeterince konuşulmaması, çocuğun utanma duygusuna, kendini sorumlu tutmasına ve boşanmanın gizlenecek, konuşulamayacak bir durum olduğuna dair algısına katkı yapmaktadır. Oysa bu algı, çocuğa boşanmanın yaşamın, evlilik düzenin istenmeyen ancak doğal bir parçası olduğuna dair bilgilendirme ve destek ile değiştirilebilir. Böylece çocuklar anlatınca rahatlama hissettiklerini söyledikleri arkadaşlarından da destek alabilir. Çünkü çocukların boşanma sonrası uyumu ile akranlarından aldıkları destek arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Teja & Stolberg, 2010). Ancak bunun yanı sıra çocukların algısının yanı sıra, sosyal çevrelerindeki algının değiştirilmesi de önem taşımaktadır. Nitekim boşanmaya karşı halkın tutumlarına ilişkin Arıkan'ın (1996) araştırma sonuçlarına göre, boşanmış aile çocuklarının daha mutsuz, yaramaz alıngan ve kavgacı olacağına dair bir algı söz konusudur. Dolayısıyla çocukların olumsuz olarak algılanmayacaklarına ve etiketlenmeyeceklerine dair bir güvenceye ihtiyaç duydukları da düşünülebilir ve bu yüzden akran desteğinin artırılması yönünde bu bulgular dikkate alınmalıdır.

Çocuklar annelerinin ve babalarının başkaları ile yeniden evlenmelerini istememektedir. Bu durum, annelerin çocukları için yeniden evliliğe olumsuz bakması ile paralel bir bulgudur. Bu araştırmadaki annelerin yeniden evliliğe olumlu bir bakış açısına sahip olmamaları Maatta ve Uusiautti (2012)'nin, yaptığı boşanma sonrasındaki kadınların bakış açılarının incelendiği araştırma ile farklılık göstermektedir. Boşanma sonrası, sevmeye yeteneklerini kaybetmedikleri hatta boşanma ile birlikte aynaya bakıp, kendilerini daha iyi tanıyıp, bir ilişkiden neler beklediklerine ve neleri farklı yapabileceklerine dair çok şey öğrendiklerini ve boşanmanın yeni ilişkiler için bir fırsat olduğu algısının, bu araştırmada yerini çocuklar için düzeni bozmama eğilimine bıraktığı görülmüştür.

Anne ve çocuklarla yapılan görüşme bulguları birlikte ve karşılaştırmalı analiz edildiğinde, anne ve çocukların birbirlerine dair algılarına yönelik boşanma sürecinin alt birimlerini deneyimlemeleri bakımından birçok benzerlik ve farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Annelerin boşanma kararını çocuklarla paylaşmadıklarına dair bulgular ile çocukların boşanma sürecine dair merak ettikleri soruların yeterince yanıtlanmadığına dair görüşleri birlikte ele alındığında, çocuklarla boşanmanın onların anlayacağı biçimde, özel bir zaman ve alan yaratılarak paylaşılmadığı ya da paylaşımların yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak çocuklar, annelerine özellikle de babalarına ne istediklerini söyleyebilme hakkına sahip olmak istemektedirler. Boşanma sürecinde çocuklarla yeterli iletişim kurulmaması ve boşanmaya dair merak ettiklerinin makul ölçüde cevaplandığı bir ortamın yaratılmaması çocuklarda öfke, üzüntü, suçluluk ya da ebeveynlerini suçlama gibi olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Taylor'ın (2001), boşanma sonrasında çocukların bakış açılarını ele aldığı çalışmada, çocukların boşanma sonrası genel olarak kendilerini suçladıkları, ailelerinin onları göz ardı ettiğini düşündükleri, onlara ihtiyaçlarının sorulmasını istedikleri ve anne babalarının arasındaki oyunlara mahkum edilmek ve arada kalmak istemedikleri bulguları ile bu çalışmadaki çocukların beklenti ve istekleri ile benzerlik göstermektedir. Çocuklar duyulmak ve dinlenilmek istemektedir.

Boşanma sonrasında çocuklara boşanmanın olumlu etkileri sorulduğunda, boşanmanın şiddet, baskı gibi olumsuzluklarından kurtulmayı olumlu yön olarak ifade etmelerin karşın, annelerdeki gibi rahatlama/özgürlük veya kişisel gelişim fırsatları anlamında çocuklarda boşanmanın olumlu katkılarının olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum da, çocuklar için boşanma sürecinin, annelerine göre daha olumsuz bir yaşantı olarak algılanmasında etkilidir. Bir başka deyişle, boşanma süreci annelere kıyasla çocuklar için daha zorlayıcı ve olumsuz bir yaşantıdır.

Boşanmanın annelere olan olumlu katkısının sorulduğu temada, tüm anneler boşanmanın olumlu bir yönünden bahsetmişken, çocuklardan üçü boşanmanın anneleri üzerinde hiçbir olumlu katkısı olmadığı belirtmiştir. Çocukların, boşanma sonrasında annelerinin ekonomik, duygusal, düzene veya ebeveynliğe ilişkin güçlükler yaşadıklarını bilmekle birlikte, boşanmanın annelerine sağladığı olumlu katkıları tam olarak bilmemektedir. Bu da çocukların boşanmanın olumlu boyutları

anlamında annelerinin bazı yaşantılarını tam bilmemelerine ve boşanmayı daha çok olumsuzluklarla özdeşleşen bir durum olarak algılamalarına neden olabilmektedir.

Bu durum, boşanmanın olumlu etkilerinin çocuklara yansıtılmadığı ya da bu yönlerin vurgulanmadığı şeklinde yorumlanabileceği gibi, çocukların olumlu yönleri görmeme eğiliminde oldukları şeklinde de yorumlanabilir. Ancak boşanmanın olumlu yönlerinin çocuklarla paylaşarak vurgulanması, boşanma sonrası uyumda annelerin iyi olma halinden daha olumlu etkilenmelerini sağlayacaktır. Çünkü, Amato ve Keith (1991), araştırmalarında da belirttiği gibi, ebeveynin uyum sorunları çocuğun uyumunu da olumsuz yönde etkileyeceğini gibi bu ebeveynin psikolojik uyumu çocuğun iyi olma halini daha olumlu etkileyecektir (Akt. Öngider, 2013).

Boşanma sonrası çocukların yaşadıkları güçlükler olup olmadığı ve ne gibi güçlükler yaşadıklarının sorulduğu temaya, tüm çocuklar farklı da olsa güçlükler yaşadıkları cevabını vermişken, 10 anneden üçü çocuklarının hiçbir zorluk yaşamadığı cevabını vermiştir. Bu da annelerin çocuklarının yaşadıkları güçlükleri görmekten kaçındıkları ya da bu güçlüklerin farkında olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Boşanma sonrası çocukların ebeveynleri ile ilişkilerindeki değişimler sorusuna, çocukların neredeyse hepsi, anneleri ile ilişkilerindeki değişimleri olumlu değerlendirirken, yalnızca birkaçı olumlu yönlere de değinirken, çoğunluğu babaları ile uzaklaşan, ihmal edildiklerini hissettikleri ilgisiz bir ilişki yaşadıklarını söylemiştir. Boşanmaya dair güçlükler sorusuna, babaya ve eski günlere duyulan özlem cevabını vermeleri de bu bulgunun bir başka yönüdür. Ancak anne bulgularına bakıldığında, annelerin hepsi babaları ile çocuklarının ilişkisini kötü yönde değişim gösterdiğini söylerken, çocuklardan üçü iyi yönde değişimlere de değinmiştir. Bu da annelerin babaları ile çocuklarının ilişkilerini, olumsuz yönde anlatma eğilimi gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Ancak genel olarak babalar ile çocukları arasında olumsuz seyreden bir ilişki durumu olduğu gerçeği bu araştırmanın en önemli bulgularından biridir. Oysa çocukların boşanmaya uyum sağlamasında en önemli etkenlerden biri, boşanma sonrasında hem annenin hem babanın çocuklarıyla kurdukları ilişkinin kalitesidir. Boşanmanın getireceği belirsizlikler, güvensizlik, kaygı ve endişe duygularını yaşayan çocuklar için anne-babalarının tutarlı biçimde sergileyeceği tavır çok önemlidir. (Öngider, 2013). Bu anlamda, babalar ile çocuklarının ilişkilerini etkileyen etkenleri belirlemek ve buna uygun önlemler olarak

baba-çocuk ilişkisinin kalitesini arttırmak önemlidir. Öncelikle, boşanma sonrası annesi ile kalan çocukların anneleri ile, babası ile kalan çocukların babaları ile ilişkileri daha iyidir (Nielsen, 2011). Ayrıca, çocuğun babası ile olan ilişkinin kalitesi, babanın yaşadığı yer, çocuğu ile iletişimi, ne sıklıkta görüştüğü gibi etkenlerden etkilenmektedir (Sano ve ark., 2011). Anne babanın birlikte ebeveynlik yapması, baba ile daha çok zaman geçirme, yalnızca anne ile yaşamama baba-çocuk ilişkisinde olumludur (Nielsen, 2011). Diğer ebeveyn hakkında olumsuz konuşma, her ne kadar bu tür konuşmalar yapan ebeveynle ilişkiyi güçlendirse de, konuşulan ebeveyn ile ilişkiyi bozmaktadır (Afifi & McManus, 2010). Yine bir başka araştırmada, boşanma sonrası çocuğun iyi olma halini belirleyen etkenlerin, annelerin eski eşleri ile ilişkilerinin kaliteleri ve velayeti almayan baba ile ilişkinin kalitesine bağlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Hakvoort, Bos, Balen ve Hermanns, 2011). Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çocukların babaları ile daha çok zaman geçirmesi, buna yönlendirilmesi, annelerin babalar hakkında olumsuz konuşmaktan kaçınması ve babaların boşanma sonrasında eski eşleri ile ilişkilerini koruması, ebeveynliğe dair kararların birlikte alınması ve çocuğun ihtiyaçlarının birlikte karşılanması gibi önlemlerin, çocuklarla babalarının ilişkilerini güçlendireceği düşünülmektedir.

Çocuklara boşanmaya dair farklı olmasını istedikleri konular sorulduğunda, anne-babalarının bir araya gelmeleri, iyi geçinmeleri ve çatışmasız, daha iyi bir boşanma süreci geçirmeleri cevapları, annelerin boşanma sonrası çocuklarının etkili biçimde başettikleri algısı ve boşanmanın olumsuz etkilerini çocuklarına yansıtmadıkları cevaplarının örtüşmedikleri dolayısıyla farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu anlamda, annelere çocuklarının yaşantılarının çocuklarının bakış açıları ile anlatılması, çocuklarının ihtiyaçları ve çocuklarına nasıl yaklaşmaları konusunda farkındalık kazandırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Boşanmış anne ve çocuklara boşanma süreçleri anlamında farkındalık kazandırma, sürece ve birbirlerinin ihtiyaç ve istekleri yönünde bilgilendirme yapma ve psikolojik danışma hizmetlerini buna göre biçimlendirme, boşanmış anne ve çocukların boşanma sürecinin daha başarılı aşılmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç

Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının incelendiği bu araştırmada, boşanmanın anneler ve çocuklarının üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu ve bu etkilerin birçok alt değişkene bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler farklılaştıkça, her birey için boşanma sürecine ilişkin yaşantı da farklılaşmakta, dolayısıyla boşanma her boşanmış anne ve çocuk için özgün bir yaşantı olarak kendini göstermektedir.

Katılımcı 10 anneden yedisi, boşanma kararını çocukları ile paylaşmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca anneler, çocuklarının boşanma yaşantılarını algılayışlarını anlatırken, tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz yönlere değinerek boşanmanın bazı boyutlarını göz ardı etmiştir. Bu iki bulgu birlikte ele alındığında, boşanma sürecinde boşanmış annelerin çocuklarının bu sürece ilişkin yaşantılarının belli boyutlarını, çocuklarının boşanma sürecine ilişkin bilme ihtiyaçlarını ve dolayısıyla çocuklarına nasıl davranmaları gerektiğini bilmedikleri söylenebilir. Boşanmış annelere, çocuklarının yaşantıları, yaşadıkları zorluklar, boşanmaya dair merak ettikleri soruların cevaplanmasına ilişkin ihtiyaçları konusunda farkındalık kazandırılması bu anlamda önemlidir. Aksi takdirde bu durum, çocuklarda boşanma sürecini anlamlandıramama, kendilerini bu karardan ötürü suçlama, öfke, bu durumu düzeltebilecekleri inancına ve anne-babalarının tekrar bir araya gelecekleri beklentisine neden olmakta ve çocukların bu süreçle başetmelerini güçleştirmektedir.

Boşanma sürecinde anneler en çok ekonomik, duygusal, düzen değişikliğine ilişkin güçlükler yaşadıklarını belirtmiştir. Boşanma sürecinin olumlu katkılarını ise, rahatlama/özgürlük hissi, kişisel anlamda gelişme ve olumsuzluklardan kaçınma şeklinde belirtmişlerdir. Ancak boşanmanın anneler için olan olumlu etkileri çocuklarda görülmemektedir. Bu durum, çocuklar için boşanma sürecinin, annelerine göre daha olumsuz bir yaşantı olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir.

Boşanma sürecine ilişkin boşanmış anne ve çocuklarının boşanmanın olumsuz etkilerini daha çok belirttiği bu araştırmada, boşanma sürecinde yaşadıkları güçlüklerle baş etmede en çok destek kaynaklarına ihtiyaç duydukları görülmüştür. Boşanma sonrasında anneler, en çok anne-baba ve kardeşlerinden destek aldıklarını söylemişlerdir. Çocuklar ise en çok annelerinden ve büyük anne-babalarından destek aldıklarını belirtmiştir. Ancak çocukların babalarını sahip oldukları destek kaynakları

içinde belirtmemeleri, onların desteğini istemedikleri anlamına gelmemektedir. Hem boşanmış annelerin hem çocuklarının boşanma sonrası baba-çocuk ilişkisini olumsuz olarak değerlendirmeleri göz önüne alınarak, boşanma sonrası babaların çocuklarının hayatında destek kaynağı olmaları ve ebeveyn rollerini devam ettirerek çocuklarının hayatında aktif biçimde yer almaları sağlanmalıdır.

Boşanma sonrasında çocuklar annelerinin ve babalarının başkaları ile yeniden evlenmelerini istememektedir. Boşanma sonrasında anneler de çocuklarının bu isteklerinden ve kendilerini hazır hissetmemelerinden dolayı yeniden evliliğe sıcak bakmamaktadır. Dolayısıyla boşanma sonrası süreçte boşanmış annelerin kendileri için destek kaynağı olabilecek yeni bir ilişkiden uzak kaldıkları söylenebilir.

Çocukların boşanma sonrası süreci arkadaşları ile paylaşmaları, çocuklarda rahatlama hissi vermesine karşın, çocukların bu süreci paylaşmaktan çekindikleri ve utandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Boşanma sürecine ilişkin yeterince konuşulmamasının, çocuklarda utanma duygusuna, kendilerini sorumlu tutmalarına neden olabilmektedir. Oysa bu algı, çocuğa boşanmanın, yaşamın istenmeyebilen ancak doğal bir parçası olduğuna dair bilgilendirme ve destek ile değiştirilebilir. Böylece çocukların anlatınca rahatlama hissettiklerini söyledikleri arkadaşlarından da bu süreçte destek almaları sağlanabilir.

Sonuç olarak, bu araştırmada, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin birbirlerinin yaşantılarına ilişkin kısmi bilgilerinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla boşanma sürecinde boşanmış annelerin ve çocuklarının daha etkin bir biçimde iletişim kurmaları ve birbirlerinin yaşantılarını daha iyi biçimde bilmeleri ve anlamaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırmada baba ve çocuk ilişkilerinin boşanma sonrası süreçte “boşanılan çocuklar” kavramını doğuracak biçimde, uzaklaşma, ilgisizlik veya mesafe içerdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu konulardaki eksikliklere yönelik ailelerin, eğitimcilerin ve psikolojik danışmanların önlem alması gerekliliğine dair ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Asıl sıkıntılı durumun boşanma değil, boşanma ile birlikte gelen zorluklarla başedememenin olduğu, bu dönemde hem aileden hem de yakın çevreden destek alınmanın önemli olduğu ve eşlerin boşanma sonrasında da ilişkilerini çocuklarına birlikte ebeveynlik edecek kadar korumalarının gerekliliği bu araştırmanın önemli sonuçlarındandır.

Öneriler

Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Boşanmış annelerin, boşanma sürecine ilişkin bilgilerinin olmamasından kaynaklanan zorlukları en aza indirmek amacıyla, bu süreçte nasıl davranmalarına ilişkin psiko-eğitim çalışmaları yararlı olacağı düşünülmektedir. Özellikle boşanma kararının anne-baba tarafından birlikte anlatılması, çocukların boşanmaya dair merak ettiklerinin çok fazla ayrıntıya girmeden ancak kendilerinin bir hikaye oluşturmasının önüne geçecek biçimde cevaplanması ve velayeti almayan ebeveyn ile ilgili olumsuz konuşmalardan kaçınılmasının ve her iki ebeveynle ilişkinin önemine değinilen, boşanmanın aşamalarının kapsandığı bir eğitim çalışması bu anlamda yararlı olacaktır.
2. Boşanma sonrası çocukların arkadaşlarından destek almaktan çekindikleri ancak boşanmaya ilişkin yaşantılarını paylaştıklarında rahatladıklarını söylerken, bu çocukların duygularını ve deneyimlerini paylaşabilecekleri paylaşım gruplarının sağlanması yararlı olabilir.
3. Boşanma sonrası babaların çocuklarının yaşamındaki önemlerinin ve boşanma sonrasında çocuklarını hayatında nasıl yer almalarına ilişkin farkındalık sahibi olmalarına ilişkin bilgilendirici görüşmeler ve seminerler düzenlenebilir.
4. Boşanma sonrası boşanmanın getirdiği güçlüklerle başedemeyen anne ve çocuklara bireysel ya da grupla psikolojik danışmanlık hizmetleri sağlanırken boşanmanın çok boyutlu bir olgu olmasının göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
5. Bireyleri boşanmaya götüren, çoğu zaman karşılaşılan sorunların niteliği değil, bu sorunları aşmaya yardımcı olacak destek sistemlerinin olmaması ve çatışmaların sağlıklı olarak aşılamamasıdır (ASAGEM, 2009). Boşanma sonrasında annelerin en çok destek aldıkları, ailelerine ve birincil derece akrabalarına, hem boşanmış annelerin hem de çocukların hayat kalitesini arttırmak için bilgilendirici, yardım etme becerilerini kapsayan psiko-eğitim çalışmalarına katılmaları sağlanabilir. Özellikle boşanmış annelerin kendi

anne ve babalarının ve en çok duygusal desteği aldığı kardeşlerin de rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaları dolaylı olarak anne ve çocuklara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

6. Boşanmanın utanılacak ya da dalga geçilecek bir konu olduğuna dair çocukların algısının, çevrelerinden aldıkları tepkilerden kaynaklandığı düşünüldüğünde, boşanmanın, evliliğin bir aşaması ve doğal olabileceği algısı, toplumda özellikle okul ortamında öğretmenlere bu konularda verilecek bilgilendirici seminerler ve onların bu bilgileri sınıf ortamlarına taşımaları ile sağlanabilir.
7. Boşanmanın kimi zaman yaşanan güçlük ya da olumlu katkılarda ortak özellikler taşısa da, her birey için özgün bir deneyim olduğu ve iyi bir destek sistemi ile daha etkin başedilebildiği psikolojik danışmanlarca göz önüne alınıp, her bireye kişiye özgü ve destek kaynaklarını güçlendirici çalışmalar sağlanabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Araştırma, İstanbul'un Maltepe İlçesinde yaşayan boşanmış anneler ve onların çocukları ile sınırlıdır. Araştırma, farklı ilçe ve illerde uygulanarak, sonuçlar genişletilebilir.
2. Araştırmada, anne ve çocukların görüşlerine yer verilmiştir. Babaların ve yakın akrabaların görüşlerine yer verilerek, başka araştırmalar yapılabilir.
3. Araştırma görüşme sorularına boşanma sürecinin farklı boyutlarına ilişkin sorular eklenebilir. "Boşanma sürecinde tek çocuk olmanın ya da kardeş sahibi olmanın size etkisine ilişkin görüşleriniz nelerdir?" sorusu bu anlamda örnek olabilir.

KAYNAKÇA

Afifi, Tamara & McManus, Tara (2010). Divorce Disclosures and Adolescents' Physical and Mental Health and Parental Relationship Quality. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51:2, 83-107.

Aktaş, Özgül (2011). *Boşanma Nedenleri ve Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Amato, Paul R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

Amato, Paul R. and Cheadle, Jacob (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being across Three Generations. *Sociology Department, Faculty Publications*. Paper 25.

Amato, Paul R. & Sobolewski, Juliana M. (2001). The Effects of divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*. 66: 6, 900-921.

Albeck, Shulamith & Kaydar, Dania (2002). Divorced Mothers: Their Network of Friends Pre- and Post- Divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*. 36: 3-4, 111-138.

Arıkan, Çiğdem (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları.

Baum, Nehami, Rahav, Giora & Sharon, Dan (2005). Changes in the Self Concepts of Divorced Women. *Journal of Divorce & Remarriage*. 43: 1-2, 47-67.

Bemiller, Michelle (2010). Mothering From a Distance, *Journal of Divorce & Remarriage*, 51:3, 169-184.

Booth, Alan & Amato, Paul R. (2004). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage and Family*. 63:1, 197-212.

Cohen, Orna & Finzi-Dottan, Ricky (2012): Reasons for Divorce and Mental Health Following the Breakup. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53:8, 581-601.

Demircioğlu, Nevin (2000). *Boşanmanın Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eldar-Avidan, D., & Haj-Yahia, M. M. (2000). The experience of formerly battered women in divorce: A qualitative descriptive study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 32, 19-40.

Gatins, Deborah, Kinlaw, C. Ryan & Dunlap, Linda L. (2013). Do the Kids Think They're Okay? Adolescents' Views on the Impact of Marriage and Divorce, *Journal of Divorce & Remarriage*, 54:4, 313-328.

Gregson, Joanna & Ceynar, Michelle, L. (2009). Finding “Me” Again: Women’s Postdivorce Identity Shifts. *Journal of Divorce and Remarriage*, 50:8, 564-582.

Gumina, Joseph M. (2009). Communication of the Decision to Divorce: A Retrospective Qualitative Study, *Journal of Divorce & Remarriage*, 50:3, 220-232.

Hakvoort, Esther M., Bos, Henny M. W., Balen, Frank Van & Hermanns, Jo M. A. (2011). Postdivorce Relationships in Families and Children’s Psychosocial Adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:2, 125-146.

Hilton, Jeanne M. & Anderson, Tamara L. (2009). Characteristics of Women With Children Who Divorce in Midlife Compared to Those Who Remain Married, *Journal of Divorce & Remarriage*, 50:5, 309-329.

Huurre, T., Junkkari, H. & Aro, H. (2006). Long-term Psychosocial effects of parental divorce: A Follow-up Study from Adolescence to Adulthood. *Eur Arch Psychiatry Clinician Neuroscience*, 256, 256-263.

Karasar, Niyazi (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kavas, Serap (2010). *Post Divorce Experience of Highly Educated and Professional Women*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kavas, Serap & Hoşgör Gündüz, Ayşe (2011). “It Is Not a Big Deal, I Can Do It, Too”: Influence of Parental Divorce on Professional Women's Marital Experience in Turkey, *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:8, 565-585.

Kaya, Tebrike (2009). *İstanbul’da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılınc, Hande (2004). *The Impact Of Parental Divorce and Interparental Conflict in Intact Families on Heterosexual Functioning of Young Turkish Women*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurdek, Lawrence & Siesky, Albert E. (1981). Effects of Divorce on Children: The Relationship Between Parent and Child Perspectives. *Journal of Divorce & Remarriage*. 4:2, 85-99.

La Mung Ming, Miranda (1997). *Mother's Experience of Divorce and Children's Post-Divorce Adjustment*. Master Thesis. University of Hong Kong, Department of Social Work and Social Administration.

Lucas, Nina, Nicholson, Jon M., Erbaş, Bircan (2013). Child mental health after parental separation: The impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, 19:1, 53–69.

Määttä, Kaarina & Uusiautti, Satu (2012). Changing Identities: Finnish Divorcees' Perceptions of a New Marriage, *Journal of Divorce & Remarriage*, 53:7, 515-532.

Maes, S. D. J., De Mol, J. & Buysse, A. (2012). Children's Experiences and Meaning Construction on Parental Divorce: A Focus Group Study. *Childhood. A Global Journal of Child Research*, 19 (2), 266-279.

Malia, Sarah E. C. (2005). *Negotiating the legal divorce process: Mothers' Perceptions and Experiences of The Legal System*. Master Thesis, University of Missouri-Columbia.

Moné Jennifer Gerber, MacPhee, David, Anderson, Sharon K. & Banning, James H. (2011). Family Members' Narratives of Divorce and Interparental Conflict: Implications for Parental Alienation, *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:8, 642-667.

Moore, Elena, Timonen, Virpi, O'Dwyer, Ciara & Doyle, Martha (2012). Divorce and Intergenerational Support: Comparing the Perceptions of Divorced Adults and Their Parents. *Journal of Comparative Family Studies*. 2012, 43:2, 261-279.

Nielsen, Linda (2011). Divorced Fathers and Their Daughters. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:2, 77-93.

Nielsen, Linda (2011). Shared Parenting After Divorce: A Review of Shared Residential Parenting Research. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:8, 586-609.

Öngider, Nilgün (2006). *Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öngider, Nilgün (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatrida Güncel Yaklaşımlar*, 5:2, 140-161.

Özgüven, İbrahim Ethem (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.

Rosen, R. (1977). Children of Divorce: What They Feel About Access and Other Aspects Of the Divorce Experience. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 24-28.

Sayan-Karahan, Ayşegül (2012). *Boşanma Sonrası Yaşama Uyum*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sano, Yoshie, Smith, Suzanne & Lanigan, Jane (2011). Predicting Presence and Level of Nonresident Fathers' Involvement in Infants' Lives: Mothers' Perspective, *Journal of Divorce & Remarriage*, 52:5, 350-368.

Symoens, Sara, Bastaits, Kim, Mortelmans, Dimitri & Bracke, Piet (2013). Breaking Up, Breaking Hearts? Characteristics of the Divorce Process and Well-Being After Divorce, *Journal of Divorce & Remarriage*, 54:3, 177-196.

Strksen, I., Thorsen, A. A., Verland, K. & Brown, S. (2012). Experiences of daycare children of divorce. *Early Child Development and Care*, 182:7, 807-825.

Şimşek, Hasan ve Ali Yıldırım (2006). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Taylor, Raymond (2001). Listening to the Children, *Journal of Divorce & Remarriage*, 35:1-2, 147-154.

Taylor, Raymond & Andrews, Beth (2009). Parental Depression in the Context of Divorce and the Impact on Children, *Journal of Divorce & Remarriage*, 50:7, 472-480.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Erişim tarihi: 05 Eylül 2013, http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/eskisite/files/kutuphane_56_Bosanma_Nedenleri_Arastirmasi.pdf

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler Araştırması*. Erişim tarihi: 05 Eylül 2013, http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/eskisite/files/Tek_Ebeveynli_Aileler.pdf

Teja, Sameera & Stolberg, Arnold L. (2010). Peer Support, Divorce, and Children's Adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 3:4, 45-64.

Thomas, Cindy & Ryan, Marilyn (2008). Women's Perception of the Divorce Experience: A Qualitative Study. *Journal of Divorce & Remarriage*. 49:3-4,s.210-224.

Tor, Hacer (1993). *Boşanma ve Boşanmış Kadınların Psiko-sosyal Ekonomik Durumları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye İstatistik Kurumu (2012). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2012*. Erişim Tarihi: 05 Eylül 2013, www.tuik.gov.tr

Uçan, Özge (2007). Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10:38-45.

Wang, Hongyu & Amato, Paul R. (2004). Predictors of Divorce Adjustment: Stressors, Resources and Definitions. *Journal of Marriage and Family*. 62:3, 655-668.

Yılmaz, A. Esin (2002). *The Prediction of Divorced Parents' Emotional/Social Adjustment and Psychological Distress From Perceived Power/Control Over Child-Related Concerns, Perceived Social Support, And Demographic Characteristics*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Nadire Deniz (2011). *Çatışma Yaşayan ve Boşanmış Ailelerin İlköğretim Çağındaki 7-12yaş Çocuklarının Benlik Algıları ve Kaygı Düzeyleri Açısından Çatışma Yaşamayan Ailelerin Çocukları İle Karşılaştırılması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK 1. KATILIMCI BİLGİ ve ONAY FORMU

Araştırmayı destekleyen kurum: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırmanın adı: Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları

Araştırmacının adı: Derya SANCAKLI

E-mail adresi: deryasancakli@yahoo.com **Telefonu:** ...

Araştırmanın konusu: Bu çalışmada, boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, boşanmış annelerin ve çocuklarının yaşadıkları güçlükler, boşanma sürecinin olumlu yanları, bu süreçteki destek kaynakları, başetme stratejileri, ebeveyn-çocuk ilişkileri, anne ve çocukların birbirlerinin yaşantıları hakkındaki algılayışları, boşanmaya ilişkin beklenti ve önerileri incelenecektir. Bu araştırma, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında bir tez çalışması kapsamında Yrd. Doç. Dr. Alper Çuhadaroğlu gözetiminde yürütülecektir.

Onay: Bilgi toplama yarı yapılandırılmış ve yaklaşık bir saat sürecek görüşmede toplanacaktır. Görüşme bitiminde katılımcılara “boşanma süreci” ile ilgili bilgilendirme de yapılacaktır. Toplanan bilgiler araştırmacı Derya Sancaklı tarafından analiz edilecektir.

Bu çalışmaya katılmak tamamen isteğe bağlıdır. Katıldığınız takdirde çalışmanın herhangi bir aşamasında herhangi bir sebep göstermeden onayınızı çekmek hakkına da sahipsiniz. Çalışmadan çekilmek istediğiniz takdirde verdiğiniz bilgiler ve kayıtlar imha edilerek çalışma kapsamından çıkarılacaktır. Görüşme esnasında cevaplamaktan rahatsızlık duyduğunuz soruları yanıtlamama ya da istediğiniz kadarıyla cevap verme hakkına sahipsiniz.

Görüşme esnasında ses kaydı yapılması için izniniz alınacaktır. Eğer ses kaydına izin vermezseniz, görüşme kayıtları yazılı olarak tutulacaktır. Yapılan kayıtlar analizden sonra imha edilecektir. Paylaşacağınız bilgiler ve kimliğiniz gizli tutulacaktır.

Ben, (katılımcının adı),....., yukarıdaki metni okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Çalışmayla ilgili istediğim soruları sorabileceğim hakkında bilgilendirildim. Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu çalışmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı ve çocuğum katılmasını kabul ediyorum.

Formun bir örneğini aldım / almak istemiyorum

Katılımcının Adı Soyadı:.....

Çocuğunun Adı Soyadı:.....

İmzası:

Tarih:/...../.....

EK 2. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Tarih:

ID No:

Çocuğunuzun

Adı – Soyadı:

Doğum Tarihi (Gün, Ay, Yıl):

Kaçıncı Çocuğunuz:

Kaçıncı sınıf öğrencisi:

Annenin

Adınız – Soyadınız:

Doğum Tarihiniz(Gün, Ay, Yıl):

Eğitim Dereceniz:

Şu anda çalışıyor musunuz? [] Evet [] Hayır

Mesleğiniz:

Aylık gelir durumunuz: [] 0-1000 [] 1000-2000 [] 2000 ve üstü

Evlilik süreniz: [] 5 yıldan az [] 5-16 yıl [] 16 yıldan fazla

Evlilik biçiminiz: [] görücü usulü [] tanışıp anlaşarak [] arkadaşlar aracılığıyla

[] Diğer Diğerse belirtiniz:.....

Çocuk sayınız:

Boşanmanızın üzerinden ne kadar süre geçti?:(ay veya yıl)

Teşekkür Ederiz

EK 3. GÖRÜŞME SORULARI (ANNE FORMU)

Tarih:

ID No:

Annenin Adı Soyadı:

- 1) Boşanma öncesi süreçte neler yaşadınız?
 - Boşanma öncesinde yaşadığınız güçlükler oldu mu? Olduysa, ne gibi güçlükler yaşadınız?
 - Boşanmaya nasıl karar verdiniz?
 - Sizi boşanmaya götüren en önemli nedenler nelerdi?
 - Boşanmayı önlemek için çabanız oldu mu? Nasıl?
 - Herhangi Ne gibi güçlüklerle karşılaştınız? (Duygusal, sosyal, ekonomik vb)
 - Kimlerden destek aldınız?
- 2) Boşanmanın yasal sürecinde neler yaşadınız?
 - Boşanmanın yasal sürecinde yaşadığınız güçlükler oldu mu? Olduysa, ne gibi güçlükler yaşadınız?
 - Kimlerden destek aldınız?
- 3) Boşanma sonrasında neler yaşadınız?
 - Boşanma sonrasında yaşadığınız güçlükler oldu mu? Olduysa, ne gibi güçlükler yaşadınız?
 - Kimlerden destek aldınız?
 - Boşanmanın size olumlu etkileri oldu mu? Olduysa, örnek verebilir misiniz?
 - Boşanma ile başedebildiğinizi düşünüyor musunuz? Başedebildiyseniz, nasıl başettiniz?
 - Boşanma sonrası çevrenizdeki insanların size yaklaşımı nasıl oldu?
 - Boşanma sonrasında duygusal bir ilişkiniz oldu mu? Olduysa size etkileri nelerdi? Yeniden evlenmeye ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
- 4) Boşanmanın çocuğunuzu nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
 - Çocuğunuzun güçlükler yaşadığını düşünüyorsunuz? Evetse, ne gibi güçlükler yaşadığını düşünüyorsunuz?
 - Boşanmanın çocuğunuza olumlu etkisi oldu mu? Olduysa, ne gibi olumlu etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?
 - Çocuğunuzla boşanma durumunu paylaştınız mı? Paylaştıysanız, nasıl paylaştınız? Bu paylaşımın onu nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
 - Boşanma sonrasında çocuğunuzla ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
 - Boşanma sonrasında çocuğunuzun babasıyla ilişkisini nasıl değerlendirirsiniz?
- 5) Eğer fırsatınız olsaydı sizin gibi boşanmış annelere ne söylemek isterdiniz?

EK 4. GÖRÜŞME SORULARI (ÇOCUK FORMU)

Tarih:
Annenin Adı Soyadı:

ID No:

- 1) Şu an kimlerle yaşıyorsun?
- 2) Boşanma sonrasında hayatında ne gibi değişiklikler oldu?
 - Boşanma sonrasında yaşadığın zorluklar oldu mu? Olduysa, ne gibi zorluklar yaşadın? Örnek verebilir misin?
 - Boşanmanın hayatına kattığı olumlu yanlar var mı? Varsa örnek verebilir misin?
 - Boşanma ile başedebildiğini düşünüyor musun? Evetse, nasıl başettin?
 - Boşanma sürecinde sana destek olan insanlar oldu mu? Olduysa, kimler destek oldu? Nasıl destek oldular?
 - Annenle babanın boşanmasını arkadaşlarıyla paylaştın mı? Paylaştıysan ya da paylaşmadıysan bunun sana nasıl etkileri oldu?
- 3) Boşanma sonrası ebeveynlerinle ilişkini nasıl değerlendirirsin?
 - Annenle ilişkinde ne gibi değişiklikler oldu?
 - Babanla ilişkinde ne gibi değişiklikler oldu?
- 4) Boşanmanın anneni nasıl etkilediğini düşünüyorsun?
 - Boşanma sonrasında annenin zorlandığı konular oldu mu? Olduysa bu konuda örnekler verebilir misin?
 - Boşanmanın annene olumlu etkileri oldu mu? Olduysa bu konuda örnekler verebilir misin?
 - Boşanma sürecinde annene destek olan insanlar var mıydı? Varsa, kimler, nasıl destek oldu?
- 5) Boşanma ile ilgili olarak nelerin farklı olmasını isterdin?